

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

XVI. ve XVII. YÜZYILLARDA OSMANLI-ERDEL İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLAY İREM TİLKİ

BALIKESİR, 2022

...

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

XVI. ve XVII. YÜZYILLARDA OSMANLI-ERDEL İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLAY İREM TİLKİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. KENAN ZİYA TAŞ

BALIKESİR, 2022

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 202012517002 numaralı Gülay İrem Tilki'nin XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Erdel İlişkileri konulu hazırladığı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğı uyarınca/...../2022 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Prof.Dr. Nahide ŞİMŞİR

İmza

Üye (Danışman) Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

İmza

Üye Dr. Öğr. Üy. Sezai SEVİM

İmza

...../...../2022

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

...../...../2022

İmza

Gülay İrem TİLKİ

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Erdel/ Transilvanya bölgesinin, Osmanlı ile olan ilişkilerini incelemek amaçlanmıştır. Bu ilişkiler incelenirken Erdel/ Transilvanya coğrafyası Macaristan'ın kuzeydoğu serhad bölgesinde yer alan stratejik ve önemli bir parça olduğu için Macaristan tarihi genelinden özele indirgeyerek izah edilmeye çalışılmıştır. Burada önemli noktayı teşkil eden durum; Osmanlı'nın erken dönemden itibaren batı yönünde ilerleyişinde etkin olan Macaristan coğrafyasının ve bu coğrafyanın özelinde Erdel'in öneminin vurgulanmasıdır. Bu coğrafyanın öneminin son derece farkında olan Osmanlı'nın Macaristan'ın sınır bölgelerini ele geçirip dolaylı da olsa voyvodalık sistemi kurarak bölgede etkinlik kurmasından anlayabiliyoruz.

Macaristan tarihi içerisinde Erdel'in önemi, Osmanlı'nın bölgede hakimiyet kurma çalışmalarından sonra daha da artmıştır. Özellikle bu öneme binaen, Osmanlı'nın batı yönündeki ilerleyişini ve siyasetini yani bütünü anlamak açısından Erdel'in ve voyvodalarının faaliyetlerinin incelenmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu noktada XVI. ve XVII. yüzyıllar konu kapsamına dahil edilmiştir. Süreç içerisinde değişen dengeler hem Avrupa'nın hem de Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu şartlar dikkate alınarak izah edilmelidir.

Bu çalışmayı hazırlarken başta önerdiğim tez konusunu kabul ederek beni her daim destekleyen ve yardım elini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yüksek lisansımın ders döneminde kendisinden aldığım dersler doğrultusunda bana farklı perspektifler sunan değerli hocam Prof. Dr. Nahide ŞİMSİR'e bana kattıklarından dolayı müteşekkirim. Lisans hayatımın önemli bir parçasını oluşturan İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih bölümü hocalarıma, İSAM kütüphanesine ve İstanbul'da ailem olan arkadaşlarıma ve bilhassa; Hilal Nisa Çap, Havva Kılıç Çelikten ve Burak Bilge'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez yazma sürecimin son zamanlarında bıkkınlık vermiş olsam da beni dinledikleri ve destek verdikleri için ahşap yakma hocam Esila Karaman'a ve bu süreçte bana farklı bakış açıları kazandıran arkadaşım Talha Karaman'a teşekkür ederim. Ve en büyük teşekkürümü her daim yanımda olan aileme bilhassa tüm eğitim hayatımdaki yolculuğuma eşlik eden ağabeyim Güray

Tilki'ye ediyorum. Akademik hayat yolculuğuma eşlik edemese de bu yolcuğumda beni sürekli teşvik etmiş olan ve hep yanımda hissettiğim babam Mustafa Tilki'ye minnettarım.

BALIKESİR, 2022

Gülay İrem TİLKİ

ÖZET

XVI. ve XVII. YÜZYILLARDA OSMANLI-ERDEL İLİŞKİLERİ

TİLKİ, Gülay İrem

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

2022, 110 Sayfa

Osmanlı'nın XIV. yüzyılda balkan fütuhâtı ile başlayan batı yönünde ilerleme sürecinde karşı karşıya kaldığı ilk ciddi kuvvet Macaristan krallığı olmuştur. Klasik ortaçağ geleneklerine sahip Macaristan krallığı Doğu'dan yükselen bu güce karşı en baştan beri önlemler almış ve ilerleyişlerine karşı koymaya çalışmışlardır. Macaristan Krallığı'nın diğer Avrupa devletlerine karşı üstlendiği Hristiyan dünyasını koruma misyonundan dolayı da kendilerini bu mücadeleye vermişlerdir. Bu doğrultuda sınır bölgeleri savunma ve mücadele sahaları olduğu için önemli vazifeler görmüştür. Özellikle, Macaristan'ın doğu serhad kısmında yer alan Erdel/Transilvanya coğrafyası bu minvalde ön plana çıkmıştır.

Osmanlı, Erdel/Transilvanya bölgesini XVI. yüzyılda Mohaç Meydan Savaşından sonra tabiiyeti altına almıştır. Burada dolaylı yönetim anlayışını kurarak kendi lehlerinde bulunan voyvodalar seçmişler ve bu coğrafyada etkin güç konumuna yükselmişlerdir. Böylelikle, Avrupa içerisindeki hadiseleri yakından takip edip onlara karşı strateji geliştirmişlerdir. Erdel voyvodaları bu süreç üzerinde ikili politikalar izleyerek Osmanlı ve Macaristan coğrafyası arasında köprü görevi üstlenmiştir. XVII. yüzyıl da ise Erdel'in Avrupa'nın koyu Katolik dini baskılarından kaçan “*heretik*” grupların merkezi haline gelmesi ve Osmanlı'nın himayesini istedikleri görülmektedir. Erdel coğrafyası bu yüzyılda Osmanlı-Habsburg çekişme ve güç çatışmasına şahit olacaktır. Osmanlı, Erdel coğrafyasını hakimiyetleri altında tutup korumaya çalışmada 1699 Karlofça antlaşmasından sonra bu bölgedeki hakimiyetlerini kaybetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Macaristan, Erdel/Transilvanya, Voyvodalık

ABSTRACT

OTTOMAN-ARDEAL RELATIONS IN THE XVI. and XVII. CENTURIES

TİLKİ, Gülay İrem

Master Thesis, Department of History

Advisor: Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

2022, 110 pages

The kingdom of Hungary was the first serious force that it faced in the process of western progress of Ottoman Empire, which began with the Balkan conquest in the XIV. century. The kingdom of Hungary, which has classical medieval traditions, has taken measures against this rising power from the East from the very beginning and has tried to counteract their progress. They have also given themselves to this struggle because of the mission of the Kingdom of Hungary to protect the Christian world, which it has undertaken against other European states. In this direction, the border areas have served as important tasks because they are defense and combat areas. In particular, the geography of Erdely/Transylvania, located in the eastern frontier part of Hungary, came to the fore.

Ardeal/Transylvannia region was tied to Ottoman Empire after the Mohaç pitched battle in the XVI. century. Ottoman established the own management system. This system has indirectly management like autonomous structure. Ottoman elected voyvoda in their favors because they want to be active role in that region. This situation supply on follow the European incidents and Ottoman develop the strategy their incidents. With that period Ardeal/Transylvannia voyvoda play role of double game. At the same time Erdel region served as bridge between the Ottoman and Hungarian geography. In the XVII. century, Ardeal region centre of “heretic” group of run away from radical Catholics. They wanted to assist to Ottoman. Due to Ottoman patronize that group and Ardeal region untill the 1699 treaty of Karlowitz

Keywords: Hungarian, Ardeal/ Transylvannia, Vaivode.

*Aileme,
Bilhassa tüm eğitim hayatımdaki yolculuğuma eşlik eden
ağabeyim Güray Tilki'ye ...*

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Varsayımları	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.6. Tanımlar	4
2. İLGİLİ ALANYAZIN	5
2.1. Kuramsal Çerçeve	5
2.2. İlgili Araştırmalar	6
3. YÖNTEM	10
3.1. Araştırmanın Modeli	10
3.2. Verilerin Toplama Teknikleri ve Araçları	10
3.3. Verilerin Toplama Süreci	10
4. BULGULAR VE YORUMLAR	11
4.1. Erdel/Transilvanya Bölgesinin Tarihçesi	11
4.1.1. 1437 ve 1514 yıllarındaki Köylü Ayaklanmaları	13
4.1.1. Erken Dönem Osmanlı- Erdel/Transilvanya İlişkileri	18
4.1.3. Erdel Bölgesinin Coğrafi ve Demografik Yapısı	22
4.2. XVI. Yüzyılda Osmanlı-Erdel İlişkisi	25
4.2.1. Macaristan Hakimiyetinde: Erdel	27
4.2.2. Mohaç Muharebesinden 1541 Senesine Kadar Erdel	36

4.2.3. Erdel'in Osmanlı'ya Tabiiyetinden 1541'den 1606 Zitvatorok Antlaşmasına Kadar Geçen Dönem	44
4.2.4. XVI. Yüzyılda Macaristan-Osmanlı Arasında Erdel Voyvodaları	55
4.2.4.1. Zapolya/Szapolyai (Yanoş)	56
4.2.4.2. Sigismund Zapolya	58
4.2.4.3. Bathory Ailesi	60
4.3. XVII. Yüzyılda Osmanlı-Erdel İlişkisi	62
4.3.1. Zitvatorak Antlaşmasından 1648 Senesine Kadar Osmanlı-Macaristan İlişkisi	67
4.3.2. IV. Mehmed Döneminde Erdel (1648-1687)	71
4.3.2.1. Köprölüler Döneminde Erdel	72
4.3.2.2. II. Viyana Kuşatmasından Karlofça Antlaşmasına Kadar Osmanlı-Erdel İlişkisi (1683-1699)	76
4.3.3. XVII. Yüzyılda Macaristan-Osmanlı Arasında Erdel Beyleri	83
4.3.3.1. Stefan Boçkay/Bosckai	84
4.3.3.2. Bethlen Gabor	86
4.3.3.3. I. Rackozy	88
4.3.3.4. II. Rackozy	89
4.3.3.5. Apaffy Mihal.....	93
4.3.3.6. Imre Thökly	95
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	98
KAYNAKÇA	100
EKLER	106
EK 1: II. Rakoczy Lehistan Saldırısı İle Alakalı	106
EK 2: II. Rakoczy'nin Rikâb-ı Hümâyuna Gönderdiği Mektubun Tercümesi ...	107
EK 3: Sultan IV. Mehmed'in Arzı.	108
EK 4: Köprülü'nün II. Rakoczy'ye Gönderdiği Belge.....	109
EK 5: 1512-1594 Senelerine ait Eflak, Sırbistan, Bulgar ve Romanya Haritası	110

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. György Dozsa'nın İnfazını Temsil Eden Görsel	15
Şekil 2. 1574 Yılında Tekrarı Basılan Tripartitum'un Ön Kapağı	16
Şekil 3. Istolni Belgra	55
Şekil 4. Izabella ve Yanoş Sigismund Budin'de Kanuni Sultan Süleyman Tarafından Kabulü (1541).....	60

KISALTMALAR LİSTESİ

- Bkz.** : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet İslam
Nr. : Numara
S. : Sayfa
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

1.GİRİŞ

Bu çalışmamızın ana hatları Erdel coğrafyasının önemi üzerine kurulmuştur. Erdel coğrafyası incelediğimiz yüzyıllarda Macaristan krallığı ve Osmanlı arasında yer alan tampon bölge görevi konumunda bir yerdir. Bölgede Osmanlı'nın uyguladığı askeri ve siyasi politikaları Mohaç meydan savaşına kadar Macaristan krallığı ile olan ilişkiler kapsamında değerlendirmek gerekir. Daha sonraki süreçte mücadele edilen tarihi aktör değişime uğrayacaktır. Şöyle ki; XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Habsburg hanedanının ön plana çıkması ile Habsburg ve Osmanlı çekişmesini tarih sahnesine taşıyacağız. Bu çerçevede ise Erdel'in geçirdiği tarihi süreci de göz önünde tutmak gerekmektedir. Bunun yanında bu yüzyılda etki edecek dindeki reform hareketlerinin bir sonucu olan 1555 yılında imzalanan Augsburg din barışı ile Erdel'deki Katolik olmayan gruplar rahatlamıştı. Osmanlı ise bu Katolik olmayan grupları destekleyen, himaye eden bir güç olmuştu. Osmanlı bu şekilde bir tutum sergileyerek Avrupa'nın kendilerine karşı bir ittifak ve birlik oluşturma düşüncesini engellemek istemiştir. Çünkü bu dönemlerde Papalığın kronolojik olarak haçlı seferlerine teşviki ve çağrısı artmıştı (Soykut, 2003, s. 117-120). Osmanlı'nın batı yönünde ilerleyip Viyana önlerine kadar genişlemesi Katolik Habsburg imparatorluğuna karşı büyük bir mücadeleye girişen Protestanlığın tanınmasında ve yayılmasında son derece önemli bir unsur olmuştu (Sander, 2016, s. 82). Osmanlı'nın batı yönünde ilerlemesi, Luther dönemi Almanya'sında özellikle köylü ayaklanmaları döneminde bazı yazarlar tarafından övgüyle anılmaktadır. Yeniçağda Avrupa da milli devletlerin yükselmesi ile beraber özellikle bu devletlerden Kutsal Roma Germen imparatoruna karşı çıkan Fransa'nın ayakta olmasında Osmanlı ittifakı önemli bir role sahipti. Bu bağlamda 1520-1590 senelerinde Osmanlı, Avrupa devletler denge sisteminin önemli bir üyesiydi (İnalçık, 2020a, s. 150).

1.1. Araştırmanın Problemi

Çalışmamızın problemi Osmanlı'nın batı yönündeki ilerleyişinde Erdel coğrafyasının oynadığı rolün önemini ortaya koymaktır. Bu bölgenin Osmanlı ve Batı dünyası arasında bir köprü görevi görerek voyvodalıklar aracılığı ile izlenen politikaları daha iyi anlamak çalışmamızın ana problemini teşkil etmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Erdel coğrafyasının tarihi zeminine baktığımızda hem kendi varoluş tarihlerinde hem de inceleyeceğimiz yüzyıllarda Macaristan tarihinden ayrı değerlendiremeyeceğimizi, özellikle Macaristan tarihi üzerine yapılan çalışmaları takip etmek gerektiğini belirtmemiz gerekmektedir. Ortaçağ Macaristan krallığının önemli ve özel parçasını oluşturan Erdel'in bir sınır karakolu ya da tampon bölge görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Hristiyan Avrupa halkının Osmanlı ile ilk karşılaşma sahaları olan Balkan yarımadasından Avrupa'nın ortasına kadar ilerleme aşamalarında tedrici olarak Macaristan ve Erdel'in durumunu izah ederek anlamlandırmak dönemin şartlarını bir bütün olarak ele almak çalışmamızın temel amaçlarından biridir.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Avrupa'nın içinde bulunduğu durum Osmanlı'nın batı yönünde ilerleyişini olumlu yönde etkilemiştir. XVI. yüzyılda Hristiyan dininde yaşanan reform hareketleri sonucunda Protestanlığın resmi mezhep olarak kabul edilmesinde Osmanlı doğrudan etkili olmuştur. XVII. yüzyılda da yine dini temelden ortaya çıkan otuz yıl savaşları ile Avrupa çalkalanırken Osmanlı batıdaki en geniş sınırlarına ulaşmış bulunuyordu. Bunların hepsinde hususi olarak Erdel coğrafyasına baktığımızda kimi zaman Osmanlı ile birlikte hareket edip destek vermişler kimi zamanda karşılarında durarak mücadele etmişlerdir. Çalışmamızın çerçevesini oluşturan Erdel'in bu ikircikli yapısı açıklanmaya çalışılacaktır. Aslında "ötekini" tarif ederek Osmanlı'nın batı politikasını Erdel üzerinden değerlendirmek ya da batı olan ilişkisini Erdel coğrafyası üzerinden okuyarak konuyu daha özel hale getirip coğrafyanın önemini vurgulamaktır. Çalışmanın diğer bir amacı ise XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı'nın Macaristan coğrafyası üzerinden Erdel'i ele alıp yöneticilerinin tutumlarını ve Osmanlı ile olan ilişkilerini incelemek; bu konuya daha bütüncül bakış açısı kazandırıp literatüre katkı sağlamaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı'nın batı dünyası olan ilişkilerini anlamak ve anlamlandırabilip; dünya tarihi açısından Osmanlı'yı doğru zemine oturtmak oldukça önemlidir. Bütünü anlamak için özelden yola çıkacağımız bu çalışmamızda öncelikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda Avrupa'nın ve Osmanlı'nın genel durumuna bakıp daha sonra çalışmamızda ana noktayı teşkil eden Erdel/Transilvanya bölgesi üzerinden hakimiyet mücadeleleri incelenecektir. Bu mücadeleleri incelerken; Macaristan krallığının bölgedeki tutumunu ve Osmanlı'nın Avrupa'nın kalbi olarak nitelendirilen Viyana önlerine kadar ilerleyişindeki süreci ve bu süreçte Osmanlı'nın Erdel bölgesini askeri ve siyasi saha olarak nasıl kullandığını, bölgenin iç işlerindeki karışıklıklara karşı müdahalesini analiz etmeye çalışacağız.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Osmanlı için, özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda ön plana çıkacak olan Erdel bölgesi, Avrupa ve Osmanlı arasında hakimiyet mücadelelerinin yürütüldüğü kilit nokta konumunda olduğunu söyleyebiliriz. XV. ve XVI. yüzyıllarda Macaristan ve Osmanlı arasında kalan bu sınır bölgesi kimi zaman prenslik/voyvodalık kimi zaman haraç güzarlık statüsü ile yönetilmiştir. XVI. yüzyılda ise tüm Avrupa da etkisini gösterecek olan Habsburg hanedanı ile Osmanlı arasında önemini korumaya devam etmiştir. Osmanlı'nın Balkan fütuhâtı ile başlayan ilerleyişi Avrupa'nın kalbi orta Macaristan'a doğru ilerlerken Erdel bölgesinin o dönem için Macaristan'ın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasi koşullar birlikte düşünmek Osmanlı'nın bu ilerleyişini anlamamızı kolaylaştıracaktır (Engels, 2018, s. 34)

Bütün bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında Osmanlı'nın Erdel ve Macaristan coğrafyası ile ilk temaslarından Avrupa'nın ortasına kadar ilerleyen süreçlerinde kurulan ilişkilerin tek bir odak noktası olmaması önemlidir. Aslında uzun süren bu ilişkileri sadece savaş meydanlarındaki mücadelelerden ibaret görmemek gerekir. Bu süre zarfında karşılıklı ilişkiler ve etkileşimler yaşanmıştır. Osmanlı'nın Macaristan topraklarında yayılıp Erdel üzerinde voyvodalık kurarak hakimiyetleri için bir üs oluşturmaları aynı zamanda bölge halkı ile etkileşimi de arttırmıştır. Bütün bu olaylar silsilesine tek bir veçheden bakmamak gerekmektedir. Bu durumda, XVI. ve XVII. yüzyılların bazı siyasi iktisadi ve içtimai hadiselerini

aydınlatmak için Macaristan'daki Türk hakimiyeti konusunu daha iyi anlayışla ele almamızın ve yalnız kötüyü değil iyiyi de hesaba katmak gerektiği artık daha çok yaygınlaşan düşüncelerdendir (Takats, 2011).

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamızın konu ve zaman açısından sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlar ayrı ayrı ele alınmaya çalışılmıştır. Sınırlılıklar çalışmanın daha iyi tasniflendirilmesi için önemlidir. Konu bakımından Erdel ve Macaristan üzerinden sınırlandırılma yapılmıştır. Zaman olarak ise XVI. ve XVII. yüzyıllar ile sınır çizilmeye çalışılmıştır. Özellikle Mohaç savaşından Karlofça antlaşmasına kadar geçen süreçler ele alınmıştır.

1.6. Tanımlar

Erdel coğrafyası: Bugün Romanya'nın kuzeybatısında yer alan bölgenin adıdır. Erdel'in kapsadığı coğrafya incelediğimiz yüzyıllarda sürekli değişiklik göstermiştir. Bunun neden, uzun yıllar Macar krallığının sınır bölgesinde yer almasından dolayıdır. Bu coğrafya doğudan gelen akınlar için ilk karşı karşıya kalınan bölgelerden biri olmuştur. Karpat dağları ile çevrili olup; engebeli ve ormanlık bir araziye sahip olmakla beraber nehirlerin beslediği ovalar yönünden de zengindir.

Voyvodalık/Haraçgüzarlık: Voyvodalık; Osmanlı'nın dolaylı olarak yönetimlerini kurduğu yerlerde tesis ettikleri sistemin adıdır. Yöneticilerine voyvoda denilmekle beraber genelde Eflak, Boğdan ve Erdel beylerine verilen bir unvandır. Voyvodaların seçilmesi genellikle ırsiyet sitemine dayanmaktadır. Osmanlı, bu bölgelerdeki hakimiyetlerini voyvodalar üzerinden sağlamaya çalışmıştır. Voyvodaların her yıl belli miktarda ödedikleri haraçlar ile kendi içlerinde özerk yapılarını korumuşlardır.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmamızın birinci bölümünde ilk olarak Transilvanya/Erdel bölgesinin kendi özelindeki tarihini aktarmaya çalışacağız. Erdel hem Osmanlı tahakkümünde hem de Macaristan egemenliğinde kendine has özerk bir statüde olduğu için kendi içlerindeki voyvodaları ve onların faaliyetlerini anlatmakta fayda vardır. Bu voyvodaların kimi zaman Macaristan taraftarı kimi zamanda Osmanlı taraftarı politikalar izleyerek her iki taraf arasında gerginlik oluşturacak hareketlerde bulunmuşlardır. Fakat öncesinde Erdel bölgesinin Osmanlı ile ilk temasları sırasında içinde bulunduğu vaziyet de izaha muhtaçtır. Çünkü tüm Avrupa’da fırtına gibi esen bir nevi toplumsal reaksiyon olarak da adlandırabileceğimiz köylü ayaklanmaları Macaristan’ın doğusunda kalan Erdel bölgesi içinde oldukça etkiliydi. XV. yüzyıl da öne çıkan 1437 isyanı ve XVI. yüzyıla geldiğimizde 1514 isyanlarında Erdel bölgesinden çıkan asiler etkili olmuştur. Bu tip isyanları sadece siyasi otoriteye bir başkaldırı olarak görmekten ziyade birçok veçhesi ile değerlendirmek gerekir. Ayrıca bu ayaklanmalara bir neden aramaktan ziyade sonuçları itibarıyla Osmanlı’nın batı yönündeki ilerleyişine kolaylık sağladığını söyleyebiliriz.

İkinci bölümde ise; XVI. yüzyılda Osmanlı’nın Avrupa üzerindeki tesirlerinin somut bir şekilde hissedildiği ve bilhassa Mohaç Meydan savaşıdan sonra Erdel üzerinden Macaristan coğrafyası üzerine hakimiyeti incelenmiştir. Osmanlı’nın Erdel’i tabiiyeti altına alması Mohaç Meydan savaşıdan bir süre sonra 1541 yılında gerçekleşmiştir. Bu zaman zarfında (1526-1541) Erdel bölgesinin güç yarışına sahne olduğunu görmekteyiz. 1541 yılından sonra Osmanlı’ya tabiiyetinden 1606 yılına kadar geçen süreçte ön plana çıkan Erdel prensleri/beylerinin tutumlarından ve izledikleri politikalar neticesinde kimi zaman Osmanlı lehine kimi zaman ise aleyhinde olacak siyasetlerini inceleyip Osmanlı’nın Avrupa yönündeki ilerleyişlerine nasıl bir etken olduğunu anlamaya çalışacağız. Değişen yönetici

voyvodalar/prenslerle beraber değişen politikaları takip edip dönemin atmosferi izah edilecektir.

Üçüncü bölümde; XVII. yüzyılda Osmanlı'nın değişmeye başlayan iç dengelerini içinde bulunduğu vaziyetin dış siyasete etkileri dikkat çekmektedir. Özellikle yüzyılın başında uzun süren savaşlar neticesinde ve Anadolu da etkili olan Celali isyanları (Akdağ, 1963; Cook, 1972; Faroqhi, 1972). Osmanlı'nın batı yönündeki ilerleyişini yavaşlatmıştı. Erdel coğrafyası üzerinde yeniden hakimiyetlerini 1613 yılında kurmuşlardır. Bu yüzyılın ortalarında ise Erdel yönüne etki eden seferleriyle Köprülülerin faaliyetlerini görmekteyiz. Daha sonraki süreçte II. Viyana kuşatmasından sonra değişen dengeler sonucunda imzalanan Karlofça anlaşmasıyla Erdel'in Osmanlı tahakkümünden çıktığını görmekteyiz. Bu yüzyılda da Erdel'in daha özerk bir yapıda olduğunu ve yöneticilerinin diğer yüzyıllardan farklı olmadığını yani kimi zaman Osmanlı lehtarı kimi zaman aleyhtarı tutumlar sergiledikleri görülmektedir.

Bütün bu bölümlerin izahı ile ortaya çıkan araştırma sorularımız; Osmanlı'nın batı yönündeki ilerleyişinde Erdel coğrafyası nasıl bir rol oynamıştı? Osmanlı'nın bu ilerleyişindeki sâikler Avrupa'nın içerisinde bulunduğu duruma nasıl etki etmişti? Bütün bu soruların cevabı bu yüzyıllara bütüncül bir bakış açısı sağlayarak Macaristan-Osmanlı ilişkisi genelinden Erdel'i analiz edip cevaplara ulaşmaktır.

2.2. İlgili Araştırmalar

Hususi olarak Erdel üzerine çalışmanın kaynaklarını oluşturabilecek nitelikte literatürümüzde çok fazla kaynak bulunmamakla beraber, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerinden Erdel üzerine yapılan seferler için tutulmuş nüzul defterlerinden¹ ya da bizzat dönemin padişahı tarafından gönderilen fermanlar ile diplomatik ilişkiler üzerinden kaynaklar bulmak mümkündür. Bu kaynaklardan doğrudan Osmanlı-Erdel ilişkilerini takip etmek mümkün olmakla beraber yeterli değildir. Konumuzun kaynaklarını oluşturan eserlerin çoğunun dili Almanca, Macarca ve Romence'dir. Kaynak niteliği taşıyan önemli belgeler Macaristan

¹Nüzul defterleri: Nüzul vergilerinin toplandığı defterlere verilen isimdir. Osmanlı devletinde genelde hububattan alınan avarız türü bir vergi çeşididir. Özellikle savaş zamanlarında cepheye giden ve cepheden geri dönen ordunun iâşesini temin etmek için ortaya çıkmıştır. Bunların hesabının tutulduğu defterlere ise nüzul defteri adı verilmiştir.

arşivlerindedir. Budin'deki ilk arşiv Mohaç savaşının ardından karışıklık devrinde kaybolmuştur (Gökbilgin, 2019, s. 26). Macaristan arşivlerinin yanı sıra Erdel prensliğinin de idare sistemi üzerine krallık arşivine mukabil aynı vazifeyi gören arşivleri bulunuyordu (Gökbilgin, 2019, s. 27). Fakat gerçekleşen savaşlar neticesinde çoğu kaybolmuştur. Bundan dolayı bu çalışmamızda, XVI. yüzyılın başında ve öncesinde de uzun yıllar boyunca Macaristan'ın özerk bir parçası olan Erdel'i Macaristan tarihi üzerinden okumaya çalıştık. Özellikle birincil kaynak olarak kullanılabileceğimiz XVI. yüzyılda Erdel için Feridun Bey'in Münşeâtından kesitler bulmak mümkündür. Ayrıca XVII. yüzyıl için bizzat IV. Mehmed'in Erdel beyine yollamış olduğu hatt-ı hümayunlar mevcuttur. Bu belgeler araştırmamızın ekler kısmında sunulmuştur.

Bunlar dışında Türkçe ikinci el kaynaklarımızda ise çalışmamızın temelini oluşturan eserler şunlardır; İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Osmanlı Tarihi" külliyatı – Özellikle III. cildinin ikinci kısmında Erdel coğrafyasına ait daha ayrıntılı bilgilere ulaşabiliriz.-, F. Eckhart'ın "Macaristan Tarihi", M. Tayyip Gökbilgin'in "Osmanlı-Macar İlişkileri", Sadık Müfit Bilge'nin "Osmanlı'nın Macaristanı" ve Zinkeisen'in "Osmanlı Tarihi" külliyatı'dır. Yabancı kaynaklarda ise Macaristan tarihi üzerinde ön plan çıkan Macar tarihçiler Pal Fodor'un, Geza David'in, Maxim Mihail'in, Sandor Papp çalışmaları bize yol göstermektedir. Dimitri Kantemir'in "Osmanlı Tarihinin Yükselişi ve Düşüşü" adlı külliyatı ise Erdel coğrafyasına hakim Boğdan voyvodası tarafından yazılmış olması açısından ayrıca önem arz etmektedir. Kantemir, Batı ve Doğu arasındaki ilişkiyi iyi kurmuş gözlemlemiş bir bilgeliğe sahip olmakla beraber Osmanlı devletinin geçirdiği süreçlerin farkında olup daha on beş yaşındayken 1688 senesinde İstanbul'a gelip burada bir süre yaşamıştır (Kantemir, 1973, s. 35). Bütün bu kaynaklar içinde direkt olarak Erdel üzerine tek hususi bir araştırma söz konusu değildir. Fakat dolaylı olarak Erdel hakkında bilgilere oluşmak mümkündür. Özellikle Macaristan tarihi üzerine yazılan bu eserleri kullanarak Erdel hakkında bilgilere ulaşılabilir.

Bu eserler haricinde Zinkeisen'nin eseri araştırmamız için önemli bilgiler sunmaktadır. Fakat bu esere ve yazarını incelerken dikkatli davranmakta fayda vardır. Şöyle ki; Zinkeisen, 1832'de geniş bir Avrupa devletleri tarihi projesiyle yola çıkarak ve kendisinin de eski hocalarından olan Arnold Hermann Ludwig Heeren ve Friedrich August Ukert tarafından yapılan bir Osmanlı tarihi yazımıyla ilgili gelen

teklifi kabul etti. Yedi cilt halinde yaklaşık yedi bin sayfayı bulan külliyetli bir eser kaleme alan Zinkeisen bu eseri sayesinde tarihçiler arasında seçkin bir yer edinmişti (Beydilli, 2013, s. 446-448). Zinkeisen'in eksikliği Türkçe bilmemesindendi ve bu eksikliğini Joseph Von Hammer'den tamamlamaya çalışmıştır. Zinkeisen Hammer'in eserinden faydalanırken aynı zamanda onu eleştirmekten de geri durmamıştır. Zinkeisen, Hammer'in eserinin düzensiz olduğunun ve önüne gelen her malzemeyi kullanma alışkanlığının bulunduğunu "pragmatik tarih yazımı" kaygısı taşımadığını eserinin bir "bilgi ve malzeme deposu" haline geldiğini vurgulamaktadır. Hatta Hammer'in bilgi gösterişi yaptığını ve zamanla kendi malzemesinin altında ezildiğini ileri sürmüştür. Aslında, Hammer'in Osmanlı kaynaklarını denetimsiz ve Avrupa kaynaklarıyla karşılaştırmadan kullanılmasını eleştirmiştir. Zinkeisen'in eseri ise, Osmanlı tarihinden ziyade önde gelen Avrupa devletlerinin Osmanlı devletiyle olan münasebetlerine dairdir. Amacı Avrupa'nın içinde bulunduğu durumun Osmanlı yayılmasında önemli ölçüde yönlendirici bir etki icra ettiğini göstermeğe çalışmaktır (Beydilli, 2013). Zinkeisen eserinde kimi zaman Erdel'i ayrı bir ülke olarak değerlendirmiştir. Bunu Zinkeisen'in şu ifadesinden anlayabiliriz: "Muhteşem iki ülke olan Macaristan ve Erdel de hakimiyeti sağlamak için bundan daha iyi fırsat olmadı" (Zinkeisen, 2001a, s. 513).

Çalışmamızın diğer bir önemli kaynağını oluşturan aynı zamanda XVII. yüzyılın sosyal tarihi içinde önemli bilgiler ihtiva eden Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesidir. Özellikle eserinin altıncı cildinde Köprülüler döneminde Erdel ve Lehistan üzerine yapılan seferler sırasında bölgede bizzat bulunmuş ve tek tek menzilleri kaleleri ele almıştır. Bu gibi kaynaklara temkinli yaklaşılması gerekse de Macaristan ve Erdel'in sosyal tarihine sunduğu bakış açıları bakımından önemlidir.

Kaynak değeri açısından diplomatik faaliyetler ile ilgili yazılmış raporlar ve elçilik heyetlerinin gözlemleri de konumuzla alakalı bilgiler içermektedir. Özellikle Osmanlı'nın Avrupa'daki varlığına dair Macaristan ve Erdel özelindeki ilişkisi de dahil olmak üzere Venedik arşivlerinden bu minvalde yararlanabilir. Özellikle XVI. yüzyılda Venedik elçisi Andrei Giritti'nin faaliyetleri Osmanlı- Macaristan ilişkisine dair önemli raporlar sunmakla beraber Giritti'nin bölgede eylemsel olarak da etkin bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Venedik diploması alanında bukalemun gibi hareket etmekteydi. Avrupa ile bir ideoloji duvarı hakim olsa da Venedik diplomatik ilişkilerde iyi iş çıkarıyordu. Osmanlı'nın Avrupa siyasi ve diplomasi arenasında

ilişkiler kurması bakımından da önemli bir etken olmuştur.

Diplomatik faaliyetler içinde özellikle XVI. yüzyılda Osmanlı'nın Avrupa ile artan temasları neticesinde elçilik heyetlerinde de paralel olarak artış gözlemlenmektedir. Elçilerin maiyetinde bulunanların tuttuğu günlükler veya yazdıkları mektuplardan da Osmanlı'nın Avrupa'daki etkinliklerini, ilişkilerini ve politik tutumlarını takip etmek mümkündür. XVI. yüzyılda Busbecq'in XVII. yüzyılda Paul Rycaut'un bu doğrultuda eserlerini görmek mümkündür. Bu eserlerin yanı sıra erken dönem Osmanlı-Macaristan karşılaşmasında esir düşen Macaristanlı György'den de bahsedilebilir. Aynı minvalde XVII. yüzyılda Macaristan ve Erdel coğrafyasının tedrici kaybında esir düşen Temeşvarlı Osman Ağa'nın anıları konumuza farklı bakış açıları sunmaktadır. Bu dönemlerde esirler, casuslar, elçilerin gözlemleri de önemlidir. Tercüman Mahmud'un kaleme aldığı "*Tarih-i Engürus*" de bu kategorideki eserlerden sayılabilir. Tercüman Mahmud Viyanalı tüccar bir ailenin oğlu olup György Hazai'nin değerlendirmesine göre çift taraflı çalışan bir casus görevi görmüştür (Mahmud, 2012, s. 54). Tercüman Mahmud eserinde Macarların, Arpadların önderliğinde eski yurtları Atilla'nın sahip olduğunu ve onu aramak üzere Erdel'e Pannoni'ya almaları olaylarını anlatır. Nazım ve nesir karışık olmak üzere kaleme alınmıştır:

“Bir iki gün kime kim devlet vire çarh-ı dūn
Âkıbet c m-ı ecelden eyler anı sernigūn
Er odur kim lezzet-i dünyaya mağrur olmaya
Bu fen gülz rının işine mesrur olmaya (Mahmud, 2012, s. 91).”

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmadaki temel araştırma yöntemi literatür taraması ve elde edilen bilgilerin düzenlenmesi şeklinde olmuştur. Araştırmada çeşitli kütüphanelerden yararlanılmıştır. İnternet makaleleri, kitap ve Osmanlı Arşiv vesikalarından faydalanılmıştır.

3.2. Verilerin Toplama Teknikleri ve Araçları

Veriler toplanırken genellikle Macaristan tarihi içeren kitaplardan yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan tek tek Erdel üzerine yapılan araştırmalar bulunup bu bilgilerin bütüncül olarak sunulması sağlanmıştır. Bunun yanında arşivden XVII. yüzyılda Erdel üzerine gerçekleştirilen seferler ile alakalı vesikalar bulunmuştur. Bu vesikalar ekler bölümünden sunulmuştur.

3.3. Verilerin Toplama Süreci

Verilerin toplama sürecine öncelikle literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Bu veriler çeşitli kütüphanelerden elde edilmiştir. Balıkesir Halk Kütüphanesi, İSAM kütüphanesi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinden veriler toplanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmalardan elde edilen bilgiler ışığında, Erdel coğrafyasının batı ve doğu dünyaları arasındaki konumunun önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle Erdel coğrafyası, Osmanlı'nın Mohaç savaşından sonra bölgede voyvodalık sistemini tesis etmesiyle birlikte daha çok ön plana çıkmıştır. Bunun üzerine Macaristan tarihi ve Osmanlı'nın batı yönünde ilerleme süreçleri ile ilgili kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklar içerisinde Erdel ile ilgili toplanan bilgiler doğrultusunda tasniflendirme yapılmış ve çalışmanın düzeni oluşturulmaya çalışılmıştır.

4.1. Erdel/Transilvanya Bölgesinin Tarihçesi

Erdel/Transilvanya, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı idaresi altında olan ve günümüzde Romanya'nın kuzeybatı kısmına tekabül eden stratejik önemi haiz bölgenin adıdır. Bazı kaynaklarda özellikle Romence de “*Ardeal*” veyahut “*Ardedul*” olarak da geçmektedir. Bölgenin tarihçesi Macaristan tarihi ile doğrudan alakalı olup uzun yıllar boyunca Macaristan'ın hakimiyeti altında özerk bir prenslik olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı idaresi altında da aynı özerk yapısını koruyup voyvodalık sistemi ile varlığını devam ettirmiştir. Erdel, 1920 yılında bugünkü Romanya devletinin sınırlarına dahil olup, Transilvanya adını almıştır (Karpas,1995, s.280).

Tarih boyunca devletlerin idari sınırları statik kalmayarak siyasi şartlara göre değişiklik göstermiştir. Özellikle inceleyeceğimiz yüzyıllarda Erdel coğrafyası bu değişikliğe güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bölgenin tarihi serüvenine baktığımızda Daklar/daçyalılara kadar antikiteye ulaşmak mümkündür (Rodriguez, 2018, Britiannica). Daklar'dan sonra 271'li yıllarda bölgede Roma hakimiyetini ve daha sonra Hun kavimlerinin izlerini takip edebiliyoruz (Karpas, 1995, s. 240) IV. yüzyıldan itibaren kuzeyden çeşitli kavimlerin istilasına ile karpas havzası çalkalanmış; Germanik kabileler; Lombardlar, Gotlar, Garpitler bu göç dalgasının önemli figürlerini oluşturmuştur. Bu göç dalgasından sonra Hunların bölgeyi işgali en

önemli gelişmedir. Hun akınlarına takiben VIII. yüzyılda Avarların akınlarını görmekteyiz. Erdel bölgesini X. ve XII. Yüzyıllarda Peçenek ve Kuman akınları da demografik olarak etkilemiştir. Erdel'in gerek demografik yapısında gerekse de siyasi yönetim şeklinde son derece etkili olacak Macarların bölgeye gelişi de yine aynı yüzyıllara X. ve XII. Rastlamaktadır. Şöyle ki; Peçeneklerin baskısı ile 896 yılında Arpad hanedanı önderliğinde bugünkü Macaristan topraklarına göç eden Macarlar, burada Slavlara üstünlük kurarak Erdel olarak adlandırılan topraklara hakim olmuşlardır (Bilge, 2010, s. 2). Macarlar kendi adlarıyla adlandırılan bölgeye IX. Yüzyılda son göç dalgası ile gelmişlerdir. Macarlar buraya göç etmeden önce Volga ve Ural nehirleri arasında kalan bölgede Türk kavimleri ile komşu olarak yaşamaktaydılar. Macarların bölgedeki tam hakimiyetinin 1003 yılında I. Istvan'ın (Stefan) Hristiyanlığı kabulü ile başlamıştır. Macar krallığı artık papalık tarafından kabul gören Katolik bir krallık seviyesine çıkmıştır. Macarların, Hristiyanlığı kabul etmeleri ve 1003 yılında taç giymeleri kendi tarihi süreçlerinde dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu noktada Macarların Bizans kültürünü değil; Latin kültürünü tercih etmeleri önemli olmuştur (Rasonyi, 2006, s. 435). Bir Macar filozofuna göre “Macarlığın rasyonel hayat şekli açık berrak toplu görüşünün ifade tarzı Latin kültür tesiridir.” (Rasonyi, 2006, s. 441). Bu tesir gerçekten de “*Corpus Hungaricum'u*” dağılmaktan koruyan demir çemberi olmuştur. Macaristan krallığını bir arada tutan amillatin kültürü olmuştur. Macaristan krallığının yükseldiği dönemde Bizans ve Kutsal Roma Germen imparatorluğu zayıflamış durumdaydı. Bu durum Macaristan krallığının lehine olmuştur. Takip eden süreçte Macarlar Hristiyanlığın koruyuculuğu görevini kendilerine vazife edinerek sınırlarını genişletmiştir. Tüm ortaçağ Avrupa devletlerinde olduğu gibi Macar krallığında da feodal sistem yerleşmiş hatta “*Golden Bull of 1222*” bildirgesi yayınlanarak soylular ve rahipler imtiyazlı konuma yerleştirilmiştir (Rodriguez, 2021, Britannica).

Ortaçağ Avrupa'sında döneminin en güçlü krallıklarından biri olarak ön plana çıkan Macaristan krallığının sınırları bugünkü Romanya, Sırbistan, Hırvatistan ve Ukrayna bölgelerini içine almaktaydı. Krallığın yönetiminde bu sınırlar içerisinde “*megye*” yani kontluk adı verilen yönetimler kurulmuştur. Bu noktada Erdel yedi kontluğa ayrılmış durumdaydı (Bilge, 2010, s. 3). Bu şekilde siyasi bölünmüşlükler dönemin feodal sisteminden de kaynaklanmaktaydı. Macar kralları özellikle XI. Ve

XII. Yüzyıllarda Erdel bölgesine göçü teşvik etmişler ve bölgenin demografik yapısını etkilemişlerdir.

Tüm ortaçağ Avrupa tarihine etki etmiş olan literatürde “Köylü ayaklanmaları” olarak geçen bir dizi isyan silsilesini Erdel coğrafyası üzerinden okumak da mümkündür. Şöyle ki; XVI. yüzyıla kadar ortaçağ Avrupa’sında hakim olan bu feodal düzenin ayrımsal tesirlerini Erdel coğrafyasında da net bir şekilde görmekteyiz. Feodalite rejimin baskılamalarının sonucu olarak da değerlendirilen bu ayaklanmalar Avrupa da farklı zamanlarda farklı şekilde reaksiyon gösterse de sorunun kökeni aynıydı. Sorun; sistemin yahut rejimin eşitsizlik tutumundan kaynaklanmaktaydı. Bu köylü ayaklanmalarını Macaristan ve Erdel coğrafyası özelinden incelemek; bölgeye siyasi, ekonomik ve sosyal tesirlerini ortaya koymak açısından önemlidir.

4.1.1. 1437 ve 1514 yıllarındaki Köylü Ayaklanmaları

Macaristan’ın doğu sınırında kalan Erdel bölgesindeki köylü isyanlarını tek bir nedene bağlamak doğru olmaz. Genellikle bu şekilde ortaya çıkan toplumsal reaksiyonlar dini, ekonomi ve siyasi birçok sâiki içerisinde barındırmaktadır. Özellikle tüm ortaçağ Avrupa’sında toprak yönetim sistemi olan feodalizmin bir nevi neticesinde köylü isyanları kaçınılmaz bir netice olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa genelinde ortaya çıkan bu ayaklanmalar belli zaman dilimleri içerisinde etkili olmuş ve domino taşı misali diğer bölgelere de tezahür etmiştir. XV. yüzyıl da Erdel için ilk ciddi ayaklanmayı 1437 isyanı oluşturmaktadır. 1437 isyanının aktörleri arasında feodalizmin etkisi altında köleliğe dönüşen bir köylü sınıfının yer aldığını görmekteyiz. Köylü sınıfının bu isyanına feodalizmin etkisinin yanı sıra diğer bir etmen de dini bir hareket olan “*Husit*” veya “*Husitizm*” adı verilen dinlerinde bir tür reform isteyen Hristiyan grubudur. Erdel Piskoposluğu derhal bölgelerinde “*Husit*” hareketine karşı önlemler almaya başlar ve bu önlemler sonucunda bölgede birçok “heretik” düşünceye sahip insan Katolik inancına geri döndürülmeye çalışılmıştır (Dilbaş, 2020, s. 12). Sosyal zeminin karışık olmasından yararlanan “*Husitizimin*” hareketi bu asi köylü grupları içerisinde hızla yayılmıştır. Bu dini hareketin hızla yayılmasında ayrıca; Macar hükümdarların *Ulahlar’a* (Romanya’nın asıl yerli halkı olan Daç’lar ile Romalıların buraya getirdikleri göçmenler karışımıdır) karşı olan sert

tutumları vergi yükümlülükleri ile buradaki halkı bıktırmış olmaları da etkiliydi. Asi gruplar bu harekete katılmayı bir kaçış yolu olarak görerek isyanı büyütmüşlerdir. Bu yıllarda Kutsal Roma Germen imparatoru olan Sigismund özellikle Hussitizm'e karşı önemli savaşlar vermiştir (Held, 2017, s. 32). Kaynaklar ilk köylü saldırıların 1437 yılında liderleri Janos Kardos tarafından yapıldığını yazmaktadır (Dilbaş, 2020, s. 22). Zaman içerisinde büyüyen bu kitlesel hareket için köylüler ilk başta donanımlı soylu birliklerine karşı barışçıl yaklaşmışsalar da isyan Macar asilzadeleri Sekeller ve Saksonları birleştirmiş ve bu ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırmışlardır.

XVI. yüzyılın başlarında gerçekleşen köylü ayaklanmalarında ise, Erdel bölgesinin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik buhran oldukça etkiliydi. Köylü sınıfının sömürülmesi, sık sık ortaya çıkan veba salgını, iktisadi düzenin bozukluğu ve doğudan gelen Osmanlı akınları bölge halkını bıktırmıştı. 1493-1517 yılları arasında yukarı Ren bölgesinde büyük köylü ayaklanmalarının öncüsü sayılabilecek *Bundschuh* hareketi diğer isyan bölgeleri için de önemli bir dayanak noktası oluşturmuştur (Scoat, 1979, s. 708). Bu isyanlarda diğer 1437 isyanından farklı olarak papazlar ve bazı din adamları da destek vermişlerdir (Eckhart, 2010, s. 109). 1514 yılının baharında Macaristan'da genel bir köylü savaşı patlak vermişti ve aynı zamanlarda Osmanlı'nın ilerleyişine yönelik bir "haçlı ittifakı" oluşması için vaazlar veriliyordu. Bu ittifaka katılan serfler ve bağımlı köylülere her zaman olduğu gibi yine özgürlük vaad ediliyordu (Egnels, 2021, s. 93). Bu isyanda, Türklere karşı yapılan savaşlar sayesinde soyluluk kazanmış ve din adamlarının da desteğini alan tarihi aktörümüz Erdel/Transilvanya bölgesinin önde gelenlerinden György Dozsa (1470–1514) adlı kimi kaynaklara göre asilzade olan bir sekel komutanı idi. 1514 yılında Dozsa başarısız isyan hareketinin sonucunu canı ile ödeyecektir.

György Dozsa'nın komutası altındaki isyancı birliklerde soylulara karşı yönelik ortak bir öfke paylaşıyorlardı. Dozsa'nın komutası altındaki birlikler zaman içerisinde devrimci bir orduya dönüşmeye başlamıştı. Bu ayaklanın büyümesi üzerine soylular derhal önlem almışlardır. Bu doğrultuda Dozsa'ya karşı yine aynı bölgeden Erdel/Transilvanya prensi Zapolya yardıma çağırılmıştır. Zapolya, bu isyancı grupların bir köy yakınlarında kurmuş olduğu kamplara ani bir şekilde saldırmış ve isyanı kanlı bir şekilde bastırmayı başarmıştır. Zapolya tarafından bir sürü isyancı grup öldürülmüştü. Geride kalan isyancıların ise kulakları ve burunları kesilmiş şekilde evlerine yollandığı yönünde bilgiler mevcuttur (Egnels, 2021, s. 94).

İsyanın lideri György Dozsa da Zapolya'nın eline tutsak düşmüştür. György Dozsa isyanının bedelini canı ile ödemişti. Dozsa kızgın bir tahtın üzerinde kızartıldı ve hayatlarının bağışlanmasının bu koşula bağlanmış olan kendi adamları tarafından canlı canlı yenmesi şartı ile isyan son buldu.

Georgius Zckel

Şekil 1. György Dozsa'nın İnfazını Temsil Eden Görsel

Kaynak: <http-1>

György Dozsa'nın başını çektiği bu ayaklanmanın diğer önemli nedenlerinden biri de serflere dair hazırlanan hukuki bir düzenleme olan “*Codex Tripartitum*” 1514 yılında yayınlanmasıdır. Macaristan'daki hakim milletlerin- Macarlar, Sekeller ve Saksonlar- sözde aralarında eşit haklar getiren *Codex Tripartitum*'u kabul ederek köylünün serfliği üzerine kurulan feodal sistemi daha da güçlendirmişlerdir. *Tripartitum* köylünün hakkını yok sayan soyluları destekleyen bir düzenlemedir. Bu hukuki düzenleme devrin önde gelen asillerinden olan Istvan Werböczi tarafından hazırlanmış ve Macar medeniyetinin yüksek bir eseri ve ortaçağ hukukunu tanıtan son eserlerden birisi olarak kabul görmüştür. Çok sayıda basımı yapılan bu hukuki düzenleme adeta soyluluk zihniyetinin amentüsü haline gelmiştir (Eckhart, 2010, s. 110-111). Istvan Werboczi'nin düzenlediği bu yasa kitabı uzun

süre Macar feodal hukukunun kodeksi olmuştur. Bu düzenlemeler köylü sınıfının aleyhine olduğu için isyanların çıkış noktasının sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Şekil 2. 1574 Yılında Tekrarı Basılan Tripartitum'un Ön Kapağı

Kaynak: http-2

Ayrıca bu isyanlar sırasında Avrupa'da etkisini hissettirecek olan reform hareketlerinin temsilcileri olan Thomas Müntzer ve Martin Luther'in düşünsel etkilerini görmek de mümkündür (Daloğlu, 2021, s.35). Thomas Müntzer 1525 Alman Köylü Savaşı'nda köylülerin daha çok ideolojik, tanrı bilimsel kuramcısı ve önderidir. Örneğin; Thomas Müntzer 1525 yılındaki Thüringen bölgesindeki köylü ayaklanmalarının manevi lideri olmuştur. Yine aynı tarihlerde 15 Mayıs 1525 Franken hausen savaşında Thomas Müntzer ve takipçileri yenilgiye uğratılmıştır (Berce, 1987, s. 8). Thomas Müntzer gibi ideolojik liderler aynı zamanda isyanları organize eden ve isyana katılarak aktif rol oynayan liderlerdir. İsyanın sürecine baktığımızda ilk olarak Swabia² bölgesinde 1524 senesinde patlak verip buradan tüm Macaristan coğrafyasına yayılmıştır (Berce,1987, s. 156). Ayaklanmaların ana sebebi ise yine farklı olmayıp köylü sınıfının köleliğe doğru evrilmesi ile ilgilidir (Berce,1987, s. 154). İsyanlar 1437-1438 isyanlarına benzer nitelikte olup Johann Zapolya tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

² Swabia:Güneybatı Almanya'da bulunan ve 1525 köylü isyanlarında öne çıkan yerleşim yeri.

Gerek Avrupa da gerekse de Macaristan ve havalisinde gerçekleşen isyanların çıkış nedenleri benzer nitelikte olup sonuçları itibariyle farklı dönemlerde farklı şekillerde tezahür etmiştir. Genel çerçeveden baktığımızda 1437-1438 ayaklanmalarında temel neden feodal sistemin getirisi olan sonuçlar; ağır vergiler, köylü sınıfının ağır yükümlülükler altında ezilmesi, ekonomik sıkıntılar, sosyal hayattaki düzensizlikler olarak sıralanabilir. Bunun yanı sıra sosyal ve dini açıdan karışıklık içerisinde olmaları ayaklanmalara uygun zemini hazırlamıştır. Örneğin; ilk olarak ele aldığımız 1437-1438 isyanlarında baş gösteren “*Hussitizm*” dini hareketi isyanlara sosyal zemini ve şartları sağlamıştır. Bazı Macar tarihçiler Transilvanya köylü ayaklanmaları için “*Hussitizm*” hareketini ideolojik kriter olarak değerlendirseler de isyanlar başarıya ulaşamamıştır. Çünkü bu ayaklanmalar başarıya ulaşma kriterlerinden yoksundu. Başarılı olamamasının sebepleri belli bir ahenk içinde olmayış ve her ne kadar belli bir ideolojik zemini olsa da beklenen sağlam bir fikriyattan ve birlikten yoksun olmasına bağlanabilir (Held, 2017, s. 35). Döneminin Kutsal Roma Germen imparatoru ve Macar kralı Sigismund’un ayaklanmalar karşısında isyancı gruplar ile antlaşma yaptıkları öne sürülse de bugün bununla ilgili herhangi bir belgeye ulaşılammıştır (Held, 2017, s. 37). 1437-1438 isyanlarının akabinde sekiz yıl boyunca küçük çaplı isyan hareketleri devam etmiştir. Bu durum köylülerin hala sisteme karşı duruşlarının olduğunun göstergesidir. Kısaca köylülerin; feodal yüklerinden kurtulmak istemeleri büyük isyan hareketlerinin bitmesi ile sona ermemiştir.

1514 senesindeki köylü isyan hareketini değerlendirirsek; 1437-1438 senelerindeki isyanın devamı niteliğinde olduğunu görebiliriz. Sorun yine sistemsal olup hakim otoritelere karşı duruşu bir toplumsal reaksiyonu temsil etmektedir. Bu süreçte de yine dini alanda reform hareketlerinin etkilerini görmekteyiz. Özellikle koyu Katolik Hristiyan gruplarının ve din adamlarının baskılarına karşı büyük muhalefet grupları oluşmuştu. Bu muhalefet grupları her şeyden önce somut bir şekilde maddi sınıf çıkarlarını da gözetmekteydi. Her yıl Almanya’dan Roma’ya büyük tutarlardaki vergilerin aktarılıyor olması ve bunun sonucunda büyüyen baskı din adamlarına yönelik nefreti arttırmakla kalmıyor özellikle dönemin ulusal sınıfı olan soylular arasında da isyan hareketlerini güçlendiriyordu (Engels, 2021, s. 45). Özellikle, bu noktada köylülerin yanında soyluların muhalefeti de artıyordu. Bu gruplar din adamlarının tembel yaşam tarzlarına ve zayıf ahlaklarına büyük bir

kızgınlıkla yaklaşp protesto etmekteydiler. Fakat bu isyancı grupların protestoları bir sonuca varmıyordu çünkü korkunç baskı altında ezilen köylüleri ayaklandırmak çok zordu. Dağınıklıkları her türlü ortak hareketi engellemişti. Sonuç itibariyle bu ayaklanmalardan kazançlı yine soylular çıkmıştı. Köylü sınıfının en görkemli devrim hareketi girişimi utanç verici bir yenilgiyle ve iki katına çıkmış baskıyla sona ermişti (Engels, 2021, s. 150). Çok sayıda köylü hem evlerinin yıkılması hem de tarlalarının harap olmasından dolayı yaşanan kargaşa nedeniyle serseriliğe ya da kentlerdeki pleblerin arasında itildi. Ana sonucu ise bölgedeki bölünmüşlüğünün keskinleşmesi ve pekişmesiydi. Bu bölünmüşlük aynı zamanda köylü savaşının başarısızlığa uğramasının sebebiydi.

4.1.2. Erken Dönem Osmanlı- Erdel/Transilvanya İlişkileri

Osmanlı'nın Erdel üzerinden erken dönem olarak tarihlendirebileceğimiz ilişkileri ya da temasları doğrudan doğruya gerçekleştirmeyip dolaylı olarak Macaristan krallığı ve balkan devletleri üzerinden olmuştur. XIV. ve XV. yüzyıllarda Erdel; Macaristan krallığının kuzeydoğu bölgesinin savunma hattını oluşturan ve özerk yapısını koruyan bir prenslik idi. Aslında Macaristan krallığının serhad bölgesini oluşturduğu için Erdel coğrafyasında Türk etkisinin izlerini Osmanlı akınlarından çok daha öncesinde de görmekteyiz. Hunların ve gerekse diğer Türk boylarının akınlarını takip eden süreçte göçebe grupların bu coğrafyaya yerleşip tesir ettikleri bilinmektedir. Daha sonra bu durum Osmanlı kültürünün ve kurumlarının yerleşmesin de uygun bir zemin hazırlamıştır (Maxim, 2008, s. 168).

Öncelikle, Osmanlı'nın Batı Avrupa'ya doğru ilerleme sürecini ele alırsak bu durum birdenbire gerçekleşen bir olay değildir. Bu noktada Osmanlı'nın tedrici bir sızma ve yerleşme hareketi olmuştur (Sander, 2016, s. 35). Bu sırada Osmanlı'nın Balkanlara sızıp ilerlemesini kolaylaştıran unsurlar da mevcuttu. İlk unsur olarak; Papalık makamının eski otorite ve gücünü kaybetmesidir. İkinci unsur ise bölgede toplumsal alanda çözümlerin yaşanması ile ilgilidir. Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere balkan coğrafyası ve Orta Avrupa, bir takım köylü ayaklanmaları ve isyanlara şahitlik etmişti. Köylü toprak sahiplerine, işçiler tüccarlara baş kaldırmıştı. Bu isyan hareketlerinin sonucu olarak da toplum kargaşa ve sefalete mahkum olmuştu. Üçüncü bir unsur ise Balkanlar ve Orta Avrupa da nüfusun hem

mevzubahis isyanların bastırılma sürecindeki kanlı tutumlardan hem de salgın hastalıklardan dolayı iyice azalmasıyla ilgilidir. Özellikle kara vebanın yayılması bu bölgeleri mahvetmişti (Sander, 2016, s. 40). Osmanlı, bu coğrafyada yaşayan köylü ahalisini bu sefalet ve kargaşadan kurtarıp ihya etmeye çalışmıştır. Osmanlı'nın bu tutumlarından dolayı batı Avrupa'ya ilerleme süreçleri kolaylaşmıştır.

İlk başlarda Bizans imparatorları Osmanlı'nın Balkanlar üzerinden ilerleyişini dikkate almamışlardı. Daha önceki akıncıların “geldikleri gibi gittiklerini” görmüşler ve aynı tutumunun Osmanlı tarafından da gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir. Fakat Osmanlı farklıydı, zaten izledikleri politikalardan da bu durum anlaşılıyordu. Osmanlı'nın bu tedrici ilerleyişi onların Avrupa'da sağlam temeller üzerine oturmasını sağlamıştı. Erken dönemde Osmanlı'nın Macaristan ile olan ilişkilerinin başlaması I. Murad zamanına tekabül etmektedir. Aslında I. Murad dönemi, Osmanlı'nın, Avrupa'da imparatorluk olarak genişleme sürecinin bir nevi Osmanlı'nın aşiret kurallarından sıyrılarak “devlet” olma sürecinin başladığı dönemdir.

I. Murad 1389'da Kosova da kazandığı zafer ile Sırp despotunu yenilgiye uğratmıştı. Bu yenilgiden sonra Osmanlı'nın Balkan coğrafyası üzerinden Avrupa'ya ilerleyişi batı dünyasında endişe uyandırmaya başlayacaktı. Kosova savaşı ile başlayan bu süreç kademe kademe Balkan coğrafyası için Türk kolonizasyonuna sahne olacaktı (Emecen, 2015a, s. 70). I. Murad öldüğünde yirmi yedi yıllık bir süre içinde Osmanlı'nın sınırlarını on dört kat genişletmişti. Bu durum modern zamanlarda hiç rastlanmayan ya da ender rastlanan bir başarı olmuştur (Sander, 2016, s. 45). Osmanlı, artık Avrupa da kalıcı hale geldiğini tüm dünyaya açıkça göstermiş oldu. Osmanlı'nın sınırlarının bu şekilde genişlemesinde I. Murad'ın iyi bir savaşçı ve siyasal zekâyâ sahip olmasıyla birlikte barış sanatında da yetenekli olmasından dolayıdır.

I. Murad'ın Avrupa da uyandırdığı endişeler üzerine Macaristan kralı Sigismund önlem almak istiyordu. Bu sıralarda Macaristan krallığı yüzyıl savaşları sonucu Kutsal Roma Germen imparatoru ile ender rastlanan bir barış halindeydi. Bu durumdan yararlanıp Osmanlı tehlikesi daha da büyümeden önlerine set çekip onları Avrupa'dan atmak için Kutsal Roma Germen imparatorundan yardım talep etmişti (Sander, 2016, s. 45). Bu talepleri doğrultusunda Avrupa ortak düşmanlarına karşı bir

ittifak oluşturmaya çalışmışlardır. Macaristan kralının bu tutumları üzerine I. Bayezid yönünü Avrupa'ya çevirmek zorunda kalmıştı.

1395 senesinde Osmanlı akınları Macaristan'ın doğusunda iyice etkisini hissettirmektedir. Macaristan kralı Sigismund bu durumu engellemek için Bizans'ın da teşvikiyle Osmanlı'ya karşı askeri harekât planlayıp onları bu coğrafyadan uzaklaştırmak istiyorlardı. Bu amaç doğrultusunda Batı orduları ile kurduğu ittifak ile 1396 yılında Budin merkezli toplanıp Osmanlı'ya karşı taarruza geçtiler. Bu taaruz hareketleri başarısızlık ile sonuçlanmıştır. I. Bayezid zamanında kazanılan batı haçlı ittifakına karşı bu zafer Osmanlı'nın batı yönündeki ilerleyişinin engellenemeyeceğini bir kez daha gözler önüne sermişti. Niğbolu savaşı olarak adlandırılan bu zaferden sonra 1437-1444 senelerine kadar Osmanlı orta Avrupa ile çok alakadar olamasa da buradaki hakimiyetlerini kaybetmemişlerdir.

Niğbolu zaferinden sonra Osmanlı'nın Macaristan üzerine ilerlemesi 1444 senesinde Varna savaşı ile tekrar başlamıştır. Macaristan krallığının talepleri doğrultusunda toplanan batı haçlı ittifakına karşı Osmanlı bu savaştan da zafer ile ayrılmıştır. Bu savaş sonuçları itibariyle önemlidir. Osmanlı'nın Avrupa'dan atılmasına dair olan inanç ortadan kaldırılmıştı. Ve bu durum Avrupa'da genel bir karamsarlığa neden olmuştur (Emecen,2015a, s.125). Imre Thököly'nin katibi Komaromi'in kaleme aldığı günlüklerde Varna savaşına dair eskilerin şöyle bir deyişi olduğundan bahseder:

“Romulidae Cannas ego Varnam Clade notavi,
Discite mortales: non temerare fidem.
Me nişi pontifices jussissent frangere foedus
Non ferret Scythicum Pannonis ora jugum (Şevket vd., 2016, s. 37).”

Varna savaşı sonrasında gerçekleşen II. Kosova savaşında (1448) Macar askeri lideri János Hunyadi'ye karşı galibiyet kazanan yine Osmanlı tarafı olmuştur. Bu savaşta János Hunyadiaz sayıda muhafızı ile kaçarken çok sayıda Erdel ve Macar asilleri Osmanlı'nın kılıcına kurban gitmiştir (Emecen,2015a, s. 126).

Gibbons'un “*Dudaklarında barış ama yüreğinde savaş vardı*” diye nitelendirdiği Fatih Sultan Mehmed devrine gelindiğinde Avrupa ve Bizans, Osmanlı'nın durağan bir devir yaşamasını ve sonunda da Türkler'in ilerleyişinin son bulacağını düşünüyorlardı. Fakat gidişat hiçte sandıkları gibi olmayacaktı (Sander,

2016, s. 65). II. Mehmed İstanbul'un fethi sonrasında da batı da Macarlar, Sırp, Arnavutlar ve Venedik ile mücadelelerine devam etmiştir. Macar krallığı, Osmanlı'nın fetihlerini ve izledikleri siyasetlerini yakından takip ediyordu. Bunu şu örnekten anlamaktayız; Macar Kralı Osmanlı'nın Anadolu da olmasını fırsat bilerek Eflak voyvodasını isyana teşvik edip Bulgar topraklarına saldırması yönünde talimatlar vermişti. Balkanlarda yaşanan bu durum II. Mehmed'in 1461 senesinde Eflak seferine çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak Eflak Osmanlı koruyuculuğunda bir voyvodalık haline getirilmişti (Sander, 2016, s. 64). Osmanlı'nın Avrupa'ya karşı sürdürdükleri akınlar Avrupa'nın diplomasi yolu ile "Doğu'yu Doğu'ya karşı oynaması" sonucunu da beraberinde getirmişti. Macarların ortak düşmana karşı Akkonyunlular ile ittifak girişiminde bulunmaları buna örnek olarak verilebilir.

İstanbul'un fethinden ve Cem sultan olaylarından sonra Osmanlı'nın Batı'daki ilişkileri durağan seyretmişti. XV. yüzyılın sonlarına doğru batı sınır bölgelerinde hareketlenmeler baş göstermeye başlamıştır. Bu sıralarda Macaristan krallığında otorite değişiklikleri dikkat çekmekteydi. János Hunyadi'nin oğlu Matyas'ın ölümü ile Macaristan'da Habsburg hanedanlığının tahakkümünün arttığını görmekteyiz. Eflak prensliği çeşitli savaşların ardından 1462-1476 yıllarında Osmanlı üstünlüğünü haraç güzârlık statüsünü kabul etmişti. Boğdan prensliğinin Osmanlı'ya tabiiyeti ise kolay olmamıştı. 1467 senesinde Macaristan'ın en büyük kralı Matthias Corvinus'u yenen Boğdan prensi Stefan *celMare* (Büyük İstefan) daha sonra 1475'te Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunu da bozguna uğratmıştı. Hatta bu başarısından dolayı papa tarafından kendisine "İsâ'nın pehlivanı" unvanı verilmişti (Maxim, 2008, s. 169). Hadım Süleyman Paşa'nın yenilgiye uğratılmasından sonra Boğdan üzerine sefere çıkan II. Bayezid burayı 1484 yılında haraç güzârlık statüsünde Osmanlı'ya bağlamıştır.

Osmanlı devletinin erken dönem olarak nitelendirebileceğimiz XIV. ve XV. yüzyıllarda Balkan coğrafyası üzerinden Orta Avrupa'nın kilit noktası sayılan Macaristan krallığının sınırlarına dayanmasını kronolojik olarak Balkanlara geçmesi ile başlayıp Mohaç Meydan savaşına kadar ki süreci kapsamaktadır. Bu süreçte; Osmanlı'nın ilerleyişini kolaylaştıran hem bu coğrafya da çıkan isyanlar ve feodal baskıdan bozulan sosyal zemin etkili olmuş hem de Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi çekişmeler etki etmiştir. Yüz yıl savaşları, isyanlar, köylü ayaklanmaları gibi

olaylar Avrupa'nın bir bütünlük ve birlik içerisinde olmasını engellemiş ve Doğu'dan yükselen güç karşısında erken dönemde Osmanlı'ya karşı etkin bir savunma hattı oluşturamamışlardır. Osmanlı, Avrupa'nın içerisinde olduğu bu durumu iyi tahlil etmiş fırsatları doğru değerlendirmiştir. Örneğin; Erdel havalisinde etkili olan yukarıda değindiğimiz köylü ayaklanmalarına baktığımızda hemen akabinde gerçekleşen bir Osmanlı ilerleyişinden bahsetmek mümkündür. 1437 isyanından yedi sene sonra Osmanlı'nın Varna muharebesindeki galibiyeti; 1514 ve 1525 köylü ayaklanmalarının hemen sonrasında Mohaç meydan muharebesinin kazanılması Osmanlı'nın Macar sınırları içerisinde gerçekleşen karışıklıklardan faydalanmış olduğunu göstermektedir. Osmanlı'nın bu ilerleyişinin farkında olan ve kendi krallığının mevcudiyeti için tehlikeyi sezen Macaristan kralları her ne kadar papalık ve diğer Avrupa devletlerinden yardım talep etse de beklediği yardım tam anlamıyla hiç bir zaman ulaşamamıştır. Kral Sigismund bunun üzerine, Lajos'tan beri Macar krallığı sınırlarını tehdit eden ve Niğbolu savaşı sonrası tehditleri daha da artan Osmanlı ilerlemesini önlemek için Macar krallığının sınırlarında bir kale savunma sistemi inşa etmiştir. Bu amaçla 1435 yılında *“honvedelemrol szolo kiralyi dekretumot”*³ başlıklı bir kanun yayımlayarak asilzadelerin gelirlerinin bir kısmı ile krallık ordusunda asker temin etmelerini bir kısmı ile de sınırlarda inşa edilecek kalelerin yapımına katkıda bulunmalarını emretmiştir (Dilbaş, 2020, s. 6-44).

4.1.3. Erdel Bölgesinin Coğrafi ve Demografik Yapısı

Erdel/Transilanya bölgesinin fiziki coğrafyasına baktığımızda; engebeli araziye sahip olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte engebeli arazi yapısına rağmen geniş ve verimli toprakları da beslemektedir. Ana nehirlerini; Mureş/Maros, Someş/Samos, büyük ve küçük Tırnova buradan batıya ve güneye çıkarak Tisza ve Tuna nehirleri oluşturur (Karpas, 1995a). %28 ormanlarla kaplı olup Orta Avrupa'nın doğusunda en büyük sulak alanı oluşturmaktadır (Avcı, 168). Bölgeyi fiziki olarak üçe ayırabiliriz. İlk olarak; Doğu da Karpatlar ve Transilvanya dağları ikinci olarak; dağlık alanın çevresinde olan yükseltisi fazla olmayan tepe ve üçüncü olarak Macaristan ve Sırbistan sınırındaki Tuna deltasının yer aldığı bölge olmak üzere Romanya'nın bugün kuzeyinde Ukrayna ve Moldavya kuzeybatısında Macaristan güneybatısında Sırbistan ve güneyinde Bulgaristan yer almaktadır (Avcı, 168). XVI.

³Çevirisi: Milli Savunma Kraliyet Kararnamesi

ve XVII. yüzyıllarda ise Erdel'in sınır komşularını; Macaristan, Osmanlı, Lehistan gibi güçlü devletlerin yanında Eflak, Boğdan gibi voyvodalıklar oluşturmaktaydı.

Erdel bölgesinin demografik yapısını yukarıda bahsettiğimiz çeşitli kavimler etkilemiştir. Bu noktada kozmopolit bir nüfus dikkati çekmektedir. İnceleyeceğimiz yüzyıllarda ise hakim gruplardan kısaca bahsetmek gerekmektedir. İlk olarak Hun ve Avar kökünden geldikleri düşünülen ve sonradan Macarlaşan Sekeller grubunu görmekteyiz (Karpát, 1995a, s. 280). Sekeller'in menşesine dair çalışmalar hala tartışmalı ve ihtilaflıdır. Sekellerin Erdel coğrafyasına gelme serüvenlerinin savunma amaçlı olduğu aktarılmaktadır. Sekellerin büyük kısmını Peçenek ve Kumanlara karşı Erdel'in savunulması gayesiyle önce iç hatta daha sonra dış hatta yerleştirilmişti (Rasonyi, 2006, s. 93). Sekeller, Macarlığın en doğu kısmıydı ve Erdel'in doğusunda oturlardı (Rasonyi, 2006, s. 365). Erdel'in doğu kısmında yaşayan bu halk en eski kavimdir ve bugün hala bu bölgede yaşayan Sekeller mevcuttur. 1919 senesinden beri nüfusları çoğalmaktan ziyade azalmaktadır. On binlercesi mülteci olarak dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlardır. Sekeller kültürlü ve zengin bir zümredir. Sekellerin menşei ile alakalı en eski efsanelere XII. ve XIII. yüzyıl Macar kroniklerinde “*anonymus*” ve “*kezai*” de rastlamaktayız (Rasonyi, 2006, s. 369). Bu efsanelerden ya da mitlerden ortaya çıkan sonuç itibarıyla Sekeller; Büyük Carl tarafından yenilmiş Avarların, Erdel'e yerleşmiş Çığla ovasına iltica etmiş kalıntılarının halefleri olduklarına dair birçok tarihçi tahminler yürütmektedir (Rasonyi, 2006, s. 375). Erdelde de ikinci hakim ve etkili grubu Saksonlar oluşturmaktaydı. Saksonlar ise Ren ve Moselle nehirleri arasında yaşayan Almanlar idi. Üçüncü olarak da Ulahlar (Romenler) adı verilen ve en alt tabakayı oluşturan gruptur. *Wallachya* da sonraları Romen olarak kaynaklarda geçen bu etnik grup; Osmanlı akınları ve Macaristan savunma hattı çerçevesinde XVI. yüzyıl değişime uğramıştı (Karpát, 1995a, s. 281). Bu değişim sınırların sürekli olarak statik kalmayıp yeni fetihler ile değişmesinden dolayıdır. Evliya Çelebi'nin yazdığı üzere XVI-XVIII. asırlarda Erdel'e gelip yerleşen Romenlerin sayısı pek ziyade artmıştır.

Bu toplum yapısı, Osmanlı akınları öncesi Orta Asya'dan fırtına gibi esen Moğolların istilası ile de etkilenmiştir. Moğolların Macar askeri birliklerine karşın hafif süvari olmaları Tuna havzası boyunca etkili bir şekilde yayılmalarını sağlamış; Macar kralına kaçacak yer aratmışlardır. Fakat bu sırada Moğolların halef seçimlerinden dolayı 1242 senesi baharında Moğol askeri birlikleri bu coğrafyadan

çekilmek zorunda kalmıştı. Macarlar lehine olan bu durum için “Arpadlar’ın bütün medeni eserlerinin tamamen mahvolmamasını ancak bir tesadüfe borçlu bulunuyoruz.” şeklinde tespitler yapılmıştır (Eckhart, 2010, s. 66).

Osmanlı’nın Orta Macaristan sınırlarına akınlarının başladığı zaman dilimlerinde demografik yapısına dair Macar tarihçi Geza David’in çalışmaları ön plana çıkmaktadır (Bilge, 2010, s. 79). Bu çalışmalardan çıkarılan sonuç aslında Osmanlı hakimiyeti döneminde bölgedeki nüfus azalmasının durağanlaştığı yönünde olmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Osmanlı bu coğrafyaya gelmeden önce nüfus ciddi biçimde azalma eğilimindeydi. Osmanlı döneminde ise bu azalma durmuştur. XVI. yüzyılda Osmanlı, Erdel prensliği ve Habsburg İmparatorluğu arasında taksim edilen topraklarda 3,5-4 milyon nüfus yaşamaktaydı (Bilge, 2010). Bu rakam II. Viyana seferi öncesinde Erdel prensliğinde 60.000 kilometre kare toprak üzerinde 800-900.000 nüfus yaşamaktaydı. Osmanlı egemenliği altın da Erdel’in zaman zaman büyüyen zaman zaman küçülen sınırlarının tam olarak ayırıt edilememesinden dolayı bu konu üzerine yapılan çalışmaları zorlaştırmaktadır (Bilge, 2010, s. 80). Erdel de demografik çalışmaları incelerken XVI. ve XVII. yüzyıllarda toplam nüfusu üç siyasi teşekkül arasında dağıtmak tehlikelidir. Çünkü Osmanlı hakimiyeti altında olan toprakların ahalisi eski sayısını koruyabiliyorken yeni fetihler ile sonunda genişleyen bölgeler ile nüfus artabiliyordu. Özellikle II. Viyana bozgunundan sonra Habsburgluların bölgeye kitleler halinde farklı gruplar yerleştirmesi de Erdel’in demografik yapısını değiştirmiştir.

Macaristan-Erdel coğrafyasında iklimde Osmanlı devletinin ilerleyişinde önemli bir etken olmuştur. Bölgeye gerçekleştirilecek seferler iklim şartları gözetilerek yapılmıştır. Fakat bu coğrafya da kış aylarının uzun ve sert geçmesinden dolayı gerçekleşen seferlerin lojistik ihtiyaçlarını da göz önüne aldığımızda iklim şartlarının Osmanlı’yı olumsuz yönde etkilediğini söyleyebiliriz. Osmanlı belgelerinde hava şartlarına dair: “Bu mahalde bir mertebe yağmur ve badehu ber-vechle kar yağmışdur ki, elli altmış yıldan berü bu canibde bu veçhile kış olmuş değildir.” ifadelerden de anlayabilmekteyiz (Bilge, 2010, s. 80).

Türk ve Macar halklarının ilişkileri çok uzun ve geleneksel bir dostluğa dayanmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayan Osmanlı-Avusturya ilişkileri, XVII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu uzun zaman içerisinde iki devlet arasındaki münasebetler yalnızca savaşlar ve diplomasi ile değil aynı

zamanda tarım, hayvancılık, ticaret, el sanatları, dini ilişkiler, edebiyat, müzik gibi çeşitli alanlarda kendini göstermiştir (Güler, 2018, s.11). Osmanlı, Macaristan coğrafyasından hakimiyetleri süresince farklı alanlarda yararlanmıştır. Tuna, Tisa, Sava ve Drava nehirleri yoluyla tahıl, pirinç, sebze, taze ve kuru meyve, zeytinyağı, şarap, tuz, baharat, çeşitli kumaşlar, giyecek, kürkler, mutfak eşyaları, ev aletleri, deri ve deri ürünleri, tütün ve kahve taşınmıştır (Güler, 2018, s. 6).

Macarlar eski Türk “atlı kültür” dairesinden çıkmış Hristiyan Latin Avrupa’nın kültür dairesine çok erken bağlanmış bu kültür inkişafının her safhasında işlek bir hissesi bulunan biricik millet olmuşlardır. Diğer Türk boyları devlet kuramamış Avarlar kumanlar gibi fakat Macarların yok olmamasının on buçuk asırlık devlet kurabilmesi Avrupa milletleri kültür birliğine çok çabuk ayak uydurmasından ileri gelir (Rasonyi, 2006, s. 435).

Evliya Çelebi’nin XVII. yüzyılın ortalarında Erdel üzerine yaptığı seyahatler sırasında bölge halkının günlük yaşantılarına dair şu şekilde gözlemlerde bulunmuştur:

“Erdel kavminin giysilerinde de diğer Macar kavmi gibi yeşil, kırmızı ve çeşit çeşit çukadan samur ve zerdeva postu kaplı kalpak giyip çeşit çeşit çukadan dolamalarının yenleri ve göğüsleri altına gümüş düğmeleri olur. Çakşırları ve kutmenleri tamamen rengarenk çukadandır, pabuçları sarı ve kırmızı kubad serhatlı pabuçtur. Ve kuşakları tamamen ipek zünnur teybend kuşaktır. Bu Macar taifesi pür silah atlıdır ve beşer tufenglidir. Bu sipahileri genellikle güderi dolama ve güderi çakşır giyerler. Kadınları tamamen ipek rokla ve türlü türlü fıstan giyip kızlarının saç pelikleri ve kadınlarının başları renkli ipek arakiyeler üzerinde çeşit çeşit inci, lal ve yakutlar ile süslüdür. Bunlar da sarı ve turuncu sahtiyandan renkli kubad, pabuçlar giyip gezerler. Bütün Erdelistan keferelerinin ve kadınlarının esvapları böyledir. Nemce ve Freng gibi Eflatuniye kara şapkalı değillerdir. Hepsi İncil kitaplı ve Mesih milletindendirler ve mezhepleri Luturyanidirler (Çelebi,2010, s. 67-66).”

4.2. XVI. Yüzyılda Osmanlı-Erdel İlişkisi

Bu bölümde Osmanlı’nın balkan fütuhâtı ile başlayıp Avrupa’nın kalbi olarak nitelendirilen Viyana önlerine kadar ilerleme süreci ele alınacaktır. Aynı zamanda bu süreci aktarırken Erdel coğrafyası üzerinden değerlendirip genelden özele doğru Osmanlı’nın batı politikası incelenmeye çalışılacaktır. Osmanlı ve Erdel ilişkileri söz konusu olduğunda doğrudan Macaristan, Habsburg ve Avusturya’dan da bahsetmek

gerekmektedir. Çünkü XVI. ve XVII. yüzyıllarda Erdel adeta bu üç önemli kuvvetin hakimiyet yarışına sahne olacaktır. Erdel, sürekli değişen sınırlar içinde kimi zaman Macaristan idaresi altında kimi zaman Osmanlı idaresi altında varlığını sürdürmüştür.

Erdel kendi tarihsel süreci içerisinde her zaman “özerk” bir şekilde yönetilmiştir. Erdel, Macaristan krallığı için her zaman önemli bir konumda olmuştur. Bu önemi gerek coğrafi konumundan dolayı gerekse de kendi içlerinde Macaristan tahtı için asil kimseleri barındırmasından dolayıdır. Macaristan hakimiyetindeyken prenslik, Osmanlı idaresinde ise voyvodalık sistemi kurularak yönetilmiştir. Osmanlılar 1541-1664 arasında fethettikleri Macaristan topraklarında kendi mülki, idari, mali ve askeri yapılanmalarını kurmuşlardır. Budin, Tımeşvar, Eğri, Kanije, Varad ve Uyvar ile kısa ömürlü diyebileceğimiz Yanık, Papa, Sigetvar eyaletlerini ve Erdel Voyvodalığını tesis etmişlerdir (Bilge, 2010, s. 14). Doğrudan doğruya her iki devlette bu bölge de bir yönetim kurmamışlardır. Osmanlı için Erdel kuzeyden batı dünyasına açılan bir kapı, sınır bölgesi veya bir tampon bölgesi görevi görmüştür. Macaristan için ise Erdel; kimi zaman Macar tahtı için destekleyici bir aday yetiştirmiş kimi zaman ise de isyankâr prenslere sahip karmaşanın ve isyanların merkezi olmuştur. Her iki devlet için de durumlar baştaki Erdel prensinin tutumlarına göre değişmiştir. Bu prenslerin ise kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini ve dönemselsel olarak taraf değiştirdikleri gözlemlenmektedir.

Bu çerçevede mevzubahis devletlerin ilişkilerini üç merhalede incelemek mümkündür. İlk merhaleyi Erdel’in Osmanlı hakimiyeti altına girip voyvodalığın tesis edilmesiyle başlayıp Zıtvatorok antlaşmasına kadar geçen dönem oluşturmaktadır (1541-1606). İkinci dönemi ise Zıtvatorok antlaşmasından II. Viyana kuşatmasına kadar geçen çalkantılı süreç oluşturmaktadır (1606-1683). Üçüncü ve son dönemi ise II. Viyana kuşatmasından Karlofça antlaşmasına kadar geçen dönem oluşturmaktadır (1683-1699). Çalışmamızın bu bölümünde ilk merhaleyi incelenmeye ve öne çıkan bazı Erdel prenslerinin/voyvodaların faaliyetleri ele alınmaya çalışılacaktır.

4.2.1. Macaristan Hakimiyetinde: Erdel

Erdel coğrafyası kısaca Orta Avrupa'nın doğusunda yer alan Karpat dağları ile çevrili özerk bir bölgeyi ifade etmektedir. Orta Macaristan'ın doğu ve güneyinde Tuna ve Tise nehirleri olup bu cihetten Osmanlıların Budin, Estergon ve Eğri eyaletleri ve Erdel krallığı vardı (Uzunçarşılı, 2019c, s. 73). Erdel prensliği uzun yıllar boyunca özerk yapısını muhafaza ederek Macaristan krallığı egemenliğinde varlığını sürdürmüştür. Macaristan tarihinin önemli bir parçasını oluşturan Erdel, Batı'nın Doğu ile olan etkileşiminde önemli bir bölgeyi oluşturmuştur. Gerek diplomasi alanında gerekse savaş zamanlarında bu bölge kilit nokta görevi üstlenmiştir. Macaristan hakimiyetindeki Erdel prensliğinin içinde bulunduğu vaziyeti anlamlandırmak ve bir bağlam içerisinde değerlendirebilmek için 1526 Mohaç Meydan savaşı öncesindeki durumunu izah etmek gerekmektedir.

Mohaç Meydan savaşı öncesi Ortaçağ Macaristan coğrafyasına genel olarak baktığımızda; tarih sahnesine Arpad hanedanlığı ile çıktıklarını söyleyebiliriz. Arpad hanedanlığı IX. ve X. yüzyıllarda ortaya çıkmış ve ilk Macar krallığı hanedanı olma vasfını taşımaktadır. Hristiyanlığı kabul etmeleri ile birlikte farklı bir konuma yükselmişlerdir. Şöyle ki; Macaristan krallığı için; bütün Avrupa da “Hristiyanlığın koridoru” vazifesinde olduğu ve tanrının cesaret ve kahramanlığı ile mukaddes Hristiyanlığa barışı temin edebilmesi için Büyük Türk'e karşı bir kalkan olarak seçilmiş olması algısını oluşturulmuştur (Gökbilgin,2019, s. 14). Osmanlı'nın Edirne'yi fethine müteakip balkan fütuhâtı ile başlayan Avrupa sahnesine çıkış serüveni Macaristan hakimiyetindeki Erdel'inde etkilenmesini kaçınılmaz kılmıştı.

Macaristan tarihi süreç içerisinde özellikle erken tarihlerden itibaren doğudan gelen akınlara kalkan olup Avrupa için set görevi görmüştür. İlk olarak bu görevi; Moğollar'ın fırtına gibi estiği XIII. yüzyılda Macaristan, Avrupa için set olma görevini burada üstlenmiştir. Moğolların Avrupa'daki akınlarıyla etkisini gösterdiği yıllarda Macaristan, Transilvanya, Lehistan da bu akınlardan etkilenmiştir. Bazı kaynaklarda bu savaş *Mohi* Muharebesi olarak geçmektedir (Phillips, 2022, Britannica). Macarların ve Moğolların savaşında ilk işgal edilen yerlerden biri Transilvanya yani Erdel bölgesi olmuştur. İlk işgal edilen yerlerden biri olması Erdel'in coğrafi konumundan dolayıdır doğudan gelen akıncıların kuzey giriş kapısını oluşturmuştur. *Mohi* Muharebesinde Macarları temsil eden IV. Bela savaş alanından kaçmıştır. Moğollar Macaristan'da para bastırıp hakimiyetlerini

meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Moğolların taht mücadelelerinden dolayı bölgeden geri çekilmek durumunda kalmaları ile birlikte kral IV.Bela tekrar Macaristan'a dönüp hakimiyetini sağlamaya çalışmıştır (Chauhan, 2018, Britannica). Moğol akınlarından sonra da doğudan yükselen tehlike Osmanlılara karşı Macaristan 1526 yılına kadarki süreçte Türkler'e karşı etkin bir biçimde Avrupa'yı koruma misyonunu devam ettirmiştir. Bu noktada diğer önemli bir husus da olayları değerlendirirken bu coğrafyaya yapılan akınlarda hâlihazırda durumun nasıl olduğunu bilmek ve bu akınların bölgeyi nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktır. İlk başta Moğolların akınlarının etkili olmasının sebeplerinden biri de ortaçağ yönetim sistemi olan feodalite rejiminin sükûtunun yaklaşmakta olmasıyla yakından ilgilidir. Gerek toplumsal reaksiyonlar olarak değerlendirdiğimiz köylü ayaklanmaları gerekse ekonomik ve sosyal bunalımlar akınların bölge içerisinde başarı kazanıp derin etkiler bırakmasında etkili olmuştur diyebiliriz. Köylü ayaklanmalarında; Ortaçağ Avrupa dünyasını oluşturan feodalite sisteminin çözülmeye başladığı ve ciddi anlamda sorunlara sebebiyet vermesi etkilidir. Feodaliteyi ne emeğin ne de emek ürünlerinin meta olmadığı toprağın ve doğal ekonominin egemenliğinde bir üretim tarzı olarak tanımlayabiliriz. Burada doğrudan üreticiköylü üretim aracı ile toprakla özgül bir toplumsal ilişki sayesinde birleşmişti (Ülgen, 2010). Ayrıca, feodal sadakatler devlet yönetimindeki güçlü kişilerin devlet korumasında ve sınırların genişletilmesinde ortak menfaatlerin bulunmasına bağlıydı (Jelavic, 2013, s. 28). Fakat bu menfaatler sistemi artık çözülmeye başlamış ve Balkanlar da ciddi otorite boşluğu meydana gelmiştir. Bilindiği üzere sistemlerin boşluk kabul etmediği gerçeğinden yola çıkarak buralara doğudan gelen dış müdahale kolaylıkla gerçekleşmiştir.

Macaristan krallığı XIV. yüzyıla gelindiğinde kendi içlerindeki isyan sorunlarını çözdükten sonra balkan coğrafyasındaki siyasi bölünmüşlük ve zayıflıktan yararlanıp bölgeyi ele geçirmeye otorite boşluğunu doldurmaya çalışmışlardır. Amaçları; bu coğrafyadan yararlanıp; aynı zamanda Balkanlara kendilerine dini misyon olarak görev edindikleri Katolik Hristiyanlığı yaymak çabasıydı. Bu yüzyılda *Anjou* hanedanlığına mensup olan I. Lajos'un yayılmacı hareketlerini görmekteyiz. Bu doğrultuda Eflak, Boğdan ve Bosna hükümdarları Macaristan Krallığına tabii olmuştur. XIV. yüzyılın ortalarına doğru balkanlardaki hakimiyetlerini güçlendirmişlerdir tam da bu sırada Osmanlıların Edirne'yi fetihleri ile birlikte balkan coğrafyasına geçişleri bölgede çıkar çatışmalarını başlatmıştır

diyebiliriz. Balkan coğrafyası iki farklı dini misyon ve güç gösterisine sahne olmuştur. *Anjou* hanedanından I. Lajos doğudan yükselen bu tehlikenin farkına varmış hemen bir savunma hattı kurarak 1365 yılında Osmanlılara ve Bulgarlara karşı sefere çıkmıştır. Çünkü Bulgarlar ve Osmanlılar müttefik olmuşlardı. Bulgarların müttefik olarak Osmanlı'yı seçmesinde Macaristan'ın zorlayıcı dini baskılarından kurtulmak istemeleri yatmaktaydı. Bulgaristan, Sırbistan, Romanya prenslikleri Bizans imparatorluğunun ve Ortodoks kilisesinin yönergesinde idi (Jelavic, 2013, s. 23). Bu sıralarda konjonktürel olarak balkan coğrafyasında siyasi ve toplumsal zayıflıklar mevcuttu. Daha öncede bahsedildiği gibi nüfusun çoğunluğu toprak ve hayvancılıkla uğraşan köylü kesimiydi ve feodalitenin getirdiği ağır şartların altında ezilmekteydi. Balkan bölgesine olan göçler neticesinde de kaynaklarda “*blackdeath*” olarak geçen kara veba salgının bölgedeki nüfusu azalttığını ve böylece hakimiyet altına alma durumunun kolaylaştığını söyleyebiliriz. Önemli bir diğer saik ise Hristiyanlar arasında bir bağ ve birlik yoktu. Örneğin bu sıralarda Balkanlarda Katolik Hristiyan dünyasında göre “*heretik*”⁴olarak görülen “*Bogomiller*”⁵denilen grup etkindi ve “*ban*”lar tarafından balkan coğrafyasında korunuyor ve yaşamlarını sürdürüyorlardı (Serdar vd., 2021, s. 22). Böylesi kaotik bir coğrafya da hem Macaristan'ın hem de Osmanlı'nın erken dönem çatışmaları başlamıştı.

Osmanlı'nın Macarlar ve dolayısı Erdel ile ilk temasları böyle bir ortam içerisinde balkanlar üzerinden başlamıştır. Osmanlı'nın Viyana önlerine kadar ilerlemesi ile mücadele sahası Osmanlı'nın lehine ilerlemiştir. Osmanlı devletinin bu ilerleyişinin ilk çıkış noktasını Çirmen'in ele geçirilmesi başlatmıştır. Çirmen'in ele geçirilmesi ve Osmanlı'nın Sırları yenilgiye uğratarak Macarlar ile ilk kez karşı karşıya kaldıkları bu müstahkem bölgenin ele geçirilmesi önemli bir gelişmeydi (Bilge, 2010, s.4). Çirmen'in ele geçirilmesi (1371) siyasi açıdan çok lojistik ve stratejik açıdan önem arz etmekteydi (Halaçoğlu, 1993, s. 341). Sırların bu yenilgilerinden sonra batı dünyası Macaristan krallığı üzerinden Doğu da yükselen bu tehlikenin durdurulması için haçlı ittifakları kurmaya çalışmışlardır. Çünkü Macaristan Katolik Avrupa'nın sınır kalesi vazifesini görmekteydi. Batı dünyası Osmanlı'ya karşı ittifaklar kurmaya çalışırken; Osmanlı kuvvetleri ise ilerlemeye

⁴Heretik: Hristiyanlıkta dinden saptığı gerekçesiyle kilise otoritelerince rededilmiş dini öğretilere verilen ad.

⁵Bogomil: Özellikle ortaçağ da Bulgaristan coğrafyasında çıkan heretik dini akım.

devam etmekteydi. Avrupada ciddi anlamda Türk tehlikesine karşı ilk dikkat çeken papa VI.Clement (1342-1352) olmuştur.1343 senesinde Macar ulusuna Türklerin çok sayıda gemi ile Rumeli'ye girdiklerini nüfusu esir aldıklarını ve din değiştirmeye zorladıklarını yazmıştır (Yusufoğlu, 1995, s.17).

1389 yılında ise; I.Kosova savaşından sonra Osmanlı'nın balkanlardaki gücü tescillenmiş ve Macarlar ile uzun yıllar boyu sürecek doğrudan temasları başlamış olacaktı. Sırbistan'ın Balkan sahasındaki etkinliğinin yok edilmesinden sonra Macarlar ve Osmanlı'nın karşılaşma ve mücadele sahası orta Avrupa'ya doğru taşınmış oldu. XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında kuzeyde etkin karşılaşma sahası artık; Osmanlı kaynaklarında "*Memleketeyn*" olarak geçen Eflak ve Boğdan üzerine oradan da Erdel/Transilvanya coğrafyasına taşınmıştır (Karpas,1995a). İlk olarak 1390 yılında Osmanlı akıncıları Tımeşvar⁶ üzerine saldırmıştır. Tımeşvar Macarlar'ın 1030 yılında ilhak ettiği önemli yerlerdendi (Maxim, 2008). Macarlar, Tımeşvar üzerine yapılan bu akınlara set olmaya çalışmıştır. Luxemburg hanedanlığından olan Macaristan kralı Zsigmund 1393-1394 yıllarında Sırbistan üzerine sefere çıkmış ve Osmanlı topraklarına saldırmıştır. Osmanlı devleti bu sıralarda hem batı yönünde hem de Akdeniz de Venedik üzerinde ilerleme kaydetmekteydi. Osmanlı devletinin içinde bulunduğu bu çok cepheli durum düşmanlarını çoğaltmakta ve onları aralarında ittifak kurmaya yönlendirmekteydi. Bu ittifak dini olgular ile temellendirilerek Papa IX. Boniface'nin çağrısı ile Osmanlı'ya karşı haçlı ittifakı düzenleme kararı ile sonuçlanmıştı. Bu ittifaka Fransa, Alman prensleri, Bohemya, İspanyol şövalyeleri, İtalyan ve Lehler katılmıştır. Bu ittifakın taarruzu Niğbolu'da Osmanlı lehine sonuçlanacaktı (1396). Sonuç olarak ittifak bozulmuş ve bozguna uğratılmıştı. Batı dünyasında büyük bir hayal kırıklığı yaratan bu hezimet Osmanlı'nın ilerlemesini durduramamıştı. İlk başta büyük umutlar ile toplanan kalabalık haçlı ordusunun başta ortaya koydukları büyük amaçlardan da eser yoktu. Örneğin; orduda bulunan ve seferin tarihini kaleme alan Froissart'a göre savaşın amacı "Bütün Türkiye fethedilecek, Suriye ve mukaddes yerlere ulaşılacaktı." (Emecen, 2007). Bu büyük amaç hezimet ile sonuçlanmıştı. Bu savaş neticesinde Macaristan için Osmanlı tehlikesi daha da artmıştır. Niğbolu yenilgisi Macar tarihinin ve Macar siyasetinin o günden başlayarak odak noktası haline gelen Türk tehlikesinin ne kadar ciddi bir sorun haline geldiğini gözler önüne sermişti (Yusufoğlu, 1995, s. 10-11).

⁶Romence Timișoara, Slav dillerinde Temşvar, Macarca Temesvar, Almanca Temeshburg ve Temeschwar şeklinde adlandırılır.

Kral Sigismund'un yenilgisi Macar dış siyasetini değiştirmişti bundan sonra geniş emperyalist politikaların yerini ülkenin varlığının ve bağımsızlığının sağlanmasını amaçlayan savunma politikaları almıştı. ArtıkAnjou devrinin toplum düzeni ve ekonomisi ortadan kalkmıştı. Bu yenilgi Sigismund'u tahtından edecek etkiler bırakacaktı. Bu yenilgi üzerine Timeşvar diyeti toplanır. Bu diyet meclisinde Sigismund Türklere karşı ülkenin savunma gücünün artırılması üzerine önemli kararlar alır. Bu diyet meclisinde ayrıca Macaristan'daki yabancıların çıkarılma kararı da alınmıştır. Fakat Timeşvar meclisinin aldığı kararlar soyluların tepkisini çekmiş ve Macar tarihinde eşi olmayan bu uygulama üzerine Sigismund esir edilmiştir.Boşalan yönetim boşluğunu Ladislas tamamlayarak Macar tacını giymiştir. Geleneklere aykırı yapılan taç giyme töreni Sigismund'un esaretten kurtulup soyluların ayaklanmasını bastırması ile Ladislas'ın taht iddialarından vazgeçirilmesi ile sonuçlanmıştır. Macaristan krallığının tüm bu iç karışıklıklardan faydalanan Türkler, Ankara savaşına kadar Macar uç vilayetlerine kadar akınlar düzenlemiş ve yayılmaya devam etmiştir (Yusufoğlu, 1995).

Bu dönemden sonra Osmanlı-Macar ilişkileri müstahkem önemli kale savaşları üzerinden devam etmiştir. Zsigmond Belgrad önlerine kadar gelip Osmanlı'nın önünü kesmeye çalışsa da Osmanlı Güvercinlik, Alacahisar gibi önemli kaleleri ele geçirerek Macaristan'a karşılık vermiştir. Klasik Avrupa Ortaçağ savunma sisteminde kaleler hep önemli rol oynamıştır. Osmanlı'nın ele geçirdiği bu kaleler de Sırbistan'ın önemli noktalarında yer almaktadır. Bunun yanında Selanik'in Osmanlıların eline geçmesi ile Venedik ve Macarların karşı karşıya kaldığı tehditler bütün Hristiyan dünyasını ciddi sıkıntıya sokmuştur (Emecen, 2015a, s. 157). Macar kralı Zsigismund'un 1437 yılında ölümünün ardından yaşanan otorite boşluğunu ve aynı zamanda çıkan köylü ayaklanmalarının yarattığı karışıklık ortamını çok iyi değerlendiren II. Murad Erdel'e saldırarak buradan çok sayıda esir toplamıştır (Bilge, 2010, s. 7).

II.Murad'ın Erdel üzerine saldırısı sırasında Erdel prensi János Hunyadi idi. Hunyadi daha sonra 1446-1453 yılları arasında Macaristan kral naipliği görevini de üstlenmiştir. Macaristan tarihinde John Cornivus Huniades/ János Hunyadi olarak da bilinen bu ünlü komutan gelecek yirmi yıl Osmanlıların başına bela olacaktı. Osmanlılara karşı batı tehditinde ilginç olan bir nokta ise Karaman beyliğinin de Sırbistan ve Macaristan'la aynı ittifak içinde yer almasıydı (Sander, 2016, s. 52,

Kantemir, 1998, s.14). Hunyadi tarihi tekrarlayarak “Türkleri Avrupa’dan atma” için bir haçlı ordusu kurma amacındaydı. Hunyadi Osmanlı saldırılarını bertaraf etmek için komutasındaki Macar orduları ile birlikte harekete geçmiştir. Ayrıca Osmanlı’ya karşı yeni bir haçlı ittifakı için papa IV. Eugene’ye çağrıda bulunup destek istemiştir. Niğbolu hezimetinden sonra Macar-Osmanlı ilişkisi sınır çatışmaları ve kale savaşları ile olağan gitmekteydi. Fakat Erdel üzerine yapılan saldırı ve daha sonrasında II. Murad’ın başarısızda olsa altı ay süren Belgrad kuşatması Macar ve batı Hristiyan dünyası için endişe veren gelişmelerdi. Bunun için ittifakın tekrar kurulması gerekmektedir. Papanın çağrısına Macaristan, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Polonya, Eflak, Sırbistan, Fransa ve Burgundy’den gelen gönüllüler katılmıştır (Bilge, 2010, s. 7). Osmanlılar tarafından geri püskürtülen bu birlik bir kez daha Osmanlı’nın gücünün tesirini görmüştü. Varna muharebesi olarak adlandırılan bu savaştan sonra II. Murad diplomasi faaliyetine de girişerek Macaristan ile Edirne-Segedin antlaşmasını imzalamıştır. II. Murad’ın daha öncede belirtildiği gibi bir barış adamı olması onu 1444 Segedin antlaşması yapmaya meyil ettirmiştir. Segedin şehri Erdel bölgesinin hemen kuzeyinde kalan önemli bir Macaristan şehridir. II. Murad’ın elçilerinin Segedin şehrine gelerek kral tarafından kabul edildiği ve antlaşmanın burada yapıldığı belirtilir (Papp, 2009). Fakat II. Murad’ın tahttan vazgeçişinin sonrasında Macar akınlarının sistemli bir şekilde tekrar başlaması ve antlaşmaya riayet göstermemeleri üzerine Macaristan krallığı önderliğinde Osmanlı’ya karşı tekrar savaş açılmıştır. Osmanlı bu harekâta da Macaristan’ı hezimete uğratmıştı. Antlaşma kurullarına uymayan batı ittifakı bu harekâtın bedelini ağır bir şekilde ödemiştir. Lehistan kralının başı Segedin antlaşmasının yanına asılarak antlaşma şartlarına uymamanın ne anlama geldiğini açıkça gösterilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu sıralarda Macaristan tahtındaki boşluktan yaralanan Erdel voyvodası János Hunyadi Macaristan kral naipliği görevini üstlenmişti. 1448 senesinde gerçekleşen ve kayıtlara II.Kosova savaşı olarak geçen savaş neticesinde kral naibi János Hunyadikaçmak zorunda kalmıştı. Bütün bu gelişmelere neticesinde, II. Murad Osmanlı’yı Avrupa da imparatorluk biçimine getirmiş ve Balkanlardaki Macar etkisinin ikmale ermesini sağlamıştır.

Erdel prensi ve daha sonra Macaristan kral naibi olan Hunyadi János’nın tarih sayfalarındaki önemi ise Varna savaşının intikamını almak için Osmanlı’ya karşı taarruz da bulunması ve Fatih Sultan Mehmed’e karşı Belgrad’ı savunmasından

dolayıdır. Bu yüzden János Hunyadi Macaristan tarihinde haklı bir şöhrete sahiptir. Bu komutan 1458 senesinde kral seçilen Matyas Korvinus'un babasıdır. 1456'da János Osmanlı ilerleyişini Belgrad da durdurmayı başarır. Hunyadi'nin bu başarısı Macarların Osmanlı karşısında yetmiş yıl rahat nefes almalarını sağlamıştı. Ayrıca oğlu Matyas Korvin'e Macaristan tahtına giden kapıyı aralamıştı. Belgrad kuşatmasındaki hezimetten sonra Osmanlı uzun bir müddet Macaristan seferine çıkmamıştır (Bilge, 2010, s. 9). Dimitri Kantemir ise bu hezimet için Belgrad'ın boş yere kuşatıldığını ve mevsim şartlarının gözetilmediğini de aktarmaktadır (Kantemir, 1998, s. 141).

Macaristan krallığı, tıpkı Timur ve Atilla'nın imparatorlukları gibi II. Mehmed öldüğünde Osmanlı'nın da yıkılacağını düşünüyorlardı. Avrupalı devletler her ne kadar Haçlı ruhu yaratmaya çalışsa da bunlar gerçekçi idealler değillerdi çünkü Avrupa tek bir amaç çevresinde birleşemeyecek kadar bölünmüşlük içindeydi (Sander, 2016, s. 68). Dönemin koşullarına baktığımızda; Avrupa devletleri arasında yarım yüzyıl süren İtalya harpleri (1494-1559) ile meşguldü. Avrupa'ya egemen olmaya çalışan Kutsal Roma Germen imparatorları Habsburglular ve Fransa arasında geçen çetin savaşlar dönemidir (İnalçık, 2020a, s. 110).

Kısa süre sonra Janos Hunyadi öldüğünde Macaristan krallığına oğlu Matyas Korvin geçmiştir (1458-1490). Osmanlı'nın Macaristan ile bu süreci tıpkı Niğbolu savaşı sonraki süreç gibi olmuştur. Küçük sınır savaşları, stratejik kalelerin ele geçirilmesi, karşılıklı çatışmalar ve akınlar ile geçirmiştir. Bu akınlarda Erdel prensliği ve bazı önemli kaleleri doğrudan hedef olmuştur. Örneğin; 1474 yılında Varad ve Oradea gibi Erdel şehirleri Osmanlı akınına uğramıştır. Kimi zaman başarılı kimi zaman hezimet ile sonuçlanan bu akınlar genellikle sancakbeyleri tarafından organize edilmiştir. Örneğin; bu akınlarda Semendire sancakbeyi Hoca Ali Bey Mureş nehri civarında Erdel ordusuna yenilmiştir.

Matyas Korvin döneminde Macaristan Osmanlı devleti ile olan ilişkilerinde daha sakin bir döneme şahitlik etmiştir. Osmanlı'nın da özellikle II. Beyazid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde Macaristan ile sıcak temastan çok diplomatik faaliyetler kurmaya daha meyilli olduğunu görüyoruz. Bu dönemlerin nispeten sakin geçmesinin saikleri her iki devletinde içinde yaşadıkları diğer koşullardan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Şöyle ki; Osmanlı II. Beyazid döneminde Cem Sultan olayı ile meşgul iken Yavuz Sultan Selim döneminde ise Doğu sınırına önem vermiş

Batı'daki en önemli komşusu ile sulh içinde olmayı tercih etmiştir. Macaristan ise Matyas Korvin döneminde altın çağını yaşamış Rönesans ve hümanizmanın etkisinde bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Fakat Korvin Osmanlı'yı hiçbir zaman hafife alacak bir düşman olarak görmemiş barış halindeyken bile Osmanlı devletine karşı Memlûkler ile ittifak kurmak isteği üzerine bir plan yapmış olsa da 1490 yılındaki ölümü üzerine bu planı gerçekleştirememiştir. Matyas Korvin'in ölümü üzere Macaristan tahtına II. Vladislaus geçmiştir. II. Vladislaus yabancı bir kral olarak görülmüştür. Çünkü II. Vladislaus 1490 yılında Macar krallığı yetkisini almadan evvel Bohemya krallığı görevini yürütmekteydi. Macar tahtına geçmesinden hoşnut olmayan Erdel prensi János Zapolya ve ona destek veren bazı Macar soyluları bu taht değişikliğinden hoşnut değildi. II. Vladislaus, Osmanlı ile barış halini sürdürdü ve balkanlardaki müstahkem kalelerin Osmanlı'ya geçtiğini kabul eden barış antlaşmaları yapmıştır.

Osmanlı akıncıları her fırsatta Macar serhadlerine akınlar düzenlemeye devam etmişlerdir. 1493 senesinde de Erdel üzerine yapılan akınlar göze çarpmaktadır. Bir yandan da barış antlaşmaları belli aralıklarla tekrarlanarak Macaristan ile diplomatik ilişkilerde sürdürülmeye devam etmiştir. En son Yavuz Sultan Selim döneminde 1519 yılında yapılan antlaşma ile üç yıl sürecek barışın teminatı taraflara verilmişti. Gerek Matyas Korvin döneminde ve gerekse de II. Vladislaus dönemlerinde olsun Osmanlı ile yapılan antlaşmalar sınırlardaki çatışmaları engelleyemiyordu. Aslında sürdürülen diplomatik faaliyetler bir tür küçük sınır savaşlarını dengede tutmaktan başka bir işe yaramıyordu. I. Selim ve II. Vladislaus dönemlerinde Osmanlı yönünü Doğu'ya çevirmişti ve bu Macaristan krallığı için rahatlatıcı bir nefes olmuştu. I. Selim'in seferlerinin yönünün doğuya çevrilmesinin asıl nedeni ise o dönemde tehlikenin Avrupa'dan değil, Asya'dan Safevilerden geliyor olmasındandır. Aslında doğudan gelen tehdidi ortadan kaldırarak oğlunun Avrupa yönünde genişlemesinin önünü açıp; şartlarını sağlamış oluyordu (Sander, 2016, s. 79).

1516'da II. Vladislaus'un ölümü üzerine hem Bohemya hem de Macaristan tahtına oğlu II. Lajos geçmiştir. II. Lajos'un tutumu kendinden önceki kralların tutumu kadar barışçıl ve yumuşak olmamıştır. Doğu'daki komşusu Osmanlı'daki taht değişikliğinin ardından yeni padişah Sultan I. Süleyman, Macaristan ile olan barış antlaşmalarını sürdürmek adına Behram Çavuşu yollamıştır. Fakat II. Lajos'un

tutumu barış görüşmesi için gelen çavuşun şehit edilerek tekrar Osmanlı'ya yollanması ile sonuçlanmıştır(1520) Ayrıca bu hasmane tutumda, Osmanlı'nın Avrupa da genişlemesinin Katolik Habsburg imparatoruna karşı büyük bir mücadeleye girişen Protestanlığın tanınmasında ve yayılmasında son derece önemli bir öge olmasıdır (Sander,2016, s.82).I. Süleyman'ın tahta cülus ettiği dönemde Avrupa sahnesi oldukça renkliydi. Avrupa da dönüm noktasını teşkil eden tarihi şahsiyetler, imparatorlar vardı. Bunlar; Habsburg imparatoru V.Charles/Carl/Karl, Fransa kralı I. François ve İngiltere kralı VIII. Henry idi.

Kısaca; Macaristan hakimiyetindeki Erdel'e Osmanlı ilişkileri çerçevesinde kronolojik olarak baktığımızda Macarların, Doğu'daki yükselen gücü ilk başlardan beri ciddiye aldığı ilk karşılaşma sahnesi olarak balkanlarda başlayan mücadele sahasının Osmanlı'nın lehine ilerleyerek Macaristan'ın kalbi Viyana önlerine kadar ilerlemesi ile sonuçlanmıştır. Tedrici olarak hakimiyet alanlarını genişleten Osmanlı'nın batı yönündeki ilerleyişi XIV. yüzyılın ortalarında Edirne'nin fethi ile başlayıp, Çirmen'in ele geçirilmesi, I. Kosova, Niğbolu muharebesi, Varna muharebesi, II. Kosova ile XV. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. Bu mücadeleler neticesinde Osmanlı batıdaki en ciddi güç olarak karşısında Macaristan krallığını görmekteydi. Macaristan krallığı ise Osmanlı ile gerek sıcak temas gerekse de diplomatik faaliyetler kurarak bir nevi set görevi üstlenerek Batı dünyası tarafından yüklenen Hristiyanlığın korunması misyonunu sürdürmeye çalışmıştır. Macaristan'ın doğu serhadını oluşturan Erdel, Eflak ve Boğdan bu çatışmalar arasında kalan tampon bölgeleri oluşturmaktaydı. Özellikle Erdel çerçevesinden baktığımızda; Macar tahtına etki edecek düzeyde etkili bir prenslik olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; János Hunyadi'nin bir Erdel prensi olduğunu ve Macar soyluları tarafından kral naibi görevi üstlendiğini ayrıca Fatih Sultan Mehmed döneminde Belgrad'ın savunmasında önemli bir figür olduğunu görmekteyiz. Erdel'in önemine binaen; Macar tahtına Matyas Korvin'in ölümü üzerine geçen II. Vladislaus'un, Erdel prensliği tarafından hoş karşılanmaması yabancı bir kral olarak görülmesi üzerine Macar soyluları ile beraber bu memnuniyetsizliklerini belli etmeleri, Erdel'in Macar krallığında etkin bir konuma sahip olduğuna işaret etmektedir.

Bu süre zarfına kadar Macaristan ile sadece askeri mücadeleler yapılmamış aynı zamanda diplomatik faaliyetler de sürdürülmeye çalışılmıştır. Sultan II.

Mehmed Edirne de tahtta çıktığında Eflak, Midilli, Sakız, Rodos, Galata ve Cenevizliler, elçiler yollayarak onu tebrik etmişlerdir. Keza bunlara Macar elçileriyle yapılan görüşmeler sonrasında onlarla imzalanan üç yıllık ateşkesler de eklenebilir (Emecen, 2016b, s. 144). Macaristan ile olan bu mücadeleler sırasında Osmanlı özellikle sınır bölgelerinden çok sayıda esir elde etmiştir. Özellikle erken dönem Avrupa kamuoyunda “Türk korkusu” imajını oluşturan; Erdel coğrafyasından Osmanlı devletine esir düşen literatürde Macaristanlı György/Georgius olarak bilinen ve esaretinin ardından kaleme aldığı *“Türklerin Gelenekleri Durumları ve Hilekârlıkları üzerine İnceleme”* adlı eserini yayınlayan György dönemin Osmanlı sosyal hayatına dair önemli bakış açıları sunmaktadır. Şöyle ki; Macaristanlı György 1422 yılında Erdel’in güneyinde yer alan Sebeş yakınlarında dünyaya gelmiştir (Özcan, 2013, s. 111). 1438 yılında ise esaret hayatı başlamış ve Edirne üzerinden Bergama’ya getirilmişti. Macaristanlı György’nin Türklere ait izlenimleri daha çok yetiştiği dönemin atmosferinden kaynaklı din temelli olup “heterodoks”İslam’a karşı objektif bilgiler vermektedir. Györg’nin heterodoksluk anlayışında dervişler ve târikatlar odak noktası olarak alınmıştır. Györg, Türklerin arasındaki din gruplarını şu şekilde sınıflandırmıştır; Sunni din adamları, dervişler, sufiler, Hurufiler olmak üzere. (Özcan, 2013, s. 114).

4.2.2. Mohaç Muharebesinden 1541 Senesine Kadar Erdel

Mohaç Meydan Muharebesini hazırlayan sâikleri XV. yüzyılın son çeyreğinde ve XVI. yüzyılın başında aramak gerekmektedir. Ayrıca Mohaç savaşı sonrasında 1541 yılında Erdel’in Osmanlı’ya tabiiyeti ile sonuçlanacak ara dönemin de incelenmesi bütünü görmek açısından faydalı olacaktır. Mohaç Meydan savaşı öncesinde Macaristan topraklarına baktığımızda; Macar kralı Matyas’ın ölümü üzerine Osmanlı devleti II. Bayezid’in önderliğinde harekete geçip Erdel yakınlarındaki Varadin ve Temeşvar bölgelerine kadar gelmiş; başarısız bir şekilde Böğürdelen kalesine saldırmışlardır (Zinkeisen, 2011a, s. 360). Semendire sancakbeyi Ali Paşa Macaristan ve Erdel’e başarısız akınlar düzenlemiştir. Bu çarpışmalardan sonra barış müzakereleri başlamıştır. 1500’lü yılların başında Osmanlı Venedik ile savaş halindeydi. Macarlar ise eskiden beri Venedik ile çekişme ve anlaşmazlık içindeydi Osmanlı ile savaş halindeyken Macaristan da bu fırsatı değerlendirerek Osmanlı’ya karşı Hristiyan âleminde ittifak arayışı içerisine girmişti.

İttifak arayışına cevap Fransa ve Lehistan krallarından gelmişti. Her iki devlete de Macaristan'dan serbest geçiş hakkı almışlar ve olası savaş durumunda Osmanlı imparatorluğuna doğrudan geçmeleri sağlanmıştır (Zinkeisen,2011a, s. 370).

Osmanlı imparatorluğu aynı zamanda doğuda Safeviler ile de mücadele içerisindeydi. Osmanlı İmparatorluğunun, özellikle I. Selim döneminde doğu siyasetine ağırlık vermesi Macaristan'ın toparlanması için büyük bir şanstı çünkü içinde bulundukları durum gerek isyanlar ile (György Dozsa 1514 isyanı) gerekse de ekonomik şartların bozulmuş olmasından dolayı iç açıcı değildi. İsyancı kanlı bir şekilde Erdel voyvodası tarafından bastırılmıştı (Bilge,2010, s. 16). Macaristan hududunda özellikle Semendire ve Belgrad arasında asla anlaşmazlıklar, çatışmalar son bulmuyordu (Zinkeisen, 2011a, s. 416). Macaristan krallığının 1515 senesinde Avrupa kamuoyunda “Türk tehlikesi” ve “Şark meselesi” algısını oluşturmalarına rağmen;papalıktan ve diğer Hristiyan devletlerden beklediği yardımı bir türlü alamıyorlardı. 1516 yılında Macaristan kralı II.Ulaszlı/Ladislav'ın ölümü üzerine taht meselelerinin başlaması ile durumlar Osmanlı lehine gelişmişti. Zinkeisen'nin tarihine göre daha o zaman yani II. Ulaszlı/Ladislav'ın ölümüyle Macaristan krallığı çökmüştü (Zinkeisen, 2011a, s.423). Bütün bu taht savaşlarından sonra Macar krallığına II. Lajos geçmişti.

II. Mehmed'in Akdeniz'in kapısı Rodos ve Orta Avrupa'nın kapısı Belgrad'ı fetih edememesinden dolayı bundan sonra tahta geçecek vasilerin amacı bu yerlerin alınması üzerine olmuştu. Osmanlı zihin ve algı dünyasında böyle bir amacın oluşması önemliydi. Çünkü batı da gazanın devam edebilmesi bu iki stratejik yerin alınmasına bağlıydı (İnalçık,2020b, s. 149) Böyle bir zihin dünyası Kanuni Sultan Süleyman'a Mohaç Meydan savaşını hazırlayan zemini sunmuştu. Kanuni Sultan Süleyman'dan önce II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim zamanlarının batı yönündeki ilerleme açısından sakin geçtiği bir dönem olarak görülse de bu ortak misyonun Belgrad ve Rodos'un alınmasının altyapıları oluşturmaya başlanmıştı. Bu doğrultuda I. Selim'in 1515 senesinde büyük bir tersane inşasına başlamış olması bu ortak misyonun altyapısının hazırlandığının bir göstergesidir.

Osmanlı'yı Mohaç savaşına hazırlayan maddi yani lojistik gelişmeler belli başlı önemli kalelerin ve şehirlerin ele geçirilmesiyle başlamıştı. Belgrad'ın 1521 yılında Rodos'un 1522 yılında alınması ile I.Süleyman'ın atalarından kalan bu iki önemli müstahkem bölgeyi alarak hem algı dünyalarındaki hedefe ulaşmaları hem de

batı yönündeki ilerlemelerini sağlaması açısından önemli birer gelişmeydi. Ayrıca yine 1521 yılında Böğürdelen kalesinin ele geçirilmesi I.Süleyman'ın batı yönünde ilerlemesi için stratejik bir noktayı temsil etmektedir. Sava nehri üzerindeki Böğürdelen kalesi için I.Süleyman kaleye gelip “İlk fethettiğim kale budur.” demiştir (Uzunçarşılı, 2019a, s. 311). Böğürdelen kalesinin tarihi süreç içinde önemine binaen daha Macar kralı Matyas döneminde bir yandan Bohemya anlaşmazlıkları ile uğraşılırken bir yandan da Osmanlı'nın inşaa ettiği bu kalenin Macaristan üzerine yapılacak seferleri kolaylaştırdığını düşündüğü için Matyas derhal ordularını bu kaleyi ele geçirmeye sevk etmiştir. Matyas'ın bu başarılı girişimi tüm Hristiyan âleminde coşku ile karşılanmış; yalnızca Macaristan'da değil; Venedik, Roma İtalya'nın tamamında şükran duaları yapılmıştı (Zinkeisen, 2011a, s. 264). Macar tarih destanlarından en uzun ve orijinal metin bu kalenin ele geçirilmesi ile ilgilidir (David, 1992). Osmanlı'nın batı da askeri olarak ilerleyişinde kalelerin rolü çok önemliydi. Stratejik noktalarda inşaa edilen bu kaleler seferlerinin gidişatını önemli ölçüde etkilemekteydi. Mohaç sonrası da 1528 senesinde Bosna da son Macaristan sığınağı olan Yayçekalesi'nin alınması önemliydi (Gökbilgin, 2019, s. 93). Bunun dışında Yanık, Raab gibi önemli kaleleri de ele geçirilmişti.

I. Süleyman döneminin batı siyasetindeki önemli komşuları; Venedik, Macaristan ve Rodos şövalyeleri idi. Sultan I. Süleyman'ın tahtta cülusu bu devletlere elçiler aracılığı ile haber verilirken Macaristan Kralı II. Lajos'un hasmane tutumu Mohaç savaşına giden yolun fitilini ateşlemişti. Bunun üzerine Sultan I.Süleyman Belgrad'ın ele geçirilmesi üzerine harekete geçti. Belgrad bulunduğu konum itibarıyla stratejik bir öneme haizdi. 1521 senesinde Belgrad kalesinin ele geçirilmesi ile Osmanlı Orta Avrupa'daki ilerleyişinin en önemli engelini ortadan kaldırmış bulunuyordu. Ayrıca, Mohaç Meydan muharebesine (1526) ve Viyana kuşatmasına giden kapıyı da aralamışlardı (1529). 1521'de Belgrad kalesi halkının bir kısmı Macaristan'a kaçtı bir kısmı ise-aslen Sırp olanlar- İstanbul'a nakil olup Yedikule de Belgrad mahallesini oluşturdular. Macaristan ve diğer alınan şehirlerden göçmen nakli oldu. Museviler; Selanik ve Yedikule etrafına yerleştirildi (Uzunçarşılı, 2019a, s. 311).

Bu sırada Macaristan kralı II. Lajos'un yönetimi tepki çekmekteydi ve Macar kralına karşı Erdel prensi János Zapolya'nın etrafında muhalif gruplar toplanmaktaydı. Osmanlılar bütün bu müsait durumdan istifade edecek ve Avrupa

siyasetinde bir denge unsuru haline gelecekti (Emecen, 2015b, s. 242). Bu arada Osmanlı Rodos'u da ele geçirmiş ve Avrupa kamuoyunu iyice endişelendirmeye başlamıştı. Bu haklı endişelerinin neticesinde Mohaç Meydan Muharabesi gerçekleşecekti. Avrupa'nın içinde bulunduğu karmaşadan da yararlanan Osmanlı, Macaristan üzerine sefere çıktı ve II. Lajos'un ordusunun kısa sürede imha etti (Emecen, 2015b, s.242). II. Lajos'un savaş meydanından çekilirken ölmesi üzerine Macar tahtında veraset sorunu ortaya çıkmıştı. Mohaç savaşı neticesinde Osmanlı kolaylıkla Budin'e ilerledi ve şehri ele geçirdi fakat Budin doğrudan Osmanlı idaresine bağlanmadı. Erdel prensi János Zapolya'nın Macaristan krallığına getirildi ve onun idaresine bıraktılar. Bir nevi bu şekilde bölgeyi himayeleri altına almış oldular. Osmanlı kazandığı askeri zaferler neticesinde burada kendinde söz sahibi olma hakkı görüyordu. Sonuçta Macar topraklarını Budin'e kadar kılıç hakkı olarak almıştı. Budin'in ikinci İstanbul yapılması yönünde hedefler konulmuştu (Gökbilgin, 2019, s. 87). I.Süleyman'ın Mohaç meydan savaşındaki en önemli siyasi başarısının sonucu artık Osmanlı'ya karşı sistemli, örgütlü bir Macar direnişinin olmamasıdır. Aradaki tampon bölgenin ortadan kalkmasıyla Osmanlı yöneticileri bundan sonra Habsburg hanedanı ile doğrudan karşı karşıya kalacak ve iki yüzyıl boyunca süren mücadelenin başlamasına neden olacaktı (Sander, 2016, s. 84). Sonuç itibariyle ortaçağ Macaristan Krallığı'nın eski toprakları üçe bölünmüş oldu; ilk olarak Zapolya'nın idaresindeki Budin merkezli bölüm, Osmanlı himayesinde tampon bir devlet, ikincisi; Tuna ve Sava nehirleri arasındaki Sirem sancağı ve üçüncüsü; Bohemya ve Macar tacını taşıdığı iddia eden Ferdinand'ın tasarrufunda olan alan olmak üzere (Emecen, 2015b, s. 246).

1526 tarihinde Osmanlı Devleti ile Macaristan Krallığı arasında meydana gelen Mohaç Savaşı sonucunda bir neviklasik anlamda Ortaçağ Macar Krallığı tarihten silinmiştir. Bundan sonraki dönemde Macar topraklarında; Osmanlı Macaristan'ı, Habsburg Macaristan'ı ve Osmanlı Devleti'ne tabi vassal bir Voyvodalık olan Erdel olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Bu durum 1526 ile 1686 yılları arasındaki Osmanlı hâkimiyeti döneminde Macarların Türkler'den birçok konuda etkilenmesine yol açmıştır (Güler,2018, s.8). Mohaç savaşı neticesinde Macaristan da bir otorite boşluğu meydana gelmişti. II. Lajos'un varis bırakmadan ölümü üzere Macaristan tahtına, Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Maximillian ile yapılan antlaşma üzere I.Maximillian'ın torunu aynı zamanda II. Lajos'un kız

kardeşi ile evli olan Ferdinand'a geçmişti. Ferdinand diyet meclisinin kararı ile meşru kral seçilmişti (Uzunçarşılı, 2019a, s. 326). Ferdinand artık Avrupa veçhesine göre Macaristan'ın kralı idi. Osmanlı ise Mohaç zaferinden sonra kılıç hakkı gördüğü bu topraklara Erdel voyvodasını Macaristan kralı olarak görmek istiyordu. I. Ferdinand Macaristan topraklarını korumak için Kutsal Roma Germen imparatoru I.Karl'dan para ve asker yardımı istiyordu (Bilge, 2010, s. 16). Aslında I.Ferdinand yönetimi altındaki batı Macaristan bir nevi Habsburgluların himayesi altındaydı. Doğu tarafındaki Macaristan ise Osmanlı himayesi altında Erdel voyvodasının yönetimine bırakılmıştı. Ferdinand tarafından ise Erdel prensi, Zapolya ise asi ve din düşmanı olarak görülüyordu.

Mohaç savaşı sonrası Osmanlı'nın batı yönündeki mücadele ettiği aktör değişmiş Habsburg hanedanlığının himayesi altındaki Ferdinand ve onun Macaristan krallığı üzerindeki hak iddiaları ile uğraşılmıştır. Bu noktada gerek diplomasi ve gerekse de sıcak çatışmalar halinde bu mücadeleler sürdürülmüştür. Mohaç sonrasında I.Viyana kuşatmasına giden süreç; Osmanlı'nın himayesindeki Zapolya'nın Ferdinand'a mağlup olup Budin hakimiyetini kaybetmesi üzerine ateşlenecekti. Zapolya, Lehistan'a kaçıp hemen hamisi Osmanlı'dan yardım talep etmiştir. Bu sırada Ferdinand daboş durmamış diplomatik yollarla İstanbul'a elçilik heyetleri yollayıp kendisinin kral olarak tanınmak istediğini belirtmişti. Fakat, Osmanlı bunu kabul etmemişti. Budin'in tekrar Zapolya'ya iadesini istemiştir (Uzunçarşılı, 2019a, s.334). Osmanlı, Budin'i muhasaradan kurtarmak üzere sefere çıkmıştır ve 1529 senesinde Budin geri alınmıştı. Budin'in alınmasından sonra Zapolya ve bazı Macar asillerini I. Süleyman karşılamıştı. I. Süleyman, Osmanlı devletini ileride "Avrupa uyumu/*European Concert*" diye anılacak sistemin kalıcı bir ögesi biçimine dönüştürmüştür (Sander,2016, s. 86).

Bütün bu hakimiyet yarışı içerisinde sıcak temasların yanında I. Süleyman da diplomasi yolunu kullanmıştır. Erdel voyvodası Zapolya ile daha 1528 senesinde, Habsburg hanedanından Ferdinand ile 1533 senesinde antlaşma yapmıştı (Gökbilgin, 2019, s. 88). 1533 yılında yapılan antlaşmanın barış havası uzun sürmemişti. Ferdinand'ın bütün çabası gerek diplomatik yollarla gerekse savaşlarla Budin'i almak ve İstanbul tarafından Macaristan kralı olarak tanınmaktı. Ferdinand'ın Mohaç savaşından sonra yaptığı bütün seferlerinin asıl gayesi bu idi. Nihayet Ferdinand çabalarının boşa gittiğini anlayıp Osmanlı ile 1533 antlaşmasını yapmışsa da tam

istenilen sonuç elde edilememiştir. Bu anlaşmaya göre ortaya iki Macaristan çıkıyordu. Ferdinand elinde bulunan Macar toprakları için Osmanlı'ya vergi verecekti (Uzunçarşılı, 2019a, s.336). Kısaca Macaristan Zapolya ve Ferdinand arasında paylaşılmıştı. Bu antlaşmadan sonra Zapolya Osmanlı himayesinden kurtulmak istese de güçlü hasımı Ferdinand karşısında Osmanlı'nın yardımına muhtaçtı.

Bu noktada diplomatik oyunlarda dönmekteydi. 1533 antlaşmasından 1541 yılına kadarki ara dönemde gerek Laszky gerekse de Venedik elçisi Andrea Giritti'nin faaliyetleri dikkat çekicidir. Leh asıllı soylu elçi Laszky/Laçki'nin amacı diplomatik yollarla da Macar krallığının Zapolya'ya verilmesi idi. Bu görünen amacının tersine Laszky, Zapolya ve Ferdinand'ın aralarında gizli anlaşma yaptıklarına dair şaiları İstanbul'a iletmışti. Bu şaiların ardından I. Süleyman'ın yönünü yine bu coğrafyaya çevirmesine neden olmuştu. Andrea Grittiise Venedik balyos'u⁷ olup XVI. yüzyılda Osmanlı'nın hem Venedik ile hem de Macaristan'daki ilişkilerinde ön plana çıkmış bir elçidir.1538 yılına kadar önemli diplomatik faaliyetlerde bulunmuştur. Giritti'nin Erdel de öldürölmesi üzerine zan altında kalan ve şüpheleri üzerine çeken Zapolya gücünün ve itibarının büyük bir kısmını kaybetmişti (Zinkeisen, 2011a, s.588). Gritti'nin yükselmesi Kral Zapolya'nın acizliğinin, yönetim konusundaki elverişsizliğinin işaretinin bir sonucudur. Giritti'yi Macaristan'ın içinde bunalım yükseltmişti (Yıldırım, 2008, s. 251). Aslında Gritti, Osmanlı Sultanı ve diğer Avrupa Devletleri arasında arabuluculuk yapmış ve dönemin en önemli siyasi sorunlarından biri olarak değerdendirilen “Macaristan Meselesinde” önemli görevler üstlenmiştir (Otman, 2009, s. 7). (1480-1534) Bu diplomatik ilişkiler yumağında Osmanlı, Avrupa güç dengesi hesaplarında ittifakı gerekli olan ve aranan bir devlettir. Örneğin; I. François'in Venedik elçisine “Osmanlı, Avrupa devletlerinin ortak ve bağımsız varlıklarının en büyük güvencesi” olarak gördüğünü söylemişti. Bu noktada; diplomasiinin temel sorunlarından eşitlik ve müteakabiliyet prensipleri üzerine baktığımızda gerek Osmanlı ve gerekse de Hristiyan devletler birbiri için devletlerarası hukukunun temel prensipleri olan *territorial*, *sovereignty*, *equality* ve *reciprocity* (mülki, egemenlik, eşitlik ve karşılıklılık) maddelerini asla tanımamışlardı.1699 Karlofça antlaşmasında da Osmanlı devletinin fiilen eşitliği kabul edilse de üstün duruma geçen Avrupa hiçbir

⁷ Balyos: genellikle Venedik cumhuriyetinin Osmanlı devleti nezdindeki daimi temsilcilerine verilen ad.

zaman Osmanlı'yı kendilerine denk görmemişti (İnalcık, 2020a, s.191). Avrupa devletler sistemi içerisinde Osmanlı fiilen çok önemli bir faktör olmasına ve zamanın şartlarına uyum sağlayarak diplomasi alanında da Avrupa ile uzlaşma sağlamasına rağmen Avrupa devletler sistemine kabul edilmemiştir.

Mohaç Meydan savaşından 1541 Erdel'in Osmanlı'ya tabiiyetine kadarki süreçte bu bölge ile olan ilişkiler meydan savaşı şeklinde değil; küçük sınır savaşları, kale savaşları şeklinde olmuştur. Bu ara dönemdeki Avrupa seferlerinin bir kısmını plansız, gayesiz, gösteriş yapma ve birer çalım satma savaşı olarak görebiliriz (İnalcık,2020a). Buna binaen Osmanlı'nın 1541 yılına kadarki ana hedefi Zapolya aracılığı ile ele geçirdiği bölgeleri himaye etmek ve Ferdinand'ın elinde kalan kısmı almaya çalışmaktı. Zaten Mohaç sonrası süreç bize bunu göstermektedir. 1529 I. Viyana kuşatması, 1532 "Alaman seferi" orta Macaristanda gücü ele geçirme savaşlarıydı. Osmanlı'nın hakimiyetlerini pekiştirme çalışmaları kamuoyunda da özellikle Katolik Macaristan topraklarında "Türk Korkusu" şeklinde tezahür etmekteydi. Örneğin; 1529 yıllarda Luther'in yayınladığı "*Vom Kriegewider den Türken*" yani Türklere karşı savaş hakkında adlı yazısı Avrupa kamuoyundaki Türklere karşı olan ortak bilinci yansıtmaktadır (Gökbilgin, 2019, s. 97). Bu süreçte Avrupa da Protestanlığın tanınmasında Osmanlı'nın etkisinden söz edebiliriz. Özellikle Erdel coğrafyasındaki halk Katolik olmayan gruplardan meydana gelmekteydi. Bu yüzden Habsburg hakimiyetine altına girmek istememişlerdi. Bunun üzerine Erdel, Osmanlı'dan yardım talep etmişti. Osmanlı da bölgede koruyucu misyonunu kullanarak Erdel'i voyvodalık sistemi ile tabiiyeti altına almıştı.

Macaristan krallığı, 1541 yılına kadar Erdel coğrafyası üzerinde söz sahibi bir yönetim anlayışı sürmüş olsa da bölge ile ilişkileri inişli çıkışlı olmuştu. Bu durum Osmanlı'nın Erdel'i hakimiyeti altına almasını kolaylaştırmıştı (Gökbilgin, 2019, s.99). Osmanlı'nın himayesinde Macaristan kralı olarak tanınan Zapolya'nın 1540 senesinde ölümü üzerine Ferdinand tekrar harekete geçmiş ve Zapolya'nın elindeki toprakları ele geçirmek istemişti. Bu durum tekrar Osmanlı-Habsburg mücadelesini başlatacaktı. Zapolya ölmeden önce Lehistan kralının kızı ile evlenmişti. Bu evlilikten geriye küçük bir çocuk bırakmıştı. Varadpiskopozu Martinuzzi, Zapolya'nın ölümünü ve geride kalan halefinin küçüklüğünü fırsat bilerek hazineyi ele geçirmeye çalışmış ve I. Süleyman'a elçi yollayarak anlaşmaya varmaya çalışmıştır. I. Süleyman ise Zapolya'nın oğlunu himayesi altına almış ve zamanı

gelince kimin kral seçileceğine karar verilir şeklinde Martunizzi'nin elçilik heyetlerini geri çevirmiştir (Zinkeisen, 2011a, s. 603).

Ferdinand, Zapolya'nın ölümünü fırsat bilerek Erdel'deki karışıklık üzerine düşmanca tutumlar sergilemeye başlamıştı. Bundan dolayı Osmanlı 1541 senesinde Ferdinand'a savaş ilan edip dördüncü Macar seferine çıkmıştı. Bu sefer sonucunda Osmanlı Budin'i tekrar ele geçirmişti. Bu seferin ardından Budintekrar alındıktan sonra "Macaristan'ın kime ait olduğu gökteki güneş kadar açıktır." şeklinde ibareler ile zaferlerini kutlamışlardı (Zinkeisen, 2011a, s. 603) 1541 senesinde Budin merkeze bağlı bir eyalet haline getirilmişti. Osmanlı'nın bu başarısı karşısında Ferdinand tekrar barış istemek mecburiyetinde kaldı. 1543 yılında da Estergon kalesi ele geçirilip Budin eyaletine bağlı bir sancak merkezi haline getirilmiştir. Estergon coğrafi konumu bakımından genelde batıdan gelen elçilerin giriş yaptığı ilk Osmanlı şehri olması açısından da önemlidir (David, 1995b). Osmanlı'nın Estergon kalesini ele geçirmesi Macarlar için dini olarak da bir kayıptı çünkü burası Hristiyanlığı ilk kabul ettikleri dönemde taç giyilen bir yer idi (Gökbilgin, 2019, s. 85). 1543 senesinde gerçekleşen Macaristan seferi ile I.Süleyman Macaristan fütuhatını tamamlamış oluyordu. Birçok kaleyi Sikloş, Estergon, Istolni Belgrad, Tata'yı zaptederek Macarsitan seferini başarı ile tamamlamıştı (Gökbilgin, 2019, s. 182).

Sonuç itibariyle; 1541 yılına gelindiğinde, Osmanlılar artık Habsburglular ile olan sınırını Balkanlar ile sınırlandırmamış güçlerini Budin'in batısı ve kuzeyine kadar taşımışlardır. Osmanlı, kuzeyde Erdel ve Lehistan üzerinden etkili olmaya çalışmıştır. Erdel gerek coğrafi konumu itibariyle gerekse de Macaristan tahtı için veliahtlar yetiştiren bir konumda olmasından dolayı önemliydi. Özellikle ilerleyen zamanlarda bu coğrafya üzerinden Habsburg-Osmanlı çekişmesi yaşanacaktır. Habsburgluların, Macaristan'ı tümüyle ele geçirip hak iddia etmeleriyle daha da güçleneceğini ve tüm Avrupa için tehlike oluşturacağına düşünen Erdel voyvodası Zapolya, Belgrad da taç giydikten sonra Habsburgluların hak iddialarına karşı Venedik, Papalık, Fransa ve İngiltere'ye elçilikler yollayarak Ferdinand'a karşı yardım istemiştir (Gökbilgin, 2019, s. 84). Erdel de 1541 yılında Osmanlı'nın himayesini kabul ederek bu tarihten itibaren voyvodalık sistemi ile yönetilmiştir. 1541 senesinden sonrada Habsburgluların gerek orta Macaristan gerekse de Erdel üzerinde hak iddiaları etkin bir şekilde devam etmişti.

4.2.3. Erdel'in Osmanlı'ya Tabiiyetinden 1541'den 1606 Zitvatorok Antlaşmasına Kadar Geçen Dönem

Osmanlı'nın Mohaç savaşından sonra, Macaristan kralı olarak tanıdığı ve hakimiyetlerini Zapolya üzerinden gerçekleştirdikleri için onun 1540 yılındaki ölümü Macaristan da tekrar karışıklığa sebep olmuştur. Ferdinand bu karışıklıktan ve yönetim boşluğundan yararlanmak için vakit kaybetmeden Budin'i kuşatma altına almıştı. Zapolya öldüğünde Lehistan kralının kızı ile evli olup geride çok küçük yaşta bir veliaht bırakmıştı. Kraliçe Izabella Osmanlı'ya elçi yollayarak Ferdinand'ın hasmane tutumuna karşı küçük oğlu Sigismund için himaye talep etmişti. Osmanlı, hem bu yardım talebi hem de Budin'i Ferdinand'ın kuşatmasından kurtarmak için 1541 yılında Macaristan seferine çıkmıştı. Bu sefer neticesinde; Macaristan üçe bölünmüş olacaktı. Bu taksimat; bir tarafta Ferdinand'ın diğer tarafta Zapolya'nın küçük oğlu Sigismund ve annesinin Erdel/Transilvanya mahalli gönderilmesi ve doğrudan Osmanlı'ya bağlı Budin beylerbeyliği sancağı şeklinde olmuştur (Uzunçarşılı, 2011a, s. 339). Bu ayırım ile Doğu Macaristan ve Transilvanya'da da tabi bir hükümet "Erdel Prenslığı/voyvodalığı" tesis edilmiş oldu (Bilge, 2010, s. 33). Voyvodalığın sınırları yüzyıllar içinde statik kalmayacaktı. Hem Macaristan da hem de Erdel de sınırlar karşılıklı akınlar ile sürekli değişmekteydi. 1541 yılındaki seferden sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın 23 Nisan 1543 tarihinde başlayan ve "Estergon Seferi" adı verilen onuncu sefer-i hümayunundaki yeni fütuhâtı ile Macar ülkelerindeki Osmanlı hakimiyetini genişletmiş ve kesinleştirmişti (Bilge, 2010, s. 34). Bu seferler sırasında Osmanlı amacına ulaşsa da ordu başkente döner dönmez yine sınır boylarında hareketlenmeler, çatışmalar ve kale kuşatmaları başlıyordu. 1541 ve 1543 seferleri sonrasında Osmanlı ordusu döner dönmez Ferdinand yine vakit kaybetmeden Budin ve Peşte'yi muhasara altına almıştı. Bunun üzerine 1543 de I.Süleyman tekrar sefere çıktı. Bu bölge ile olan ilişkiler adeta sürençemli ilişkiler yumağına dönmüştü (Uzunçarşılı, 2011a, s. 340). 1547 senesinde Ferdinand ile bir daha sulh anlaşması yapıldı. Fakat yapılan bu sulh anlaşması yarım kaldı çünkü Erdel meselesi ortaya çıktı. Buradaki mesele, Erdel de bulunan Sigismund'un maiyetindeki vasisinin, Ferdinand taraftarı olup Erdel'in Ferdinand hakimiyetindeki Macaristan'a dahil olmasını istemesi ile ilgiliydi. Zapolya'nın zevcesi Izabella ve oğlu Sigismundonun ölümünün ardından Osmanlı himayesi altında Erdel'e gönderilmişti. Erdel'in Habsburg hakimiyetine girmesini istemeyen kraliçe İzabella Osmanlı'dan

yardım talep etti. Bu sırada Osmanlı ordusu İran da olduğu için bölgeye Sokullu Mehmed Paşa gönderilerek; mesele kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. Sokullu önemli kaleleri tekrar aldı. Bu minvalde Temeşvar'ın alınması Osmanlı açısından Erdel'in kuzeye doğru istilasını kolaylaştırmıştı. Erdel'i Ferdinand'a vermemekle kararlı olan Osmanlı bölgeyi ellerinde tutmak için her zaman olduğu gibi gerekeni yapmaya çalışmıştır. Bu süreçte; I.Süleyman'ın siyasetine yön veren temel ilke Erdel'i Habsburg güçlerinden temizlemek ve Zapolya'nın oğlu Sigismund'a Erdel ve Macaristan tahtını teslim etmektir (Fador,2016a, s. 147). Bu mesele 10 Temmuz 1551'de başlayan ve 19 Ekim 1552 tarihinde sona eren "Erdel Seferi" sırasında,Temeşvar şehrinin fethi sonrasında "Temeşvar Beylerbeyliği" kurulması ile sonuçlanmıştı(1552) (Bilge, 2010, s. 35).

Zinkeisen tarihinde ise “Erdel seferi” şu şekilde ele alınmaktadır; Erdel de etkin bir şekilde yönetimi elinde tutan Martinuzzi'nin keyfi hareketleri kraliçeyi rahatsız etmekteydi. Kraliçenin şikâyetleri üzere Martunizzi'ye gereken uyarılar yapıldı ayrıca Martunizzi tarafından diğer ikinci vasi Petroviç amansız bir rakip olarak görülüyordu. Martunizzi'nin yönetim hırsı çoğalmıştı. Erdel'i Kral Ferdinand'ın ellerine teslim etmek istiyordu. Ferdinand ile gizlice görüşmeler ayarladı ve 1549-1551 yılları arasında süren görüşmeler neticesinde kraliçeye de bazı mülkler vaat edilerek Erdel Ferdinand'ın hükümranlığına bırakıldı. Osmanlı bu gizli ihanetinin farkına varınca savaş ateşi tekrar alevlenmişti (Zinkeisen, 2011a, s. 624). Martunizzi bu arada yine boş durmuyor faaliyetlerine olabildiğince etkin bir şekilde devam ediyordu. Halkı, Türkleri tamamen kendi coğrafyalarından atmak için dolduruşa getiriyor ve ülkenin her yerine tesir etmeye çalışıyordu. Osmanlı bölgede yine de etkin olmayı başarmıştı. Böyle bir ortamda 1553 senesinde diplomatik faaliyetlerin başlamasında Erdel başrol oynamıştır diyebiliriz. Şöyle ki; diplomatik ilişkilerinde Erdel üzerinden başlaması bu coğrafyanın her iki taraf için de önemli olmasından dolayıdır. Anlaşmalarda geçen “...Erdel'in devredilmesi mümkün olamaz...” ibaresi her iki tarafında bölgeye verdiği önemi gözler önüne sermektedir (Zinkeisen, 2011a, s. 629).

Bütün bu ilişkileri bir bağlam üzerinden incelersek; XVI. yüzyılın ortalarında Avrupa'ya genel olarak baktığımızda; hakimiyet ve din savaşları ile geçen bir dönem görmekteyiz. V. Karl'ın saltanatı, Milano Dukalığı'nı da ele geçirmiş olarak İtalya'daki hakimiyetini sağlamlaştırmak, Fransa'ya ve Osmanlı Devleti'ne karşı

zorlu bir mücadele vermek yanında Almanya’da başlayan Protestanlığın yayılma ve tutunmasını engellemeye çalışmakla geçti (Beydilli,2001, s.162). Fakat Protestanlığın yayılmasını engelleyememiş ve 1555 Augsburg din barışı ile Protestanlar resmi olarak anayasal çerçevede Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tarafından tanınmışlardır. Bu antlaşmadan kısa bir süre sonra V.Karl tahttan feragat ederek Habsburg topraklarını kardeşi Ferdinand’a bırakmıştı (1556). Bu tarihten itibaren Ferdinand artık aynı zamanda Alman imparatoru olarak tahtta bulunmuştu. Diğer yandan Osmanlı’nın Avrupa denge siyasetinde ittifak kurduğu Fransa, İtalya yarımadasını ele geçirmeye çalışıyordu. Bu minvalde İspanyollar ile savaş halindeydi. Bu uzun süren savaş dönemi 1494-1559 *Cateau-Cambresis* antlaşması ile son bulmuş ve İspanyolların zaferi ile sonuçlanmıştı. Bu antlaşmanın sonucunda Fransa da Kalvenistler ve Katolikler arasında bir iç savaş yaşanmış ve Kalvenistlerin genel kıyımına neden olmuştu (İnalcık, 2020b, s. 168). V. Karl’ın İspanya da ki halefi II. Philip Avrupa’nın hakimi durumuna gelmiş Avrupa da dehşet uyandıran bir baskı dönemini başlatmıştı. Almanya, Bohemya, Erdel, İngiltere ve Fransa da Protestanlar, Kalvenistler, Unitaryanlar ister istemez dışarıdan bir gücün yardımını zorunlu görüyordu. Avrupa politikasında bağımsız devletlerarasında denge politikası sistemi ortaya çıkıyordu. Osmanlı, Haçlı tehdidine karşı Avrupa’yı parçalanmış halde tutmak için bu denge politikasını desteklemiş bu bağlamda doğal olarak Avrupa devletler sisteminin bir parçası haline gelmiştir (İnalcık, 2020b).

Böyle bir tarihi zeminde Avrupa dünyası içinde bulunduğu din ve hegemonya savaşları ile meşgulken; Osmanlı ise doğu seferlerine ağırlık veriyordu. Bir yandan batı ile sınır boylarında küçük sıcak temaslar sürerken diğer yandan diplomatik faaliyetlerde kurulmaya çalışılmıştır. Bu dönemlerde sulh ve anlaşmalar yapılmaya çalışılmıştır. Fakat unutmamak gerekir ki bu dönemde yapılan antlaşmalar barış kisvesi altında ezeli ve asla bitmeyen bir savaş süreciydi. Bu süreç Osmanlı’nın gücünü bir kanser gibi yiyip bitirecekti. Osmanlı 1548-1549 İran’a yöneldiği için Avrupa meselelerinden uzaklaşmıştı (Zinkeisen, 2011a, s. 622). Bu nokta da batı ile olan sulh antlaşmalarında XVI. yüzyılın öne çıkan diplomatı Busbecq’in gözlemlerinden de bahsetmek gerek. Busbecq, Osmanlı’ya Alman İmparatorluğu tarafından 1551 senesinde gönderilmiştir. Busbecq, Osmanlı ile anlaşmayı bozarak Transilvanya’yı işgal etmesi üzerine Rumelihisarı’na kapatılan ve buradan iki yıl sonra hasta bir halde çıkabilen elçi Malvezzi’nin–Ferdinand’ın ilk daimi elçisi-

yerine bozuk siyasi durumu yoluna koymak düşüncesiyle gönderilmişti (Eyice, 1992, s. 446). Bucbecq İstanbul'daki elçiliği süresince gözlemlerini "*Türk Mektupları*" başlığı altında kitaplaştırmıştır (Türkömer, 2011). 1552 "Erdel Seferi" sonrası ortaya çıkan karışıklıkları düzeltmek üzere gönderilen Busbecq'in gözlemleri hümanist bir bakış açısıyla ele alınması bakımından dönemi için önem arz etmiştir. Busbecq'in elçiliği Osmanlı ile barış antlaşması yapılarak başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Ferdinand'ın elindeki Macaristan toprakları için otuz bin duka ödemeyi kabul ederek sekiz senelik bir antlaşma imzalanmıştı (1562). Busbecq, 1592 yılında radikal Katoliklerin saldırısına uğrayarak hayatını kaybetmiştir.

Osmanlı'nın Mohaç savaşından 1541 yılına kadar, Erdel/Transilvanya üzerinden işleyen sıcak temaslar ve diplomatik faaliyetler dışında kurduğu voyvodalık/haraç güzarlık sistemine baktığımızda kimi kaynaklarda "*Ban*" denilen voyvodalar yani yöneticiler tarafından idare edildiği görülür. Osmanlı hükümdarlarının namelerinde ise Erdel kralına "Erdel hakimi" veya "voyvoda" diye hitap edilirdi (Uzunçarşılı, 2011c, s. 46). Osmanlı'nın voyvodalık sistemi kurduğu bölgelerde de üstünlük dereceleri olduğunu anlamaktayız. Mesela; Osmanlı 1521 yılına kadar Eflak voyvodalarını Boğdan voyvodalarından daha itibarlı sayıyordu. Bu tarihten sonra ise de Boğdan voyvodalarını daha itibarlı tuttuklarını takdim etmişlerdir. Bu sistem içerisindeki voyvodalıklar Osmanlı saray matbahı için iase kaynakları idi. Bu voyvodalıkların ödedikleri vergiler ise savaş zamanlarında asker temini açısından Osmanlı'nın önemli bir kalemini oluşturmaktaydı (Uzunçarşılı, 2011b). Aynı zamanda Osmanlı'ya bağlı bu voyvodalıklar birbirleri ile yardımlaşma içerisindeydi. 1512 senesinden 1521 senesine kadar Eflak voyvodası olan Neagol Basarab'ın ölümünden sonra bazı hadiseler çıkmış ve sonrasında Erdel voyvodası Zapolya'nın yardımıyla Eflak da sukünet sağlanmıştı (Uzunçarşılı, 2011b' s. 428). Erdel'i bu voyvodalıklar içinde özel konuma getiren bulunduğu coğrafi şartlar ve Macaristan kralları ile olan iletişimleridir. Erdel voyvodalığını; doğu bölgesinde Boğdan, güneyde Eflak, batıda Macaristan üç taraftan Karpat ve Transilvanya dağları ile çevrilmiş olması başlı başına özel bir bölge olarak ön plana çıkmasına sebebiyet vermişti (Uzunçarşılı, 2011b, s. 436). 1526 Mohaç meydan savaşı ile Budin alınmıştı. Osmanlı Macaristan'da doğrudan hakimiyet kurmak yerine Eflak ve Boğdanda yaptıkları gibi dolaylı bir yönetim anlayışını tercih etmişlerdir.

Erdel/Transilvanya voyvodası Türkler adına Macaristan'dan cizye topluyordu. Haraçgüzarlık; zımmen hükümrانlık hakkının para olarak verilmesidir.

Osmanlı için özellikle kuzey Avrupa bölgesinde voyvodalık kurumu mevzusu önemli olmuştur. Buradaki voyvoda intihaplarına dikkat etmek zorunda kalmışlardır çünkü Lehistan ve Avusturya'nın buralarda etkin rol oynamalarını istememelerinden dolayı kendi taraflarında olan bir voyvoda seçmeleri gerekiyordu (Uzunçarşılı, 2011b, s. 429). Bu doğrultuda Sokullu Mehmed Paşa'nın 1564 senesinde sadarete geçmesinden sonra Erdel ve Lehistan üzerinde izlediği ince siyaset örneği verilebilir. Lehistan kralı Sigismund Ogüst'ün ölümü üzerine yaşanan iktidar boşluğuna Sokullu Erdel voyvodasının aynı zamanda Lehistan tahtına intihap edilmesi yönünde uğraşlar vermiştir. Çünkü bölgedeki hakimiyet ve etkin güç olma konumunu korumak istiyorlardı (Uzunçarşılı, 2011c/2, s. 50).

Nemçe/Avusturya elçisi Busbecq'in vasıtasıyla 1562 yılında imzalanan antlaşmadan iki yıl kadar sonra Ferdinand ölmüştü (Uzunçarşılı, 2011b, s. 409). Ferdinand'ın ölümü üzerine yerine II. Maksimillian geçmişdaha önce imzalanan antlaşmanın yenilenmesi ve olan vergi borçlarının ödenmesi üzerine Osmanlı'ya elçilik heyeti yollamıştır. Fakat aynı zamanda Erdel ile Nemçe arasında sınır bölgelerinde küçük çarpışmalar devam etmekteydi (Uzunçarşılı, 2011b, s. 409). Bu sınır çatışmalarına binaen 1562 yılında Erdel'den gelen mektuplar bu savaşların ve durumun ciddiyetini ortaya koymaktaydı. Mektuplarda eğer padişah yardım etmezse Erdel'in elden çıkacağı yazılıydı. Erdel olaylarının artması ile mücadeleler Tokaj ve Pankota kaleleri üzerine yoğunlaşmıştı (Emecen, 2014c, s. 151). Meseleyi çözmek için aynı zamanda diplomatik yolları kullanan taraflar, 1568 senesinde yirmi beş maddelik bir antlaşma imzaladılar ve bu antlaşma sekiz senelik temdidi ile 1592 senesine kadar yaklaşık yirmi dört sene devam etti. Bu antlaşmanın birinci ve ikinci maddeleri doğrudan Erdel ve voyvodalıklarla ilgilidir. Birinci madde de; İmparator Maksimilian ve kardeşleri Ferdinand ile V. Carl Macaristan, Dalmaçya, Hırvatistan ve İsklovanya da barışın akdi tarihinde ellerinde bulunan yerleri muhafaza edeceklerini ve karşılığında Transilvanya ile Eflak, Boğdan voyvodalarının hudut ve arazilerine karışmayacaklarını bildiriyorlardı. İkinci maddede ise; iki hükümdar sulhun voyvodalar tarafından ihlaline hiçbir suretle meydan vermeyecekler ve bunların arazilerine tahkik ve tetkik etmeden anlaşmazlığa düşmeyeceklerdi (Uzunçarşılı, 2011b, s. 500). Bu maddeler özellikle Erdel kralının Osmanlılara

güvenerek taarruz etmemesi için konmuştu. Bu maddeler Osmanlı ve Nemçe'nin Erdel üzerinden güdülen siyaseti ve güç yarışının birer işaretleridir. Bu durum içerisinde Erdel voyvodalığının izlediği ikili politikada dikkat çekicidir. Şöyle ki; Erdel çıkarları doğrultusunda hareket etmiş kimi zaman Osmanlı tarafında kimi zaman gizli anlaşmalarla Nemçe tarafında olmuşlardır. Özellikle uzun harp dönemlerinde bu izledikleri ikili politikalar ile ön planda olmuşlardır. Bu sırada yapılan antlaşmalara rağmen Nemçe/Avusturya sınırlarında her iki tarafta akınlar yapmaktan yine de vazgeçmemişlerdi. Bosna hududunda, Dalmaçya'daki Uskok haydutlarının Türk topraklarına taarruzlarıdurmuyordu. Osmanlı sancakbeyleri de bunlara karşılık vermekten çekinmiyorlardı (Uzunçarşılı,2011c/I, s.69). Sınır boylarındaki bu karışıklık Erdel Voyvodası IstefanYanoş'un1570 yılında ölümü üzerine daha da artmıştı. Istefan Yanoş ölmeden önce metbuu olduğu Osmanlı'nın haberi olmadan Macaristan krallığı tacını Habsburg imparatorluğuna terk etmiştir. Istefan Yanoş'un varis bırakmadan vefatı üzerine yerine Macar asilleri tarafından yerine Stefan Bathory tayin edilmiştir (Uzunçarşılı, 2011c/II, s. 46)

Osmanlı'nın karadan batı yönünde mücadeleleri devam ederken aynı zamanda Akdeniz de etkin bir şekilde mücadele etmekteydi. 1565 Malta başarısızlığı, 1570 Kıbrıs harekâtının başlaması, 1571 Lepanto bozgununun yaşanması gibi önemli hadiseler cereyan etmekteydi. Özellikle Lepanto bozgunundan sonra Fransa, Osmanlı ile diplomatik faaliyetlerini arttırmıştır (İnalçık,2020b, s.149). Osmanlı, 1574 Tunus'u geri alarak Lepanto bozgununu yarattığı kötü atmosferi dağıtmaya çalışmıştır. Akdeniz de bu olaylar yaşanırken aynı zamanda Avrupa'nın da kendi içerisinde üstünlük savaşları devam etmekteydi.

1570 yılında Erdel voyvodasının ölümü üzerine yerine Stefan Bathory geçmiştir. Bathory'nin faaliyetleri Osmanlılar lehine olmuştur (İnalçık,2020b, s.172). Nemçe tarafı, Erdel'e kendi lehlerinde bir prens getirmek istese de başarılı olamamıştır. Kısa bir süre sonra Lehistan kralının ölümü üzerine burada da kısa bir karmaşa çıkmış; Osmanlı meseleye dahil olarak karışıklığı kendi lehlerine çözmek için Sokullu'yu görevlendirmiştir. Bu kuzey bölgelerindeki tehlike genelde Avusturya ve Rusya tarafından gelmekteydi. Osmanlılar bu tehlikelerin farkında idi. Boğdan, Eflak ve Erdel'in tehlikeye gireceğini düşündükleri için Sokullu Lehistan sorununu yakından takip ediyordu. Sokullu bu süreci iyi yönetmişti. Lehistan krallık meselesini ustaca çözmüş; Osmanlı himayesi altındaki Erdel voyvodasının Lehistan

kralı seçilmesini sağlamıştı (İnalcık,2020b, s. 175). Bu noktada Osmanlı bölgede kendi hakimiyetlerini korumak için Erdel voyvodalarını joker gibi kullanmışlardır. Osmanlı bu şekilde doğu Avrupa da güç dengesini XVIII. yüzyıl Lehistan'ın taksimine kadar korumuş oldu. I. Süleyman döneminde, 1566 senesinde yapılan Sigetvar seferi ise Osmanlı'nın son güçlü Macaristan seferi olup; duraklamanın başlangıcı olarak nitelendirilebilir (İnalcık, 2016c, s. 40).

II. Selim dönemine geçildiğinde ise Macaristan ve Erdel ile olan ilişkilerde yapılan barış anlaşmaları bozulmamaya çalışılmış ve mevcut durumun korunması yönünde hareket edilmişti. Zaman zaman barışın gerek Erdel voyvodaları tarafından gerekse de Osmanlı sancakbeyleri tarafından ihlal edildiğine dair kayserin elçileri tarafından şikâyetler İstanbul'a ulaşsa da Osmanlı divanı tarafından genelde ciddiye alınmamış ya da ortadan kaldırılmıştı (Zinkeisen, 2011b, s. 661). 1583senesinde Avusturya ve Osmanlı devleti arasında sekiz yıllık barış anlaşması yenilenmişti. Fakat bu tarihten sonra sınır boylarında asla dinmeyen eşkıyalık çete savaşları baş gösterdi. Bu sınır ihlallerinin ve şikâyetlerin sonucu 1592 senesinde patlak veren Habsburglular ile uzun savaşlar döneminin başlaması ile noktalanacaktı.

Nemçe'ye karşı savaşın ilk senelerinde III. Murad Osmanlı padişahı idi. Avusturya tarafında ise II.Rudolf vardı. Osmanlı'nın Avusturya'ya karşı harp ilan etmesinin sebepleri, Venedik cumhurbaşkanına gönderilen nameye göre Avusturya'nın sınır tecavüzleri, bazı beyleri hapsedilmesi ve iki üç yıldır vergisini ödememesinden dolayıdır. Muharebeye veziriazam Sinan Paşa'nın tayin edildiği zikredilmektedir (Uzunçarşılı, 2011c, s. 70). 1595 yılında Osmanlı devleti aleyhine Eflak, Boğdan ve Erdel voyvodaları papanın teşviki ile Avusturya imparatoru II. Rudolf tarafına geçmişlerdi. Kuzey voyvodaları Avusturya ile 1595 senesinde Osmanlı aleyhine bir ittifak yaptılar. İttifaka göre Erdel kralı ölecek olursa Sigismund Batori yerine oğlu geçecek evladı kalmazsa Erdel kralı Avusturya'ya dahil olacaktı. Kuzeydeki voyvodalıkların isyanı zaten 1594 yılında başlamıştı.

Bu uzun savaşlar sırasında Avrupa dünyasında XVI. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere ve Fransa İspanya'yı meşgul ediyordu. Venedik Levant ticaretinden dolayı tarafsızlığa sadık kalıyordu. Öbür taraftan II. Rudolf 1591'den beri Osmanlı'ya yıllık vergisini ödememesine rağmen Osmanlı ile barışı sekiz yıl daha uzatmak için İstanbul'a olağanüstü bir elçilik heyeti göndermişti. Hatta bu elçilik heyetinde bulunan Wratislaw'ın anıları kitaplaştırılmıştır (Dilmen,1996). Türkler'in yeni bir

savaş hazırlığında olduğu bilgisini rüşvet karşılığı saraydan öğrenen elçilik heyeti derhal bu haberi II. Rudolf'a iletmiştir (Dilmen,1996, s.9). Burada elçilik heyetlerinin bilgi sızdırma görevini bir tür casusluk faaliyetlerine şahitlik etmekteyiz.

Uzun süren savaşlar sırasında Papa'nın Avrupa'ya gönderdiği “*nuncio 'nun*”⁸ faaliyetleri sonucunda Avusturya batı tarafında, Osmanlı'ya karşı haçlı ittifakı meydana getirmeyi başarmıştı. Erdel, Eflak, Boğdan ve Lehistan'a bağlı dinyeper kazakları da bu ittifaka dahil oldular. Bu sırada III.Murad vefat etmiş yerine III. Mehmed geçmiştir. Eflak voyvodası Mihail'in isyanı üzerine Ferhad Paşa isyanı bastırmakla görevlendirdi. Osmanlı ilk olarak kuzeydeki bu isyanlar ile meşgul iken Avusturya yer yer başarılar elde ediyordu. Eflak voyvodası Mihail Osmanlı'nın isyana müdahalesi üzerine Erdel voyvodasına sığındı. Osmanlı, Erdel voyvodasından Mihail'in teslimi için nameler yazmıştır. Fakat Erdel himayesi aldığı Eflak voyvodasını teslim etmemek için Osmanlı'nın gönderdiği namelere kaçamak cevaplar vermiştir. Erdel voyvodası zaten Osmanlı'ya karşı gelip Tımeşvarı muhasara etmişti. Estergon'un düşmesi ve ardından Vişegrad'ın düşman eline geçmesi ile Osmanlı'nın Budin'in kuzeyi ve Tuna kenarındaki hakimiyetlerini iyice sarsılmıştı. İstanbul'a peş peşe mağlubiyet haberlerinin gitmesi moralleri bozuyordu. Böyle bir dönemde III. Mehmed'in bizzat sefere çıkma fikri Sinan Paşa'nın ölümü üzerine sekteye uğrasa da yeniçerilerin “Padişahımız gençtir neden sefere gelmez...” şeklinde şikâyetlerin artması ile tekrar gündeme gelmiştir. Osmanlı kaynaklarında Yanıkkale batılı kaynaklarda Raab kalesi olarak geçen stratejik yerin düşmesi üzerine Osmanlı iyice sarsılmıştı. Çünkü buradan ordular direkt Budin tarafına yöneliyordu. Estergon kalesinin de düşmesi Osmanlı'nın bölgede otoritesini kaybetmesine sebep olmuştur. Bütün bu olaylar üzerine III. Mehmed ordunun başında sefere çıkmıştı (1596). Eğrinin güneyinde Haçova denilen yerde Osmanlı ordusu arşidük Maksimillian kuvvetleri ile karşılaştı. Haçova muharebesi iki merhale de incelenebilir. Birinci merhaledeki başarısızlık ciddi bir şekilde moralleri bozmuştu. Bu ilk safhadaki başarısızlığın faturası Rumeli beylerbeyine kesilmişti. Eğri kuşatmasının ilk zamanları Osmanlı aleyhine olsa da akabinde gerçekleşen Haçova savaşı ile olumsuz atmosfer dağıtılmıştır. İkinci merhalede kazanılan bu başarı padişahın geri dönüşü üzerine bir hiç hükmüne inmiştir. Uzunçarşılı'ya göre eğer padişah Haçova sonrası Belgrad ya da Budin de kışlayıp baharda ordu başında

⁸ Nuncio: Papalık elçisine verilen ad.

olsaydı savaşın bu kadar uzun sürmeyeceği yönünde haklı bir yorumda bulunmuştur (Uzunçarşılı, 2011c, s. 79). Dönemin tarihçileri tarafından Haçova savaşı, Çaldıran ve Mohaç savaşından bile üstün tutulmasına rağmen 1606 senesinde Zıtvatorok anlaşması ile sona erecek bu savaşlarının kaderi üzerinde hiçbir olumlu etki bırakmayacaktı (Emecen, 1996d, s. 547).

Uzun savaşlar döneminde Haçova savaşından sonra Kaniye savunması öne çıkan hadiselerdendir. Osmanlı kaynaklarında son derece müstahkem büyük bir kale olarak tasvir edilen Kaniye kalesi uzun süren kuşatma neticesinde Osmanlı'ya teslim edilmişti (David, 2001c, s. 306). Kaniye'nin beylerbeyi görevi Tiryaki Hasan Paşa'ya verilmişti. Avusturya'nın meşhur hudut kalelerinden olan Kaniye'nin 1601 senesinde düşmesi düşmana büyük bir darbe olmuştu. Hemen ardından Istolni Belgrad'ın muhasara edildiği haber alınmıştı. Yemişçi Hasan Paşa serdarlığında yola çıkılsada burası kaybedilmiştir (Uzunçarşılı, 2011c, s.85).Bu sırada Erdel'i işgal eden Avusturya güçleri kalelere asker doldurarak bilhassa Protestan halka karşı baskı uygulamaya başlamıştı. Bu mezalime isyan bayrağını çeken Boçkay Lala Mehmed Paşa'dan yardım istedi. Osmanlı, Erdel beyi Boçkay'a voyvodalık alameti bir ahidname göndermiştir. Erdel, Macarkralı unvanı ile kendisine bırakılacak ve on sene vergiden muaf olacaktı. Daha sonrasında ise on bin duka vergi verecekti (Uzunçarşılı, 2011c, s.93).

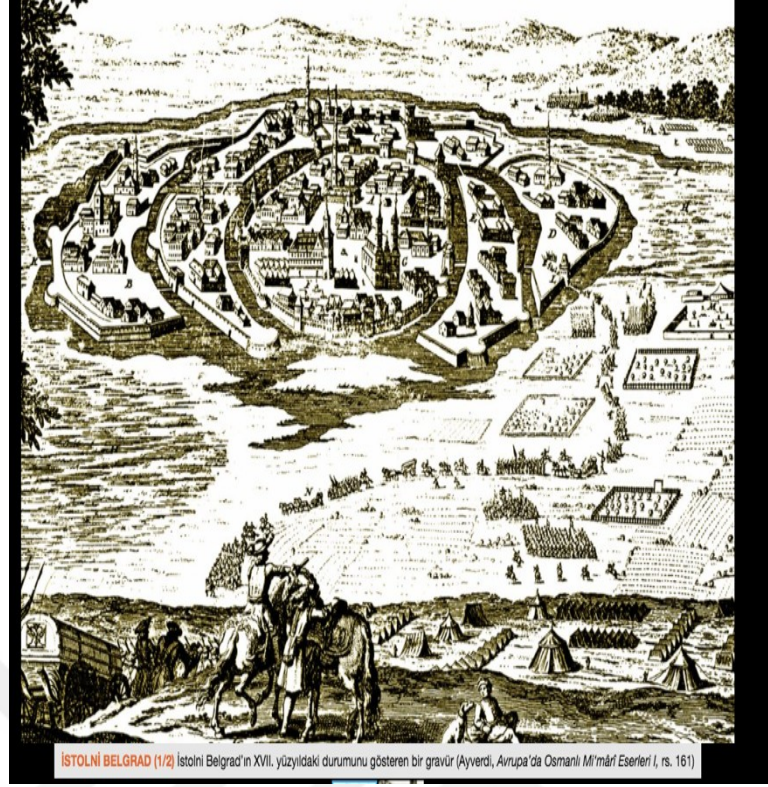
Uzun savaşlar dönemine son veren anlaşma Zıdvatoruk/Zıtvatorok muahedesi olmuştur. Bu antlaşma öncesinde de 1597 senesinde ilk sulh görüşmeleri için adımlar atılmışsa da sonuçsuz kalmıştı. Hatta, Haçova meydan savaşından sonra Venedik elçi raporunda; "Türkler bezgin kargaşa ve zaaf içindedir. Sultan korkak ve iradesiz olup barış yapmayı arzulamaktadır" (İnalcık, 2020b, s. 186). şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Osmanlı'nın elde ettiği son başarılar ve Esterгон'un geri alınması, Erdel ve Eflak işlerinin halledilmesi imparatoru adam akıllı sarsmıştı. Bundan dolayı bu defa yüksekten adım atmayarak ciddi olarak sulh müzakerelerine girişilmişti (Uzunçarşılı, 2011c, s.95). Murahhaslar Esterгон ve Komorin arasında Zıtvı çayının Tuna'ya döküldüğü yerde buluştular. İlk yapılan görüşmelerde bile Erdel voyvodasının muahedeye karışmaması, Erdel'in Avusturya'ya ait olduğunun ve Eflak'ın tarafsızlığını istemek üzerine ihtilaflarla geçti. Müzakereler üç hafta boyunca sürdü. Zıtvatorok muahedesi sınır meseleleri bilhassa Erdel meselesi yüzünden sürekli sekteye uğramıştır. Bu antlaşma Osmanlı'nın manen sükûtunun birinci kademesini teşkil etmiştir. Zıtvatorok

anlaşmasının imzalanması ile Osmanlı, I.Süleyman devrindeki büyük iddialarından vazgeçmiş bulunuyordu. Uzun süren savaşlar Estergon, Kaniye, Istolni Belgrad gibi kalelerinin kuşatmaları ve el değiştirmesi ile geçmişti.

Osmanlı ile Macaristan arasında cereyan eden bütün bu sıcak temaslarda tarafların savunma sistemlerine baktığımızda; Macaristan'ın Osmanlı akınlarına karşı geliştirdiği sisteminin klasik ortaçağ savunma sistemi olduğunu görmekteyiz. Krallığın güneyinde Belgrad merkezli iki hat üzerinde ilerleyen bir sınır kaleleri sistemi teşkil etmekteydi. Bu proje Sgismund döneminde başlatılmıştı (1427). Corvin Matyas iktidarında Erdel'i içine alacak şekilde üç komuta merkezi tesis edilmişti (Fodor, 2016, s. 58). Bu savunma şebekesi Osmanlı hücumlarını savuşturabiliyordu fakat XVI. yüzyılın başlarında yeterli silah ve teçhizat yoktu ve Macar sınırında bekleyenler gün geçtikçe Osmanlı tehditiyle baş başa kalıyordu. Macarlarla olan mücadele XV. yüzyılın sonunda da hızını kaybetmemiştir. Bu mücadelelerin mihrakını Belgrad ve onun etrafındaki kaleler teşkil etmiştir. Bu nokta da Tuna ve Sava nehirleri etrafında olan kaleler Lika ve Korbavia kontluklarını belli başlı muafiyetler dışında Türklerin saldırılarına karşı korumak üzere daimi ikamet oluşturmuşlardı. Fakat çok geçmeden daimi sınır savunması düşüncesi yarım kaldı çünkü Osmanlı buraları da ele geçirmişti (Uzunçarşılı, 2011b, s.467). Bu minvalde Macaristan'ın kuzey doğusunda kalan tampon bölgeler; Eflak, Boğdan ve Erdel önemli görevler üstlenmiştir. Osmanlı'nın ise buradaki savunma durumları genelde voyvodalıkların yöneticilerin ya da kralların tutumları ile ilgiliydi. Osmanlı'nın kuzeydeki gücü bu yüzyıllarda Lehistan'daki krallık seçimlerine Rusya'nın gücünün büyümesine, “*Memleketeyn*” ve Erdel'in durumlarına bağlıydı (Zinkeisen, 2011c, s.367). 1564 senesinden sonra belgelerde iki askeri sınırdan bahsedilmektedir. Birincisi Hırvatistan sınır yani Windisch sınırı, diğeri Varadin sınırıdır. İyi bir korunma sisteminin temeli olarak 1573 kayser bilhassa iç Avusturya soyluları tarafından Hırvatistan sınırına genel vali atamaları yapmıştır (Uzunçarşılı, 2011c, s.392). 1579 yılında Arşidük Karl tarafından inşaa ettirilen “*Karlstadt*” kalesine istinaden “*Karlstad sınırı hattı*” olarak adlandırıldı. Macaristan'da ve sınır boylarında her paşanın sancakbeyin tek başına savaş yürütmesi sürekli karmaşanın nedenlerinden biri idi. Kayserin valileri ve komutanları bunlara karşılık veriyordu böylece tamamen ortadan kaldırılmaları neredeyse imkânsız sonsuz şikâyetlere sebep oluyordu. Osmanlı bu dönemde sınır bölgelerinde etkinliğini kaybetmemek içi

özellikle uzun harp döneminde her önemli yerde bir eyalet sistemi tesis etme anlayışının neticesi olarak; "Yanık"(1594) "Papa" (1594), "Sigetvar" (1595), "Eğri"(1596), "Kanije" (1600) beylerbeyliklerini kurdu. Bunlardan Eğri 1687 senesine kadar Kanije ise 1690 yılına kadar devam etmiş diğerleri bir kaç yıl içerisinde ortadan kalkmıştı (Bilge, 2010, s. 35).

1541 senesinden 1606 Zitvatorok antlaşmasına kadar geçen sürede Osmanlı'nın batı ile mücadelesinde gerek Erdel üzerinden gerekse de diğer bölgelerdeki sınır ihlalleri nedeniyle çatışmalar yaşanmıştır. Bunun yanında diplomasi faaliyetlerine de başvurulmuş ve çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Fakat yapılan anlaşmalar genellikle uzun ömürlü olmamıştır. XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Osmanlı'nın gücü zayıflamıştı. Bu durumun en belirgin göstergesi sultanların otoritesinin zayıflamasıdır. Uzun savaşların da etkisiyle ekonomik ve askeri birçok sebep bu otorite zafiyetine sebep olmuştur. Bu noktada asıl sorun; Müslüman dünyanın duraklamasını ve otorite zafiyetine sebep olan durumlara karşı gerekli tepkilerinin gösterilmemesi ya da tepkinin olmaması ya da iş işten geçtikten sonra düzeltmelerin bulunulmasıdır (Sander, 2016, s. 99). Maliye durumu zaten daha I.Süleyman zamanında bozulmaya başlamıştı. I. Süleyman öldüğünde dış hazinenin gideri gelirinden fazla idi (Uzunçarşılı, 2011c/II, s. 333). Sonuçsuz sınır boylarındaki savaşlar bir bakıma para israfından başka bir şey değildi (Fador, 2016, s. 141). Macaristan'ın tamamı neredeyse madenler yönünden zengin olduğu için belli başlı şehirlerin ve madencilik bölgelerinin ele geçirilmesi ve bu yerlerden gelecek gelirlerin savaş masraflarını karşılaması düşünülmüştür (Fador, 2016, s. 134). Fakat bu durum beklenildiği gibi olmadı uzun süren savaşlar Osmanlı maliyesini olumsuz yönde etkilemişti. Her şeye rağmen Osmanlı'nın savaş mekanizması işlemek zorundaydı. Gazayı yerine getirmek Osmanlı ideolojisinin kaçınılmaz bir politikası idi (İnalcık, 2020b, s. 185).

Şekil 3. Istolni Belgra

Kaynak: <http-3>

Istolni Belgrad, Macaristan tahtı için taç giyme törenlerinin yapıldığı yer olmasından dolayı tarihi süreç içerisinde önemli bir yeri oluşturmaktadır. Istolni Belgrad Evliya Çelebi de şu şekilde geçmektedir: “Belgrad İsmi yine Latince “Beyaz Kale” demektir. Ustolni/Istolni-Belgradı, yani ustolni Latince “iskemle” demektir(Çelebi,2010, s.14).”

4.2.4. XVI. Yüzyılda Macaristan-Osmanlı Arasında Erdel Voyvodaları

XVI. yüzyılda Erdel’in yöneticileri voyvoda, *ban*, prens, kimi zaman orta Macaristan kralı gibi farklı birçok unvanla anılmışlardır. Bu yöneticilerin kullandığı unvanlar her ne olursa olsun asıl önemleri Osmanlı ve batı dünyası arasında bir nevi köprü görevi üstlenmiş olmalarından ileri gelmektedir. Kimi zaman iki dünya arasında şiddetli mücadelelere sebebiyet vermişler kimi zamanda uzlaşmacı yaklaşımlarda bulunarak diplomasi yollarına başvurmuşlardır. Bu minvalde XVI. yüzyılda öne çıkan Janos Zapolya, Sigismund Zapolya ve Bathory ailesinin izledikleri politikaları ele almaya çalışacağız.

4.2.4.1. Zapolya/Szapolyai (Yanoş)

1486/7(?) yılında doğan JanosZapolya Macaristan tahtı için asil olan “Zapolya/Szapolyai” ailesine mensuptu. Babası Stefan Zapolya önde gelen Macar soylularındandı. Babası Stefan Zapolya da Macaristan kralına önemli hizmetler sunmuştu. Babası dönemin kralı Mathias Corvin’in tarafından Transilvanya’ya akın yapan Türkler’e karşı savaşmış bir komutandı (1479-1485). Bu akınlara karşı başarılı bir şekilde mücadele etmesinin karşılığında 1483 yılında Erdel voyodalığına getirilmiştir. 1499 senesinde de Stefan Zapolyai ölmüştür. Ölümünün ardından yerine oğlu Janos Zapolya 1507 yılında Erdel voyvodası olmuştur. JanosZapolya babası gibi Macar kralına hizmet etmeye devam etmiştir. Macar kralı II. Lajos’a saltanat naipliği yapacak kadar önemli bir konuma yükselmiştir. Zapolya’nın savaşçı karakteri olmamasına rağmen 1514 köylü ayaklanmalarında önemli başarılar elde edip Ulahların isyanının bastırılmasında etkili olmuştur.

Janos Zapolya’nın asıl ön plana çıkışı Mohaç meydan savaşından sonra olmuştur. 1526’dan 1540 senesine kadar yani ölümüne kadar geçen sürede Erdel ve Orta Macaristan için Osmanlı yanlısı bir tutum sergilemiştir. Zaman zaman,Janos Zapolya’nun Habsburg taraftarı tutumu da olmuştur. Osmanlı, 1526 Mohaç meydan savaşından sonra, Macar soylularının da desteklediği Janos Zapolya’nın Macar krallığını tanıyıp onu himayeleri altına almışlardır (Emecen, 2015b, s. 243).Böylece Osmanlı, Zapolya aracılığı ile Macaristan’da dolaylı hakimiyetlerini kurmuştur. Zapolya’nın krallığını tanımak istemeyen ve elindeki toprakları almak isteyen Habsburg hanedanlığından Ferdinand ise Viyana’daki diyet meclisi tarafından kral seçilmişti. Macaristan coğrafyası üzerinde ikilik ve güç yarışı bu süreçten sonra başlamış oldu. Zapolya’nın ölümüne dek Ferdinand ile çekişmesi devam etmişti. Bu süreçte Osmanlı himayesi altındaki Zapolya, Ferdinand’ın düşmanca tutumlarına karşı her başı sıkıştığında hamisi Osmanlı’dan yardım talep ediyordu. Osmanlı’nın Mohaç savaşından sonra batı yönüne yaptığı seferler genellikle bu yardım amacı doğrultusunda ve kılıç hakkı ile kazandığı toprakları elinde tutmak amacıyla yapılmıştır.

Janos Zapolya’nın Mohaç savaşından hemen sonra 1527 yılında Ferdinand ile mücadelesi başlamıştı. Bu mücadeleler her iki tarafında orta Macaristan üzerindeki hak iddiaları üzerinedir. 1527 senesinde Ferdinand vaktini iyi kullanıp ordu toplayıp orta Macaristan’a hakim olmak için tekrar geri gelmişti. Ferdinand, Istolni Belgrad

da taç giyerek Budin'i ele geçirip saraya yerleşmişti. Zapolya, Ferdinand'a mukavemet gösterememişti ve Erdel'e kaçtı kendisini meşru kral ilan eden Osmanlı'dan yardım istedi. Zapolya, Ferdinand'ın saldırıları üzerine Osmanlı'ya Erdel'den elçilik heyetleri gönderilip yardım talep ediliyordu. Buradan anlaşıldığı üzere Zapolya'nın kumandanlık vasfı zayıftı ve tek başarısı 1514 köylü isyanlarına karşı kazandığı zaferdi. Ferdinand'ın güçlü paralı ve kalabalık ordusunun yanı sıra taraf değiştiren Macar asilzadelerinin de etkisiyle Macaristan da kolayca ilerlemişti (Gökbilgin, 2019, s. 83).

Osmanlı Macaristan'daki vizyonunu Erdel beyleri üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. Budin'i ikinci İstanbul yapmak hayali Osmanlı'yı bu coğrafyaya itiyordu. Elçilik heyetleri bu iki dünya arasında gidip gelmekteydi. Örneğin; Benedict Curipeschitz'in "*Yolculuk Günlüğü 1530*" olarak Türkçeye çevrilen eserinde Osmanlı'ya giden elçilik heyetinin yolculuğunu anlatmaktaydı. Bu eserden de anlaşılabileceği üzere Osmanlı'nın Erdel beyi Zapolya'nın her türlü konuda himaye altına aldığını anlamaktayız. Curipeschitz'in elçilik heyetinde geçen; Ferdinand Macaristan tahtını voyvoda Zapolya'ya teslim edecekti ve bu tahtı ele geçirmeye çalışan herkes padişahın düşmanı olacaktı (Nutku, 1989, s. 3). Ayrıca bu dönemde diğer bir elçi/diplomat Venedik elçisi Giritti ve Zapolya'nın ilişkileri de incelemeye değer bir konuyu oluşturmaktadır. Giritti'nin diplomatik yollarla da elde ettiği nüfuz ve otoritesinin gücü arttıkça ihtirasları da artmıştı ve kendisi için Zapolya'den Erdel voyvodalığını isteyecek kadar ileri gitmişti (Gökbilgin, 2019, s. 95). Giritti ilk başlarda Zapolya destekli bir Erdel ve orta Macaristan krallığı destekçisi iken sonradan bu şekilde ihtiraslara kapılması onun ölümüne sebebiyet verecekti. 1534 senesinde hırsına kurban gidiyor. Zapolya'nın Erdel de atadığı prensi ortadan kaldırmaya çalışmış fakat bunu haber alan sekeller ve saksonlar isyan çıkartarak Giritti'yi kılıçtan geçirmişlerdir.

Zapolya, 1540 yılına kadar Osmanlı ve Habsburg arasında kalmış iki büyük hanedanlığın gölgesi altında yaşamıştır. Kimi zaman elindeki toprakların ve Macarların çıkarları doğrultusunda hareket edip Osmanlı yanlısı olup onların himayesi altında faaliyetlerde bulunmuştur. Ferdinand'ın saldırılarına karşı yardım taleplerini hamisi Osmanlı'ya iletmişti. Zapolya ömrünün son yıllarına yakın Lehistan kralının kızı Jagellon hanedanlığına mensup Izabella ile evlenmişti. 1539'da gerçekleşen bu evlilik ile Zapolya'ya bir çok kale düğün hediyesi olarak verilmiştir.

Zapolya'nın evlilik yoluyla da toprak kazanıp nüfuzunu genişletmesi Ferdinand'ı rahatsız etmişti. Bu durum üzerine Zapolyai ile Ferdinand arasında Osmanlı'dan gizli önceden yapılan 1538 tarihli Varadin antlaşmasını ifşa edilmişti. Yapılan bu gizli anlaşmaya göre Ferdinand, Zapolya'yı Macar kralı olarak tanıyor onun vefatı halinde ise Macar tahtı üzerinde kendi hükümlarlığını kabul ettiriyordu (Emecen,2015b, s.250). Zapolya'nın 1540 senesindeki ani ölümü üzerine ve Ferdinand ile yapılan gizli anlaşmaya göre Macar tahtına kimin geçeceği sorunu gündeme gelmiştir.

4.2.4.2. Sigismund Zapolya

Sigismund Zapolya, Janos Zapolya'nun ve Jagellon hanedanlığından Lehistan kralı'nın kızı Izabella'nın oğlu olarak 1539 yılında dünyaya gelmişti. Sigismund Zapolyai'nin doğumunun hemen ardından babası JanosZapolya'nın ölümü üzerine daha küçük yaşta olan oğlunun korunması aynı zamanda Macar tahtını Ferdinand'ın saldırılarından da korumak amaçlı kraliçe Izabella Osmanlı'nın himayesini ve yardımını istemişti. Osmanlı ise çıkan karışıklığı düzeltmek istemiş kraliçe Izabella ve küçük yaştaki oğlu Sigismund Zapolya'nın Erdel/Transilvanya da koruma altına almıştı.

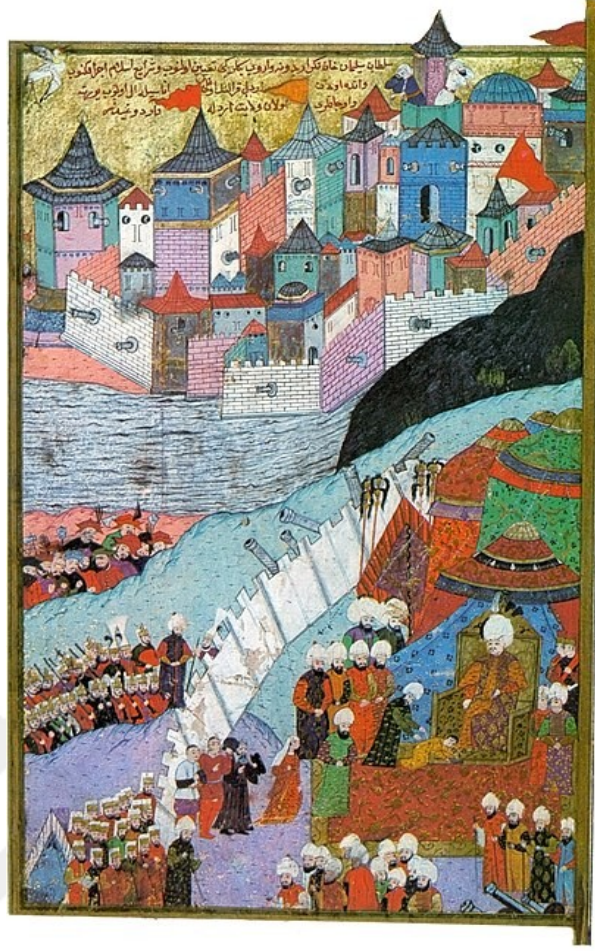
Sigismund Zapolya döneminde henüz kendisinin küçük yaşta olmasından dolayı çevresindeki ve maiyetindeki kişiler ön plana çıkmış ve ilişkileri yönetmeye çalışmıştır. Osmanlı, Sigismund'u Erdel de onun maiyetindeki Martinoçi/Martunizzi ve Petroviç'in vesayetleri altında bıraktı ve 1541'den itibaren Erdel beyi ölünceye kadar burada kalıp vergi ödenmesini sağlamaya çalıştı. Kral naibi olarak seçilen Martinoçi/Martunizzi, Habsburg taraftarı bir politika izlemekteydi. Hatta 1551 senesinde Ferdinand ile anlaşıp Erdel'i onun himayesi altına bırakmaya karar vermişti. Bu karar neticesinde ise Sigismund ve annesi kraliçe Izabella Lehistan'a kaçmak durumunda kalmıştı.

Sigismund hakimiyetinde kral naibi olarak görev yapan Martunizzi'nin faaliyetleri dönemi içerisinde değerlendirecek olursak çok kritik bir zamana tekabül etmektedir. Macaristan'ın doğu kapısı Erdel de Macar tahtı için küçük yaşta olan Sigismund'un korunması ve vasiliği görevini üstlenen Martunizzi Osmanlı'ya tabii ve onun himayesinde olmasına rağmen Habsburg taraftarı yol izlemiş Osmanlı'nın haberi olmadan Ferdinand ile gizli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Hatta Erdel'in

Ferdinand'a teslim edilmesini isteyecek kadar önemli kararlar almıştır. Bu gizli görüşmelere ve Erdel üzerindeki kararlarının ardından fazla yaşamamış 1551 senesinde ölmüştür (Zinkeisen, 2011b, s. 625). Ferdinand'ın isteği doğrultusunda Martunizzi'nin ölümü gerçekleşmiştir. Bu istek şu şekilde gerçekleşmiştir; Castaldo adında biriyle anlaşmazlık halinde ve Martunizzi'nin faaliyetlerini saldırgan bulması üzerine bu şikayetini kral Ferdinand'a iletiyor o da gerekenin yapılmasını söylemiştir. İspanyol askerlerinin işgali altındaki Alvinz kalesinde Castaldo'un sekreteri tarafından ilk ölüm darbesini alıyor. En sonunda İtalyan komutanın darbeleriyle yaşamını yitirmiştir (Zinkeisen, 2011b). Ayrıca Martunizzi'yi diğer rakibi Sigismund'a vasi olarak atanan Petroviç'i yok etmeye çalışmış hırslı bir devlet adamı figürü olarak tarih sahnesinde görmekteyiz.

1556 senesinde diyet meclisinin kararı üzere Sigismund Zapolya ve annesi kraliçe Izabella Erdel'e geri dönmüşlerdir. Sigismund Erdel'e dönünce artık vesayetten kurtulmuş idareyi eline almıştı. Erdel'e geri dönen Sigismund'a Osmanlı tarafından ahidname gönderilmiştir. Osmanlı bu ahidnameye göre voyvodalık alameti olan menşur ve berat ile kuka serpuş, tug, sancak ve topuzu da beraberinde göndermiştir (Uzunçarşılı, 2011b, s. 443).

Sigismund Zapolya 1571 senesinde arkasında bir varis bırakmadan öldü. Kısa sayılabilecek yönetiminden daha çok taht için mücadele etmişse de dönemin etkin atmosferi din ve mezhep mücadelelerinde etkin rol oynamıştır. Bilindiği üzere Erdel coğrafyası Protestan mezhebe ağırlık veren daha "özgürlükçü" sayılabilecek bir coğrafya idi. Sigismund da bunun hakkını vermiş ve hoşgörülü bir politika izlemiştir. Janos, tüm dinler arası diyalogu teşvik etmiştir. Yine, Katolikler, Lutherciler, Kalvinistler ve Unitaryanlar arasındaki farklılığı da desteklemiş, bununla birlikte Yahudiler, Ortodokslar ve Müslümanlar dahil olmak üzere diğer tüm dini gruplara hoşgörü açısından yasal teminat vermiştir (Molnar, 2001, s. 109-110).

Şekil 4. Izabella ve Yanoş Sigismund Budin’de Kanuni Sultan Süleyman Tarafından Kabulü (1541)

Kaynak: <http-4>

4.2.4.3. Bathory Ailesi

Sigismund Zapolya’nın ölümü üzerine boşalan taht üzerinde hak talebinde bulunan iki grup ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri halktan olup karakter açısındaniyei özelliklere sahip ve bu özellikleri sayesinde kralın hizmetinde en yüksek rütbelerde olan Gaspar Bekes idi. Diğerisi ise kökleri eski Macar hanedanına kadar uzanan en itibarlı soylardan birinden gelen Stefan Bathory idi. Bathory divan-ı hümayun tarafından voyvoda olarak kabul edilmişti. Üstelik Lehistan kralı Sigismund August’un kız kardeşi prenses Anna ile evlenince 1576 da Lehistan kralı olarak taç da giymiştir. Osmanlı’nın Bathory’i desteklemesinden ötürü Avusturya ile olan ilişkiler iyice gerginleşmişti.

XVI.yüzyılın sonlarında Erdel voyvodalığında Bathory’i ailesi ön plana çıkmıştır. Bathory, halefleri gibi Osmanlı’ya vergisini düzenli vermeye çalışsa da

aynı zamanda imparator Maksimillianile iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Çünkü Avusturya tarafından da Macar kralı olarak tanınmak istiyordu. Her iki güce de ikili politika izlemeye devam ediyordu. Stefan Bathory,1576 yılına gelince Osmanlı'nın yardımı ile Lehistan krallığına getirilmiş ve Erdel krallığında kardeşi BathoryKristof getirilmiştir. Onunda 1581 senesinde ölümü üzerine (kardeşinin ismi için mühimmelerde Batori Kristo/Hristo geçen ifadeler rastlanmaktadır.) Erdel krallığına oğlu küçük yaşta olmasına rağmen Bathory Sigismund geçmişti. Bu değişiklik Osmanlı tarafından bir ahidname ile tasdik edilmiştir. Sigismund Bathory ilk zamanlarda Osmanlı'ya sadık kalmış gibi gözükse de sonraları selefleri gibi ikili tutumlarına devam etmiştir. Özellikle Osmanlı'yı derinden etkileyecek olan uzun süren savaşlar döneminde Papa'nın da teşvikiyle Avusturya ile ittifak içine girmiştir. XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı'ya karşı gelip;isyan hareketlerine başlamıştı. Bathory, Erdel'i II. Rudolf'un ellerine bırakmış olsa bile Erdel soyluları bu kararı protesto edip isyana başlamıştır. Özellikle Osmanlı'yı mahveden uzun savaşlar sürecinde Avusturya tarafında savaşan Erdel voyvodaları Haçova muharebesinde imparatorluk kuvvetleriyle beraber ağır mağlubiyete uğramıştı. Bathory, mağlubiyet sonrasında Erdel de tutunamayıp Avusturya'ya iltica etmiştir.

Uzun savaşın ilk dönemlerinde Stefan Bathory'den, Osmanlılara karşı küçük ordu yollanmasını ve kalelerini korunma altına alınması görevi verilmişti. Fakat bu görevde başarısız olmuşlardı (Zinkeisen, 2011b, s. 445). Erdel voyvodasından istenen bu yardım gerek konumu itibariyle kuzey için tampon bölge olmasından gerekse de askeri güçlerinin iyi durumda olmasından dolayıdır. Bu arada Eflak voyvodası Mihail bu karmaşa ortamından yararlanmak isteyerek Erdel'i işgal etmiştir. Erdel halkı, Eflak prensini istemeyerek 1601 senesinde ayaklanma çıkartıp onu öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Avusturya General Jorj Basta, Erdel'e hakim olmuştur. Erdel'de imparator II. Rudolf'un faaliyetleri, buradaki proteston halkı rahatsız etmeye başlamıştı. Çünkü II. Rudolf, Protestan ayinlerini yasaklamış, kiliselerini kapatmış ve herkesin Katolikliğe dönmesini emretmiştir. Bunun üzerine Erdel önde gelen Sekeli Mozes adlı sekel asilzadesi, Osmanlı veziri azamı Yemişçi Hasan Paşay ile görüşmüştür. Hasan Paşa'dan kendisine Erdel voyvodalığının verilmesini ve Osmanlı'ya haraç gúzarlığını sürdürmek istediğini iletmiştir. Bunun üzerine Hasan Paşa Estergon kuvvetlerini buraya nakletme ve Sekeli Mozes'e yardım etme kararı aldı. Mozes, Erdel'e girdiyse de Eflak voyvodası Mihail'in

ölümünden sonra Eflak beyi Radu Şerban'ın karşı durması ile karşılaştı. Aralarında gerçekleşen Braşav muharebesinde 1603 senesinde öldürüldü. RaduŞerban'ın buradan çekilmesinden sonra yine Avusturya generali Erdel halkına türlü eziyetler etmeye devam etti.

Avusturya'nın bölgedeki baskıcı tutumlarından dolayı Erdel'in Avusturya'ya karşı derin düşmanlığının başlamasının tohumları atılmış oldu. Hatta bu süre de birçok Erdel beyi bu baskılardan dolayı iltica faaliyetlerinde bulunmuştu. Bu iltica edenlerden biri de Iştvan/Stefan Boçkay idi. Protestan mezhebine mensup olan Boçkay daha önce Bathory'nin yanında bulunmuş bir Macar asilzadesiydi. Osmanlının içinde bulunduğu uzun savaş döneminin sonlarında Nemçe dolaylarında başarılar kazanmış bunun üzerine hilat ve kılıç yollandığı gibi kendisine Erdel voyvodalığı verilmişti (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 50). Erdel'deki bütün bu karışıklık içinde Stefan Bathory 1606 senesindeZitvatorok antlaşmasından bir kaç hafta sonra muhtemelen kendi şansölyesi Mihail Kathay tarafından içirilen zehir sonucunda ölmüştür (Zinkeisen, 2011b, s. 481).

XVI. yüzyıl da Erdel üzerinde etkili olan voyvodaların izledikleri tutumlar dönemin şartları ve güç dengelerine göre değişiklik göstermiştir. Erdel halkının menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye çalışsa da çoğu zaman tutarsız bir siyaset izlediği söylenebilir. Bu yüzyılın başında özellikle Mohaç savaşından sonra Erdel beyleri üzerinden verilen orta Macaristan hakimiyet unvanları ve yetkileri ile Osmanlı yanlısı politikalar sergilemişlerdir. Özellikle Macaristan üzerine yapılan seferlerde etkili olan Erdel voyvoda seçimlerinin kaos ortamı içerisinde gerçekleşmesi bölgeyi müdahaleye açık bir konuma getirmiştir. Bu noktada gerek Osmanlı gerekse de Avusturya müdahale etmekten kaçınmamıştır. Osmanlı her daim Erdel bölgesini önemsemiştir. Osmanlı'nın Erdel'den gelen herkese karşı diğer komşu beylerinden çok daha ziyade ağırlamalarda ve ilgi de bulunmasından anlamaktayız (Ricaud, 2012, s. 100).

4.3. XVII. Yüzyılda Osmanlı-Erdel İlişkisi

XVII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı'nın batı cephesinde mücadele ettiği tarihi aktörü değişmiştir. Daha önce 1526 Mohaç Meydan savaşından sonra klasik anlamda Macaristan krallığının düşmesi Osmanlı'nın karşısına Avusturya'yı ve Habsburg

hanedanlığını çıkartmış ve bu durum daha XVI.yüzyılın sonunda Habsburg hanedanlığı ile uzun süren savaşlar döneminde etkisini göstermişti. Bundan sonra Osmanlı, XVII. yüzyılda Macaristan toprakları için doğrudan Habsburglular ve Avusturya ile mücadele edecekti. Bu mücadele safhalarını XVII. yüzyıl için iki ana evrede inceleyeceğiz. İlk olarak Zitvatorok antlaşmasından II. Viyana kuşatmasına kadar geçen süre zarfını, ikinci olarak da; II. Viyana kuşatmasından Karlofça Antlaşmasına kadar geçen süreçtir. Bütün bunlar içerisinde Macaristan'ın kadim ve önemli bölgesi Erdel'in oynadığı rolü ve buradaki voyvodaların hem Avusturya'nın hem de Osmanlı'nın batı siyasetine nasıl etki ettiğini dönemin şartları dahilinde açıklamaya çalışacağız. Öncelikle tüm bu bağlam içerisinde XVII. yüzyılda Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu duruma kısaca göz atmakta fayda vardır.

Osmanlı imparatorluğunun XVII. yüzyılına genel olarak baktığımızda hiçte azımsanmayacak değişimler ve gelişmeler gösterdiğini söyleyebiliriz. Gerek siyasete diplomatik alanda gerekse de sosyo-kültürel açıdan iç dinamikteki değişimleri takip etmek mümkündür. Örneğin; daha XVII. yüzyılın başında Habsburglular ile yapılan uzun savaşlar sonucunda imzalanan Zitvatorok antlaşması Osmanlı'nın diplomasi tarihinde önemli noktayı oluşturmuştu (Faroqhi, 2016). Yine bu yüzyılda Anadolu'yu kasıp kavuran celali isyanlarının etkileri (İşbilir, 2002; Berkay, 1999; Altok, 1999). ve doğu da Bağdat'ın 1623 yılında Şah Abbas tarafından zaptedilip; IV. Murad zamanında tekrar ele geçirilmesi, 1683 yılında İkinci Viyana kuşatması, 1699 Karlofça antlaşması gibi hadiselerle geçen süreç oldukça hareketlidir ve hepsi ayrı birer araştırma konusudur.

XVII. yüzyılda sosyo-kültürel alanda da değişimler görmekteyiz. Örneğin; Evliya Çelebi'nin bu yüzyılda kaleme aldığı seyahatnamesi toplumsal tarih açısından önemli kaynak değeri taşımaktadır. Osmanlı da bu yüzyılda, ilk resmi tarih yazıcılığının başlaması-Halepli Mustafa Naima'nın resmen atanan ilk vakanüvis olması- İbrahim Müteferrika'nın ilk kez Arapça harflerle Osmanlı metinleri basması gibi sosyal alanda da değişimlerin yaşanmasına şahitlik edecektir. Bu bağlamda Osmanlı modernleşmesinin kökenlerini incelediğimiz 1606-1774 tarihleri aralığında arayabiliriz (Karpas, 2019b, s. 15). Bu sosyal zeminde batı Avrupa dünyasının dışlayıcı katılığına rağmen Osmanlı dünyasının esnekliğinin yeni gelişmelere açıklığının ön planda olduğunu görmekteyiz (Goffman, 2014, s. 266).

Bu çerçevede, Osmanlı birinci klasik dönemi Zıttorok antlaşması ile kapanmış olacaktı. Osmanlı artık XVII. yüzyılda aynı konumda değildi. Bu konumunun değişmesinde yani; XVI. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl başlarındaki büyük bunalımı hazırlayan önemli gelişmeler olarak; büyük nüfus artışı, Avrupa’da savaş teknolojisinin ve gümüş bolluğunun etkisinden dolayı Osmanlı klasik mali düzenin sarsılması, doğu ve batı da uzun süren savaşlar sayılabilir (İnalcık, 2020b, s. 191). Ayrıca ulemanın örfi kanunlar ve yönetim alanına karışma girişimleri bu dönemde artmıştı. Bunu, I. Ahmed döneminde toplanıp düzenlenen Kanunname-i Cedid’in daha çok fetvalar ile dolu bir dergi haline gelmesinden anlamaktayız (İnalcık, 2020b, s.193). Bunun yanında bitip tükenmeyen savaşların kapı halkına etkileri; celali ayaklanmaları kıtlık zafiyeti, artan nüfusun beslenememesi gibi durumlar sosyal yaşamı bozmaktaydı. Osmanlı devletinin kendi yapısı içinde taşıdığı bozulma tohumlarının başlangıcı bu savaşlar neticesinde gün yüzüne çıkıyordu. Geleneksel doğu devlet anlayışına göre bir devleti ayakta tutan prensiplerin başında adalet yani reayayı mezalimden korumak gelmekteydi. Fakat bu noktada adalet çemberinin bozulduğunu görmekteyiz. Baskı yönetimi, çürümüşlük, tiranlık, zorla alım bütün bu dertler Osmanlı yazarları tarafından analiz edilmiştir. Bu analizlerin dönemin Venedik elçi analizleri ile de örtüşmesi dikkate değerdir (Valensi, 1994, s. 116). Böylece, Osmanlı yönetiminin temel prensiplerinden olan adalet çemberi anlayışlarından uzaklaştıklarını hem dönemin Osmanlı aydınlarından hem de elçi raporlarından da anlayabiliyoruz.

Osmanlı maliyesi bu yüzyılda gerek içteki dinamiklerden gerekse de Avrupa da artan maden bolluğundan olumsuz etkilenmişti. Osmanlı donanmasının yapımı yine bu dönemde hayli masraflı olmuştu fakat Lepanto’dan sonra Akdeniz’in güvenliği için bu donanmanın yapımı şarttı. “Büyük Kaçgun” adıyla da anılan Celali ayaklanmaları sırasında Anadolu baştanbaşa yıkılıp yakılmıştı. Bu isyanlar merkezi devlet otoritesine ciddi darbe vurmuş, zirai üretim ve geliri düşürmüştü. XVII. yüzyılda klasik sosyal ve politik düzenin çöküşünü hızlandırmıştır (Karpas, 2019b, s. 98). Bu durum İranlılara karşı saldırıya geçildiği 1603-1610 tarihlerde devleti adeta kötürüm etmişti (Karpas, 2019b, s. 195). Bu isyan hareketleri devletin maliyesini oldukça sarsmıştı. Anadolu’nun temel ekonomik sistemi olan Tımar sistemi bozulmuş ve üretim düşmüştür. Dönemin adalet namelerine bakıldığında yolsuzluklara dair şu ifadeler dikkati çekmektedir:“Köylerde suçluları yargılamak veya

diğer hukuki işleri görme bahanesiyle voyvodalar ücretlerini ödemedi köylülerden ihtiyaçlarını topluyorlardı.” (İnalcık, 2020b, s. 327). Avarız ve cizye vergilerinin artması ile bu vergileri toplayanın görevlerini kötüye kullanımları da mali ve sosyal yapıyı olumsuz etkilemiştir. Telhislerden de anlaşılacağı üzere ortalıkta dolaşan “zayıf” yani maden oranı düşük akçeler çoğalmış buna bağlı olarak kalpazanlık artmıştı. Uzun süren savaşlar neticesinde ekonomik olarak Osmanlı bu yeni yüzyıla açıkla başlamıştır. Daha, III. Mehmed’in 1596 senesinde Eğri seferine çıktığında kullandığı kaynaklar mali durumu olumsuz etkilemişti. 1604 senesinde defterdarların I. Ahmed’e sunduğu hesaplara göre devletin geliri üç milyon duka düşerken giderlerinin altı milyon duka yükselmiş olduğu ortaya çıkmaktadır (Zinkeisen, 2011c, s. 560). XVII. yüzyıl da Osmanlı da “savaş reformu” yapmaya çalışsa da yeni tüfeklerin geliştirilmesi gibi yeniliklerin maliyetini düşününce maliyetlerin mobilize edilmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte hazine 1590’lardan itibaren büyük açıklar vermeye başlamıştı.

Osmanlı içerisinde bulunduğu durumun farkına varmış ve önemli devlet adamlarına durum tespiti yaptırtıp çözüm önerileri hazırlatmıştır. Bunlar lahiyalar ve risaleler şeklinde hazırlanıp dönemin padişahına sunulmuştur. Bu minvalde Tarhuncu Ahmed Paşa’ya mali tedbirler aldırılmış fakat tam bir başarı sağlanamamıştı. Bunun yanında Koçi Bey’in de bu doğrultuda IV. Murad ve Sultan İbrahim’e risaleler hazırlamıştır. Bu lahiyalardan genel olarak çıkan sonuç; klasik Osmanlı düzenin temel ilkesi olan reaya ve askeri ayrılığı ilkesinin çiğnenmiş olmasıdır (İnalcık, 2020b, s. 192). Katip Çelebi’nin kaleme aldığı “*Düsturü’l Amel li-islahi’l-halel*” yani bozuklukların düzeltilmesi için tutulacak yol adlı eseri yine bu kategoride değerlendirilecek bir diğer önemli eserdir. Aslında bir bakıma Osmanlı devleti artık “yetişkinliğin durgunluğu” içine girmişti (Sander, 2016, s. 118). Osmanlı devlet ve toplumu 1580’lere denk kendi sistem ve ülkeleri içinde uyumlu ve dengeli görünüyordu. Toplum değişimle değil düzeni korumakla var olmuştu. Selanîki’de geçen ifadeler buna işaret etmektedir: “...eski düzen ve uyum yok oldu.” Bu temel ilkeler yıkılınca arkadan felaketin geleceği kesindir (İnalcık, 2016c, s. 51). Klasik Osmanlı imparatorluğunun temel kurumları hızla yükselen Avrupa’nın etkisiyle de etkilenmiştir. Osmanlılar kendilerini değişen koşullara uyduramıyordu. Hızla gelişen hümanist Avrupa kendisini her türlü ortaçağ engelinden kurtarıırken Osmanlı Ortadoğu uygarlığının geleneksel kurumlarına sıkı sıkıya sarılmakta idi (İnalcık, 2016c, s. 56).

XVII. yüzyıl da Osmanlı böyle bir sosyal ve ekonomik atmosfer içerisindeydi. Yukarıda da izah edilen sosyo-ekonomik durumlar batı ve şark siyasetlerine etki etmiştir. Batı siyasetlerinde, Avusturya ve Habsburg hanedanı ile olan savaşlar, antlaşmalar ve Macaristan coğrafyasındaki gelişmeler başta Erdel voyvodallığı olmak üzere yön vermiştir. Erdel coğrafyası diğer yüzyılda olduğu gibi etkin bölge konumunda olmuştur. Avusturya şark siyasetinde etkili olmuş ve Erdel üzerinden Osmanlı'ya karşı mücadelelerini sürdürmeye devam etmiştir. Erdel'in ise değişen voyvodaları ile birlikte her iki güce karşı tutumları değişmemiş daha çok kendi coğrafyalarının çıkarlarını düşünmüşlerdir. XVII. yüzyılda diğer yüzyıla göre "bağımsızlaşan" bir Erdel voyvodallığı görmekteyiz. Aslında bu durumda hem Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan hem de Avrupa'nın içinde bulunduğu durumdan kaynaklanmaktadır. Avrupa 1618-1630 yılları arasında otuz yıl savaşları ile birbirine düşmüştü. Osmanlı ise; uzun savaşların muhasebesini yapmakta, iç isyanların yaralarını sarmakta ve doğu sınırında İran ile ilgilenmekteydi. Osmanlı için bu yüzyılda artık çatışmalar bir yıpratma savaşına dönmüştü (Goffman,2014, s.166). Bu arada da Erdel coğrafyasında Protestanlık yayılmaktaydı. Macarlar; Calvinist, Sekeller; Uniter, Saksonlar; Lutherci idi. Bu dinsel farklılıkları Avusturya sert tedbirler ile engellemeye çalışsa da bu evrede Osmanlı'nın yardımı ile Erdel farklılığını korumaya devam etmeye çalışmıştır.

Osmanlı'nın batı siyasetinde diğer Avrupa ülkeleri de etkiliydi. Örneğin; Avrupa'nın dengesini bozmaya çalışan Osmanlı'ya karşı Avusturya'yı layık olduğu konuma getirmek ve Macaristan'ın Hristiyan âleminin aşılmaz koruma duvarı olarak kalmasını sağlamak İngiltere'nin şark siyasetine yön veren bir kaç amaçtan biri haline gelmişti. Kral I. James zamanında Erdel voyvodallığı için Bethlen Gaboruygun görülmüş ve bunun için Gabor'a1621 senesinde altınlar gönderilerek voyvodalık için teşvik ettirilmiştir (Zinkeisen, 2011d, s. 264-265). 1622 senesinde de Thomas Roe adlı İngiliz elçisinin Gabor hakkındaki yorumları da Gabor'un iki yüzlü siyaset izlediği kanaatindeydi. Buradan da anlaşılacağı üzere Avrupa Osmanlı'nın Erdel üzerindeki faaliyetlerinin farkındaydı ve kendi çıkarları doğrultusunda yön vermeğe çalışmışlardır.

4.3.1. Zitvatorok Antlaşmasından 1648 Senesine Kadar Osmanlı-Macaristan İlişkisi

Zitvatorok antlaşmasının imzalanmasından (1606) IV. Mehmed'in tahta geçişine kadar geçen süre zarfında (1648) Osmanlı'nın Macaristan coğrafyası ile ilişkisi bir önceki yüzyıldan farksız değildi. Sınırdaki yine küçük çarpışmalar ve hakimiyet mücadeleleri, kale kuşatmaları devam etmekteydi. III. Mehmed'in 1603 yılındaki vefatından sonra yerine I. Ahmed'in geçmesiyle başlayan XVII. yüzyılın başları Osmanlı için zorlu süreçlerin başlangıcıydı. I. Ahmed'in tahta geçmesiyle birlikte uzun savaşlara son vermek amacıyla barış görüşmeleri yapması ön plana çıkacaktır. Aynı zamanda doğu sınırında İran savaşının tekrar alevlenmesi Zitvatorok 66 antlaşmasının yapılmasını zorunlu kılıyordu. Batı cephesinde, sadrazam Mehmed Paşa tarafından önemli kaleler ele geçiriliyordu. 1605'te Estergon'u daha sonra Ciğerdelen, Tepedelen ve Vişegrad kalelerini almıştır. Habsburglar'ın kontrolü altında olan bu stratejik kaleler artık yeniden Osmanlı sınırları içerisindeydi (Emecen, 2016d, s. 146). Osmanlı, hem bu askeri başarılar hem de Erdel voyvodası Bocskai/Boçkay'ın Osmanlı lehinde olmasından dolayı batı cephesinde barışı sağlamak istemiştir. Erdel'de tahta geçen Macar soylusu Stefan Bocskai/Boçkay Osmanlı açısından iyi bir müttefik olmuş ve Avusturya'nın, Macaristan'daki hakimiyetini etkileyen önemli bir etken olmuştur. Bocskai ve Osmanlı kaysere karşı birlikte ittifak yapmaya karar verdiler (1605). Osmanlı Bocskai'ye kayserin düşmanı olarak daha fazla ayrıcalık vermek için hem Erdel tahtını hem de bir zamanlar Zapolya döneminde olduğu gibi Erdel ve Macaristan tacını birlikte vadetmiştir (Zinkeisen, 2011d, s. 438). 1606 Zitvatorok antlaşması Tuna nehri kıyısında bulunan bir yerde üç hafta süren müzakereler sonucunda on yedi madde şeklinde imzalanmıştır. Özellikle dördüncü madde de geçen ve Erdel üzerine dayandırılan madde daha sonra önemli anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Madde şu şekildedir:

"Macaristan ve ezelden beri buraya ait eyaletler başta olmak üzere her iki imparator arasında tüm ülkelerde ve ayrıca denizlerde ve karada her iki imparatorun mülkü olan tüm diğer krallıklarda ülkelerde ve eyaletlerde barış hakim olacak ayrıca Avusturya hanedanına ait veya bu hanedan bağlı tüm diğer ülkeler de barışa dahil olacaktır." (Zinkeisen, 2011d, s. 441-442).

Bu antlaşmaya dair sorunlar şu şekildedir; tasdik metnindeki uyuşmazlıklar, eşitliğin göstergesi olan kayser unvanının kullanılması ve vergi meseleleridir. Bütün bu sorunlara rağmen yapılan bu antlaşma tarafları her açıdan

yıpratın savaşlara son vermiştir. Aynı zamanda Osmanlı diplomasi tarihinde önemli değişimlerin yaşandığının da ilk sinyallerini vermiştir. şartlar göz önüne alındığında bu anlaşma sadece Avusturya- Osmanlı arasında önemli bir anlaşma değildi; Hristiyan Avrupa lemi ağıısından da sağladığı avantajlar, çıkarlar ağıısından önemliydi. Özellikle siyasi eşitliğin kabul edilmesi hususu önemliydi. Bu anlaşma Osmanlı'ya Avrupa'ya karşı olan siyasi ve manevi üstünlüğünü kaybettirmiştir (Zinkeisen, 2011d, s. 444). Zıtvectorok antlaşmasının beraberinde getirdiği sorunlar uzun yıllar boyunca “şark meselesinin” etrafında dönmeye devam eden bir mesele haline gelecektir (Zinkeisen, 2011d, s. 518). 1606 Zıtvectorok antlaşması ile Osmanlı, 67 Habsburgların elinde olan Macar topraklarından vazgeçerek askeri zayıflıklarını ortaya çıkarmış oluyorlardı. Zıtvectorok antlaşmasından sonra I. Ahmed'in saltanatının sonuna kadar olan süreçte yine Erdel'in voyvodalık seçimleri, Avusturya'nın bu bölgeyi baskılaması ile geçmiştir. 1612 senesinde Erdel de Kalvanist gruplar etkiliydi. Gabriel Bathory himayesindeki Kalvinistler zorbaca yönetimden şik yetçiydiler bu yüzden Osmanlı'ya müracaat edip yardım istediler (Gökbilgin, 2019). Bu yardım talepleri doğrultusunda Osmanlı bölgeyi himaye etmiş ve voyvodalıkların seçiminde etkin olmağa devam etmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın Erdel de etkin olması bölgenin iktisadi hayatını da canlandırıyor (Gökbilgin, 2019, s. 19). 1615 yılında Zıtvectorok antlaşmasının metni yeniden incelenmiş, tadilata uğramış yeni metin Türkçe, Almanca ve Macarca yeniden yazılıp problemli konular ağıığa kavuşturulmaya çalışılmıştır (Emecen, 2016d, s. 169). I. Ahmed'in vefatının ardından yerine kardeşi I. Mustafa tahta geçmiş kısa saltanatı süresince batı yönünde etkinlik gösterememiş olsa da Zıtvectorok antlaşmasının etkileri ve düzeltmeleri bu dönemde de devam etmişti. Aynı zamanda batı serhatlerinde hareketlilik devam etmekteydi. Kayser 1615 senesinde Erdel voyvodası Gabriel Bathory ile akdedilen antlaşmanın aynısını Bethlen Gabor ile de yapmıştı. Bu antlaşmalar Erdel soylularına hükümdarlarını serbestçe seçme hakkı vermiştir. Erdel, Türkler hariç tüm düşmanlara karşı kayser ile ortak hareket edecekti. Her iki tarafından çıkarlarına uygun olacak şekilde kalelerin mülkiyet hakkı da düzenlenmişti. 1618 senesinde Zıtvectorok ve Viyana barış antlaşmalarına ilişkin ek anlaşmalar imzalanmıştır. Fakat bu anlaşmalar görüldüğü kadarıyla meseleleri bir adım öteye taşıyamamıştı. 1619 yılında arşidük Kayser Mathias'ın ölümü üzerine II. Ferdinand tahta geçmiştir. Bethlen Gabor'un ölçüsüz saldırılarıyla (kendini Macaristan kralı olarak adlandırıyor kimi zaman) ve Bohemyalı, Avusturyalı asilerle uğraşmak zorunda kalmıştı (Zinkeisen, 2011d, s.

490). Bu çerçevede; Osmanlıda da taht değişikliği yaşanmıştır. II. Osman'ın kısa saltanatı başlamıştı. Bu kısa dönemde II. Osman'ın Hotin seferi önemlidir. Lehistan üzerine yapılacak bu sefer Erdel'i de dolaylı olarak etkileyecekti çünkü hem coğrafi olarak yakınlıklarından dolayı hem de diğer yüzyıllarda incelediğimiz gibi kuzeyde Erdel, Eflak, Boğdan, Lehistan kendi içlerinde bir ittifak halindeydiler. 1617-1621 senelerinde Hotin seferi hümayununda Erdel voyvodası Bethlen Gabor aynı zamanda orta Macaristan kralıydı. Bu seferin yapıldığı zamanlarda Avrupa otuz yıl 68 savaşlarıyla mücadele ediyorlardı bu yüzden Lehistan ile ilgilenememişlerdi. II. Osman Hotin seferinde net bir başarı elde edemese de bu sefer zafer edası ile karşılanmıştır. II. Osman'ın katledilmesin sonra amcası I. Mustafa'nın ikinci saltanat dönemi başlamıştı. Bir yıl kadar süren saltanatında batı yönünde olan bir teşebbüsü bulunmamış daha önce yapılan antlaşmalar ve sınırlar korunmaya çalışılmıştır. Bu barış antlaşmaları "Poscit pacem ut in pace de bello cogitet" niteliğindedir yani "barışta savaşı düşünmek için barış istemek" deyişi adeta bu dönemin antlaşmalarının temel niteliği şeklindeydi. Avrupa kendi içerisindeki savaşlar ile meşgul iken Osmanlı ise Avrupa'nın içerisinde bulunduğu bu karışık durumu iyi değerlendiriyor; 1621 da Erdel voyvodası Bethlen Gabor'u kaysere karşı kışkırtıyordu. Bu kışkırtmalar sonucunda 1622 senesinde gerçekleşen Prag muharebeleri neticesinde imzalanan Nikolsburg barışı ile Erdel, Macaristan tacını kaybetse bile bazı özel imtiyazlar elde etmiştir (Zinkeisen, 2011d 518). Avrupa kendi içerisine savaşlarla meşgulken; Osmanlı tarafında da tahtta değişiklikler yaşanmaktaydı. I. Mustafa'nın tahta tekrar cülusunda çok kısa bir zaman sonra yerine I. Ahmed'in oğlu IV. Murad geçecektir (1623). IV. Murad saltanatında umutları tekrar canlandıran gelişmeler yaşanacaktı. 1628 senesinde IV. Murad barış anlaşmasının yenilenmesi için kaysere ölçülü bir yazı göndermiş yenilenmemesi halinde ise kararı kılıca bırakmak zorunda kalacağını bildirmiştir (Zinkeisen, 2011d, s. 335). IV. Murad'ın tahta cülusu dönemlerinde Avrupa hala otuz yıl savaşlarıyla meşgul idi. Avusturya'nın da böyle bir savaş atmosferinde şark ile barış halinin korunmasını istiyordu. Bu doğrultuda daha önceki devirlerde de olduğu gibi Zitvatorok Antlaşması yenilenmişti. Gyarmath'ta 11 Ramazan 1036'da (26 Mayıs 1627) yapılan anlaşmadan sonra Murtaza Paşa ile Kont von Althan arasında sıkı görüşmelerin ardından 13 Eylül 1627'de Szöny'de (Osmanlı kaynaklarında Sonbor) esas itibarıyla daha evvelki ahidnameleri teyit eden yirmi beş yıllık bir anlaşma imzalanmıştı (Yılmaz, 2020, s. 178). IV. Murad zamanında; Erdel de Murtaza Paşa

aracılığı ile Avrupa'nın içerisinde bulunduğu dinsel savaşlara dolayı da olsa Osmanlı da etki etmiştir. Şöyle ki; Erdel de Bethlen Gabor İngiltere, Venedik, Hollanda gibi devletlerle anlaşıp Alman İmparatorluğu'na karşı Protestan prenslerine yardımında bulunuyordu. Bethlen, Murtaza Paşa'nın yardımıyla Almanya topraklarında askeri hareketler yaparken İstanbul'da da teşebbüslerde bulunarak Kırım kuvvetlerinin Lehistan'a girmesini temine çalıştı. Aynı zamanda Osmanlı ile Avusturya arasında yenilenecek anlaşmaya kendisinin de dahil edilmesi için ferman 69 almayı çalışmıştır (Yılmaz, 2020: 178). Bunlar haricinde Erdel'i himaye görevini her zaman üstlenen Osmanlı IV. Murad'ın doğu seferleri sırasında da bölgeyle ilgilenmeye çalışmıştır. Szalonta da, Tımeşvar beylerbeyi Bekir Paşa ile Bosna beylerbeyi Salih Paşa tarafından Erdel voyvodası I. Rakoczy'nin birliklerine müdahale edilmiştir. (Emecen, 2016d, s. 297). IV. Murad döneminde batı ile olan ilişkiler Lehistan seferi, sınır savaşları ve Erdel coğrafyasına müdahale ile geçmiştir. IV. Murad devrinde Kırım Hanlığı, Kazaklar ve Rusya ile alakalı olmak üzere Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde dikkate değer safhalar varsa da bunlar anlaşmalarla sona ermişti. IV. Murad'dan sonra tahtta geçen Sultan İbrahim döneminde ise Zitvatorok antlaşmasının yenilenmesi için Szöny'de toplanılmıştı (1642). Ve daha önce belirtildiği gibi anlaşma maddelerindeki sıkıntıların giderilmesi için uğraşılmıştır. Osmanlı, özellikle Viyana, Komorn, Gyarmath'da anlaşmanın yenilenmesi sırasında Türkçe metinde "bir defaya mahsus olmak üzere" kaydı yer almadığı için daha sonraki süreçlerde sürekli olarak talep edilen floriyi istemişlerdi. Bu problem çeşitli hediyeler verilmek suretiyle halledilmişti (Emecen, 2016d, s. 327). Sultan İbrahim döneminin nispeten diğer dönemlere göre sakin geçip diplomatik faaliyetlerin ağır basması Habsburgluların içinde bulunduğu durumdan ileri gelmektedir. Habsburglular otuz yıl savaşlarından dolayı Fransa tarafından sıkıştırılmış durumdaydı ve barış onlar içinde çözümdü. Yine bu dönemlerde Osmanlı kuzeyde Lehistan meseleleri ile de meşguldü bunun yanı sıra Osmanlı'yı uzun bir süre uğraştıracak Girit seferi de bu dönemde başlamıştı. Zitvatorok antlaşmasından IV. Mehmed'in tahta cülusuna kadar geçen süre zarfında Osmanlı, Erdel üzerinde Mohaç sonrasında olduğu gibi hak iddialarına devam etmekteydi. Bu tampon bölgesindeki hakimiyetlerini kaybetmemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu dönemlerde de Avusturya'nın her ne kadar baskılaması olsa da içerisinde bulunduğu karışıklıklar nedeniyle Erdel'e yeterince ilgi gösterememişlerdir. Mücadeleleri sınır boylarında haydukların¹⁰ ve Osmanlı'nın eyalet sistemi

çerçevesinde tayin ettiği beylerbeyleri arasındaki çatışmalar ile sınırlı kalmıştır. Kısaca bu dönemde de Osmanlı'nın Erdel de etkinliğinin ve tahakkümünün sürdüğünü görmekteyiz.

4.3.2. IV. Mehmed Döneminde Erdel (1648-1687)

IV. Murad'ın vefatı üzerine tahta 1648 senesinde cülus eden IV. Mehmed, XVII. yüzyılın ortalarından son çeyreğine kadar diğer padişahlara göre nispeten daha uzun bir saltanat sürmüştür. Bu saltanatı boyunca gerek Osmanlı'nın iç dinamiklerindeki sorunlar ile ilgilenmeye çalışmış gerekse de Avrupa tarafındaki hasımları ile mücadele halinde olmuştur. Osmanlı bu dönemde içeride ciddi sıkıntılar çekmekteydi. Mali sıkıntıların yanında Anadolu da yaşanan isyan hareketleri Osmanlı'yı her açıdan etkilemekteydi. Mali açıdan bu dönemde Tarhuncu Ahmed Paşa'nın genel bütçe çalışmaları olmuşsa da 1653 yılında siyaseten katledilmesi yapılan çalışmaları atıl bırakmıştır. Bu dönemdeki isyan hareketlerini ise Kara Murad Paşa başarılı bir şekilde bastırmayı başarmıştı. IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında yaşının küçük olmasından dolayı çevresindeki devlet ricalinin ve haremın yönetime karıştığını görmekteyiz. Özellikle IV. Mehmed'in büyükannesi Kösem Sultan'ın etkili olduğunu söyleyebiliriz. IV. Mehmed'in daha sonraki süreci Köprülüler sadaretiyle birlikte II. Viyana kuşatmasına kadar başarıyla geçmiştir. II. Viyana kuşatmasından sonra tahttan inişine kadar yani 1687 senesine kadarki süreçte ise birçok cephede savaş vermiştir. Bu süreçten sonra “Felaket yılları” olarak adlandırılan dönem başlamıştır. IV. Mehmed'in tahta çıktığı zamanlarda Erdel'in yönetiminde de değişiklikler yaşanmaktaydı. Erdel beyi I. Rakoczy'nin ölümü üzerine yerine mirasçısı olan II. Rakoczy'yi geçmişti. Selefinden farklı olarak daha hırslı bir yapıda olan II. Rakoczy döneminde Erdel sınır hattında hareketlenmeler baş gösterecekti. Bu hırslı yapısı ve Osmanlı'ya tabiiyeti neticesinde ödediği vergileri göndermemesine rağmen Osmanlı, 1649 senesinde II. Rakoczy'ye adet olduğu üzere voyvodalığını onaylayan bir ahidname göndermiştir (Zinkeisen, 2011d, s. 610). Osmanlı'nın yanında kayser de bu yeni Erdel voyvodasını onaylayarak Osmanlı ile barışın uzatılmasına dair yapılan antlaşmada tarafsız kalacağına dair güvence vermiştir. Viyana tarafından Osmanlı'nın barışçıl tutumu memnuniyetle karşılanıyordu. XVII. yüzyılın ortasında, IV. Mehmed ve Avusturya'nın barışçıl tutumlarına rağmen sınırlarda çatışmalar sürmekteydi. 1664 Vasvar antlaşmasına

giden süreçte Kayser Avrupa'yı kasıp kavuran otuz yıl savaşlarından yeni çıkmıştı. Osmanlı ise Venedik ile uzun süren savaştan çıkmıştı. Her iki taraf içinde bulundukları durum sebebiyle yüksek gerilimli barış antlaşmalarını kabul etmeye meyilliydi. Vasvar 71 antlaşmasına giden süreçte Osmanlı akıncıları sınırlarda yıpratma ve yağma faaliyetlerine devam ediyordu. Bu minvalde 1651 senesinde Yanıkkale de Osmanlı akıncılarının faaliyetleri örnek verilebilir (Zinkeisen, 2011d, s. 609). Bu yağmalar ve Habsburg tarafında gerçekleşecek olan taht değişiklikleri olayların gidişatını etkileyecekti. 1657 senesinde kayser III. Ferdinand'ın ölümü üzerine yerine oğlu I. Leopold Alman-Macaristan imparatoru oldu. Erdel'deki meseleler ise Viyana ve Osmanlı arasındaki gerginliği arttırmaya yetiyordu. Sonunda diplomatik temaslar kopma noktasına gelmiştir (Zinkeisen, 2011d, s. 610).

4.3.2.1. Köprülüler Döneminde Erdel

XVII. yüzyılda Osmanlı'nın tarihi süreci içerisinde Köprülüler sadareti dönemi önemli bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Şöyle ki Köprülü Mehmed Paşa ile başlayan sadaret süreci (1657-1661) halefleri Fazıl Ahmed Paşa (1661-1675) ve Fazıl Mustafa Paşa (1683-1691) ile devam etmiştir. Bu süreçlerde Osmanlı'yı Karlofça antlaşmasına götüren adımlar atılmıştır. Zinkeisen'e göre sadaret makamı adeta Köprülülerin mirasi haline gelmiş ve Osmanlı içerisinde hiç bu kadar ön plana çıkan sadrazam ailesi olmamıştı. Yani Köprülülerin diğer veziriazamlardan farkı, bir aile olarak ön plana çıkmasından ileri gelmektedir. I. Süleyman döneminde İbrahim Paşa, Rüstem Paşa'ya da Sokullu Mehmed Paşa gibi önemli veziriazamlar bireysel çabaları ile ön plana çıkmışlardır (Zinkeisen, 2011e, s. 183). Köprülüler dönemi; aynı aileden ve düşüncede bir dizi adamın farklı imk nlarla ve birbirine eşit olmayan başarılarla bile olsa, Osmanlı'yı kaçınılmaz olan felakete karşı korumaya çalışmalarıdır. Bu durum Osmanlı tarihinin en ilginç hadiselerinden biridir. IV. Mehmed imparatorluğun çöküşünü durduracak reformcu kişilerin görüşüne itibar ettiğinden devletin yönetimi son derece yetenekli bir sadrazamın dirayetli ellerine bırakmıştı (Sander, 2016, s. 122). Böylece padişah yönetiminden vezir yönetimine yumuşak bir geçiş sağlanmıştı. Bu geçiş Osmanlı siyasi yapısının tek kişinin mutlakıyetine dayalı sistemini bir miktar zayıflatmıştı (Goffman, 2014, s. 277). Sırasıyla II. Viyana kuşatmasına kadar incelemeye çalışacağımız ve aynı zamanda IV. Mehmed'in hükümrânlığı süresince veziriazamlık yapan sadrazamlara baktığımızda ilk olarak Köprülü Mehmed Paşa'yı görmekteyiz. Bu dönemde

Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel yönünde izlediği politikalar dikkati çekmektedir. Köprülü Mehmed Paşa'ya kısaca baktığımızda devşirme kökenli Arnavut bir ailenin oğlu olduğunu görmekteyiz. Sadarete geldiğinde Osmanlı, harem içindeki 72 hizipleşmeler, Venedik ile bitmek bilmeyen savaş, Macaristan sınırlarında çatışmalar gibi bir sürü sorunla karşı karşıya kalıyordu. Veziriazamlığı üstlenirken bazı güvenceler isteyerek görevini kabul etmiştir ve kısa süren sadareti süresince rakiplerini eleyerek, taht ve asayiş karşıtlarını yok etmekle uğraşmıştır. Beş yıllık sadareti müddetince otuz altı bin kişiyi kurban ettiği hesaplanmış bu şekilde boşalan makamlara en yetenekli adamlarını yerleştirdiği söylenmektedir (Zinkeisen, 2011e, s. 188). Mehmed Paşa'nın yaptığı tüm tedbirler özellikle ulema tarafından hoş karşılanmamıştır. Mehmed Paşa'nın kısa sadareti müddetince yaptığı tüm çalışmalar kendisinden sonra oğlunun sadareti için bir altyapı oluşturmuştu. Bu hazırladığı altyapının bozulmaması için ölmeden evvel IV. Mehmed'den oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın aynı sınırsız yetki ile sadarete geçmesini talep etmiştir. Ayrıca bu faaliyetlerinden dolayı da aynı zamanda Köprülüler dönemi Osmanlı tarihi sürecinde emsali görülmemiş bir dönem olmuştu. Mehmed Paşa'nın vefatından hemen önce IV. Mehmed'e üç vasiyeti olmuştur; birinci; kadınların tavsiyelerine kulak asmaması, ikincisi; daima hazinenin dolu olmasını sağlaması üçüncüsü; kendini ve askerini sürekli hareketli tutması (Zinkeisen, 2011e, s. 191). Köprülü Mehmed Paşa 1661 senesinde ölmüştür ve vasiyeti üzerine de oğlu sadaret mührünü almıştır. Köprülü Mehmed Paşa ömrünün son senelerinde Erdel ve Anadolu'daki isyanlar üzerine mesai harcamıştır. Erdel meselesi, Osmanlı himayesi altında olan Erdel voyvodasının haraçgüzarlık statüsünde olmasına rağmen Osmanlı idaresini dinlemeyip Lehistan üzerine sefere çıkması ile patlak vermiştir. II. Rakoczy'nin 1657'deki bu hareketi üzerine Köprülü Mehmed Paşa Erdel üzerine sefer yapılmasını istemiştir. 1658'de sefer düzenlenmiş büyük bir ordu ile Erdel üzerine gidilmiştir. Aslında, Vasvar barış antlaşmasına giden süreci bu seferlerden başlatabiliriz. Çünkü 1664 yılına kadar bu bölgede sıcak çatışma hali devam etmiştir. 1658'de Köprülünün başlattığı bu sefer ile 1659'da Seydi Ali Paşa ilgileniyor. 1660 senesinde Varad'ın fethi ile görevlendirilen Köse Ali Paşa'ya Köprülü Mehmed Paşa: “Şu Hristiyan devletler imparatorluğun gücünü daha yakından görmeye hevesliyse bırakın gelsinler.” şeklindeki söylemi ile Osmanlı'nın gücünden ve tahakkümünden emin olduklarını göstermektedir (Zinkeisen, 2011d, s. 628). Aynı zaman dilimlerinde Anadolu'daki isyan hareketlerinin yeniden patlak vermesi üzerine -Abaza Hasan Paşa hadisesi Köprülü

Mehmed Paşa'nın yönünü Anadolu'ya çevirmesine neden olmuştu. Fakat çok geçmeden bir sene sonra yine Erdel bölgesindeki hareketlenmeler üzerine yönlerini batıya çevirmek zorunda kalacaklardır. Avusturya'nın da yapılan 73 antlaşmalar ile ters düşen hareketlerinden dolayı sınır boylarında çatışmalar tekrar başlamıştı. Sınırlarda kale inşaa faaliyetlerine başlaması ikili ilişkileri iyice gergin hale getirmişti. Osmanlı, Kanije karşısında yapılan kalenin yıkılmasını, imparator kuvvetlerine Erdel'i tamamen terk etmelerini, iki tarafında çete hareketlerine son vermelerini ve esir düşen Müslümanların para alınmadan serbest bırakılmaları istemiştir (Uzunçarşılı, 2019c/I, s. 402). Bu isteklerinin de kabul görmemesi üzerine 1661 senesinde Erdel üzerine Köse Ali paşa komutanlığında ordu gönderildi. Köse Ali Paşa Tatarların da yardımını alarak bölgeye girdi. Ali Paşa burada Osmanlı'ya sadakatle bağlı bir voyvoda seçmek istiyordu ve bu minvalde Macar soylusu Apaffy Mihail'i meclise zorla hükümdar olarak sunmuştu (Zinkeisen, 2011d, s. 634). Apaffy Mihail'in burada karşısına Kemenny adlı rakibi çıkmıştı. Erdel tahtı için birbirleri ile savaşmışlardır. Bu savaşlarına ne kayser ne de Osmanlı karışmıştır çünkü sonuçsuz bir savaş olduğu belliydi. 1658 senesinde Erdel üzerine olan sefer ile ilgili Uzunçarşılı ve Zinkeisen savaşın başlangıcına dair benzer şekilde izahlar da bulunmuştur. Eflak ve Boğdan voyvodalarını da himaye etmeye çalışan II. Rakoczy'nin hareketleri üzerine, üçüncü defa giden fermana itaat etmediğinden dolayı Köprülü Mehmed Paşa bizzat Erdel'e hareket etmişti. Orduya Kırım, Kazak ve Lehistan askerlerinden de katılım olmuştu. Sonuç olarak II. Rakoczy Avusturya hudundaki bir kaleye kaçmıştı (Uzunçarşılı, 2019c/I, s. 384). 1661 senesinde Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatı üzerine sadaret makamına oğlu Fazıl Ahmed Paşa geçmiştir. Mehmed Paşa'nın hazırladığı altyapı sayesinde oğlu işleri üstlenmekte zorlanmamıştı. Fazıl Ahmed Paşa dönemin en ünlü bilginleri ve kanun adamlarından dersler almıştı. Zeki ve bilgiye aç biri olan Fazıl Ahmet Paşa sadaret makamına geldiğinde döneminin en bilgin ve eğitilmiş Müslümanlarından biri olarak kabul ediliyordu (Zinkeisen, 2011e, s. 193). Mizaci gereği olağanüstü savaşçı özelliklerine sahip olmamasına rağmen ordunun başına daima şahsen geçen hiçbir çabadan kaçınmayan ve zamanla şahsi yiğitliğini askeri stratejilere karşı yüksek derece anlayışla birleştiren biri olmuştu. Fazıl Ahmed Paşa da babasının yolunu takip edip Erdel üzerindeki mücadelelere devam etmişti. Fazıl Ahmed Paşa döneminde bu bölgede daha çok Ali Paşa'yı etkin görmekteyiz. Bu etkinliğin ve girişimlerin neticesinde 1663-1664 Osmanlı-Avusturya savaşına giden yol açılmış oluyordu. Bu

savaşı neticelendiren “Saint Gotthard” (Uzunçarşılı, 2019c/I, s. 412). muharebesi olarak bilinen çarpışmadır. Bu savaş sonucunda taraflar arasında Vasvar antlaşması 74 imzalanmıştır. Osmanlı’nın XVII. yüzyıl da Habsburg imparatorluğuna ilk yenilgisi 1664 yılında St. Gotthard’da oldu. Bu savaş XVII. yüzyıl Osmanlı ordusunun askeri bilgisinin dönemin gelişmelerinin arkasında kaldığını açık bir biçimde göstermişti. Saint Gotthard zaferi Vasvar antlaşmasına giden süreçte kayser birliklerinin kazandığı önemli bir savaş olarak tarih sayfaların da yerini bulacaktı. Osmanlı, Macaristan üzerinden gerçekleşen uzun ve çekişmeli savaşlarda güçsüz düşmüştü. Ayrıca Venedik ve Girit sorununa da dönmek zorundaydı. Sonuç olarak Kayserle antlaşmaya varılmıştı. Osmanlı’nın bu antlaşma ile elde ettiği kazanımlar olmuştu. Uyvar’ın, Novigrad’ın ve Varad gibi yerlerin Osmanlı’ya tabiiyeti devam edecekti. Kayserin birlikleri Erdel de işgal ettiği kaleleri geri Erdel soylularına verecekti. Hükümdarlarını serbestçe seçme hakkına tekrar kavuşacaklardı. Erdel’den hem Türk birliklerinin kuvvetleri hem de Kayserinkiler geri çekilecekti. Kayser, II. Rakoczy’nin ve Kemeny’nin oğullarının ve taraftarlarının Erdel’e akın etmelerine izin vermeyeceklerdi. Son olarak bu barış antlaşması yirmi sene sürecekti (Zinkeisen, 2011d, s. 655). Vasvar antlaşmasının onuncu maddesinde daha öncede Avusturya ile yapılan barış antlaşmalarında olduğu gibi Zitvatorok antlaşmasının bütün diğer hükümleri aynen geçerli olacaktı. Bu antlaşmayı Osmanlı dışında kimse kabul etmeye yanaşmasa da sonunda her iki tarafta antlaşmayı kabul etmişti. “Saint Gotthard” muharebesiyle kaybedilen yerler Vasvar antlaşması ile geri kazanılmıştı. Fazıl Ahmed Paşa’nın döneminde Macaristan savaşı, Girit’in ve nihayet Kamançe’nin fethi gibi askeri başarılar önemli olmuştu. Fazıl Ahmed Paşa’nın “Saint Gotthard” da uğradığı başarısızlık Vasvar antlaşmasına tesir etmemişti. Osmanlı’nın mağlubiyetine rağmen Avusturya tarafından antlaşmanın kabulü o sırada Habsburgların İspanya tacı meselesi ile ilgilenmesinden dolayıdır (Uzunçarşılı, 2019c/I, s. 413). Osmanlı, bu antlaşma ile Uyvar kalesinin ele geçirerek batı da en uç sınırına ulaşmıştı. Uyvar’ın zaptından sonra Erdel voyvodası Apaffy Mihail, orduya gelip sefere yetişemediğine dair bir takım özürler beyan etmişti. Veziriazam kendisine tolerans göstermişti. Bu tarz muamele ile Macarların devlete ısınmalarını temin etmek istiyorlardı (Uzunçarşılı, 2019c/I, s. 407). Fazıl Ahmed Paşa Osmanlı tarihinde en uzun süre sadaret mührünü taşıyan veziriazam olmuştur. Bu süre tam on dört sene dört aydır. 1676 senesinde vefat etmiştir. Fazıl Ahmet Paşa’nın ölümü üzerine bir nevi Osmanlı’yı canlandıran ruhunda söndüğünü

görmekteyiz. Sadaret mührü ondan sonra Merzifonlu kara Mustafa Paşa'ya geçmişti. Merzifonlu'nun mizacı üzerine; kolay sinirlenen, gaddarlığa 75 meyilli, zorba sınırsız ve açgözlü şeklinde nitelendirmeler mevcuttur. Özel yaşamında sefahat düşkünü bir adam olan Kara Mustafa Paşa emperyalist emelleri olan bir paşa idi. Amacı dünyaya fetihleri ile ün salmaktı. Bu fetih hareketine ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında başarısız girişim olan Viyana'nın alınması ile başlamaktı. Tam da bu doğrultuda, Katolik yönetimden memnun olmayan Protestan Macarlar, Imre Thököly'nin önderliğinde Habsburglara karşı bir iki başarıdan sonra Osmanlı sultanından yardım istemesi üzerine II. Viyana kuşatmasına giden süreç hızlanmıştır (Sander, 2016, s. 126). 1683 yılının baharında Edirne'de büyük bir ordu toplandı. Bu eski Osmanlı geleneklerine uygun olarak din uğruna Hristiyan Avrupa'ya karşı girişilen son büyük Müslüman seferidir (Sander, 2016, s. 126). Sultan IV. Mehmed, Belgrad'da kaldı ve burada peygamberin kutsal emanetleriyle birlikte ordunun komutasını sadrazamına bıraktı. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Osmanlı imparatorluğunu Viyana surlarının önünde askeri kuvvetlerinin büyük bir bölümünü kıran ve kendisinin de hayatına mal olan savaşa sokmasıyla askeri itibarı sarsılmıştı. Osmanlı namına böylesine büyük bir utanç getiren bu kibirli ve tiran sadrazam kısa süre sonra Belgrad'da idam edilmişti (Zinkeisen, 2011e, s. 78). Bütün bu savaşların Osmanlı ekonomisi üzerine etkilerine bakılacak olursa; bu dönemde Macaristan ve Erdel yönündeki seferlerin giderleri için "bedel-i nüzul" hane üzerinden hesaplanarak vergi ve iâşe toplanmıştır. XVII. yüzyılın son çeyreğinde uzun süren savaşlar ile "Cash equivalent" yani "bedel-i nüzul" 1690'larda zirveye ulaşmıştı. Bu savaşlar Osmanlı ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Özellikle 1663-1685 yılları arasında Osmanlı'nın önemli gelir kaynaklarından olan cizye vergilerinin azalması da maliye üzerinde olumsuz etki bırakacaktı. Bu durum Osmanlı ekonomik kalemlerinden önemli bir götürüye sebebiyet vermiştir. Bu ekonomik götürüyü Osmanlı toprak kaybettikçe daha iyi anlamaya başlayacaktı (Murphey, 1999, s. 188).

4.3.2.2. II. Viyana Kuşatmasından Karlofça Antlaşmasına Kadar Osmanlı-Erdel İlişkisi (1683-1699)

Yukarıda bahsedildiği üzere, II.Viyana kuşatmasının başlamasında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın etkili olmasının yanısıra Erdel'de süregelen karışıklıklar da etkili olmuştur. Katolik Avusturya'nın buradaki Katolik olmayan halka karşı baskıları ve bunun üzerine ImreThököly'nin Osmanlı'dan yardım talebi

etkili olmuştur. Bu etkenler doğrultusunda kuşatma gerçekleştirilmiştir. Viyana kuşatmasının başarısız sonuçlanması hemen ardından 1684 yılında Osmanlı imparatorluğuna karşı kutsal ittifakın oluşması gecikmemiş ve 1664 “Saint Gotthard” muharebesinden sonra yapılan Vasvar antlaşmasının barışı sağlamakta etkili ve yeterli olmadığı görülmüştür (Zinkeisen,2011e, s.60).Özellikle Vasvar antlaşmasından sonra Macaristanda kalan Alman birliklerinin Protestanlara uyguladığı baskılar halk arasındaki muhalefetlerin artmasında en büyük rolü oynamıştır. Bu durum halk arasında milli nefret ve dini fanatizme yol açmıştır. Aynı zamanda sınırlar, köyler ve plankaları için yapılan uzlaşma kavgaları hiç sona ermemiştir. Bu durumdan hoşnut olmayan soylu sınıfları entrikaları da bu küçük savaşlarda etkili olmuştur.

Veziriazam Kara Mustafa Paşa'nın kişiliği de savaşın başlamasına bir etkendi. Kendisi şöhret düşkünü olduğundan Avusturya'ya karşı açacağı seferle sadaretini Fazıl Ahmet Paşa'dan üstün zaferlerle süslemek istiyordu (Uzunçarşılı,2019c/I, s.437).Kişisel hırslarının yanında Osmanlı'nın Viyana da bozguna uğramasında stratejik hataları da bulunmaktadır. Önemli kalelerin ve tepelerin Osmanlılarca yeterince tahkim edilmemiş olması sadrazamın hatasıdır. Savaş meydanında Merzifonlu Mustafa Paşa yalnızca peygamberin emanetlerini kurtararak geri çekilebilmişti. Çadırı ise Hristiyan zaferinin bir anısı olarak Viyana da sergilenmiştir.

Apaffy Mihail, Erdel yönetimindeyken 1667 senesinde Habsburgluların sıkı Katolik olma baskılarından iyiye artmıştı. Macaristan bölgesinde artan bu baskılar üzerine protestan taraflarca isyanlar baş göstermeğe başlamıştı. İsyanların öncüleri genelde Erdel bölgesinin, içinde barındırdığı asilzadelerden gelmekteydi. 1667 senesinde o zamanlar kont olan Thököly Imre siyasi ve dini baskılardan kaçarak Erdel'e Apaffy Mihail'e sığınmıştı (Zinkeisen,2011e, s.63). Kaçan asi gruplar Osmanlı'dan yardım istiyorlardı fakat Osmanlı var olan barışı devam ettirmek istiyordu. Bu gruplara karşı teselli edici vaatler de bulunarak huzura kabul etse de temkinli davranıyordu.

Avusturya'nın kendi içinde durumuna baktığımızda ise zaten otuz yıl savaşlarından yeni çıkmıştı ve harap bir haldeydi (Uzunçarşılı,2019c/I, s.438). Avusturya gelmekte olan harbi önlemek için Fransa, İspanya, Papalık, Venedik gibi ülkelerden yardım istese de beklediği karşılığı bir türlü bulamıyordu. Hatta Fransa,

Avusturya'ya karşı düşmanca bir tutum sergiledi. II. Viyana kuşatması sırasında Avusturya, Leh kralı JonSobieski ile ittifak kurmuştu. Aslında bu ittifak 1683 senesinde papanın tesiri ile kurulmuştur. Öncesinde Leh kralı ve Avusturya arasında sorunlar mevcut olsada Osmanlı'ya karşı ittifak kurmaktanda geri durmamışlardır. Aralarındaki ittifaka göre Lehliler sonuna kadar Avusturya ile hareket edecekti. Türkler mağlup edilince Lehliler Bucaş anlaşması ile Osmanlılara geçen yerleri hatta Eflak ve Boğdan'ı alacaklardı. Osmanlı'nın II. Viyana kuşatmasında ordu mevcudu şimdiye kadar sefere çıkmış olan ordularinkinden asker itibariyle kalabalık idi. Silahdar tarihine göre orduda elli bin araba vardı. Orta Macar kralı Thöklyİmre'ye sefere davet için bir memur gönderilmişti (Uzunçarşılı,2019c/I, s.440). Thöklyİmre davete icabet edip merasimle karşılanıp serdarı ekrem tarafından kabul edildi. Padişah, Viyana muhasarasına çok sıcak bakmıyordu. Aslında maksat Erdel'deki karışıklığı düzeltmek ve Yanıkkale'nin geri alınması idi. Silahdar tarihinde savaş sırasında değişen stratejiler üzerine; "...Beç kalesi dilde yoktu; paşa ne acayip saygısızlık edip bu sevdaya düşmüş." (Uzunçarşılı,2019c/I, s.445). İfadesinden değişen hedefi anlayabiliyoruz. Bu değişen stratejiler savaşın gidişatını olumsuz yönde etkileyecekti. Muhasara sırasında Erdel soylusu Apaffy Mihail orduya gelip veziriazam ile görüşmüştü. ApaffyMihail'in savaş stratejisi hakkında bulunduğu yorumlar aslında bu coğrafyayı ne kadar iyi bilip vâkıf olduğunu göstermektedir. Veziriazam ile aralarında geçen şu görüşmeden bunu anlayabiliriz. Veziriazam Beç muhasarası hakkında ne dersin diye sorunca Mihail:

"Sofraya pilav konsa evvela ortasından mı başlanır yoksa kenarından mı? Askerinize mühimmat ve cephanenize söz yok, mukabelenize kimse karşı gelemez fakat Beç sarp kaledir erken gelen kıştan sıkıntı çekersiniz yanıkkalenin zaptına himmet edip kışı orada geçirip düşman topraklarını vurmuş olsa idiniz impratoru amana düşürür idiniz (Uzunçarşılı, 2019c/I, s. 447)."

şeklinde cevabı üzerine veziriazamın cevabı"Sen Nemçeden korkarsın var git Yanıkkale altında zevkine bak." şeklinde olmuştur (Uzunçarşılı,2019c/I, s.447).

Gerçekten de Apaffy Mihail'in dediği gibi coğrafi şartlar altında Viyana muhasarasının iki ayı bulmasına az kala askerlere bıkkınlık gelmişti ve iase sıkıntısı baş göstermeye başlamıştı. Bu sıralarda Nemçe ve Lehistan kuvvetlerinin gelmekte olduğu haberi yaklaşmakta olan bozgunun habercisi olacaktı. Leh kralı JonSobieski II. Viyana kuşatmasında önemli rol oynamıştır. Kurtarılan başkentteki sevinç

inanılmazdı. Fakat bu sevinç fazla uzun sürmeyecekti. Avrupa'nın bu zaferinden sonra kutsal ittifakta kopuşlar yaşanmaya başladı (Zinkeisen, 2011e, s. 74).

II. Viyana bozgunundan sonra; Ahmet Refik'in ilk defa kullandığı tabirle Türk tarih yazıcılığında "Felaket seneleri" olarak adlandırılan, Habsburg dönemi Macar tarih yazıcılığında da "Kurtuluş savaşları" denilen ve Karlofça Barışı ile son bulan savaşlar (1683-1699) dönemi başlamıştır. (Bilge, 2010, s. 34).

Bu bozgunundan Karlofça anlaşmasına giden süreçte iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunlarının yanı sıra dış dinamiklerinde zorlayıcı yönünü unutmamak gerekir. Artık karşı dünya Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki dünya değildi. Osmanlı artık tedbirler almak zorundaydı. Fakat herhalükarda Viyana yenilgisi Osmanlı için, iç toplumsal dönüşümü hızlandırıp yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (Karpas, 2019, s. 36).

Viyana başarısızlığında bir yıl sonra 1684 senesinde Venedik, Osmanlı devletine savaş açarak Preveze ve Moray'ı Avusturya ise; Hırvatistan'ın büyük bir bölümünü işgal etti. Viyana'nın düşmesi herhalde Hristiyan dünyasında büyük bir şok etkisi yarattı. Böyle bir şoku önleyen ise Lehistan kralıdır. Kendisini "en Hristiyan kral" olarak gören Fransa kralı XIV. Louis ise, Osmanlı'nın ilerlemesini Habsburgların dikkatinin şarka çekilmesi bakımından iyi karşılanmıştı. 1683-1699 yılları arasındaki Osmanlı-Habsburg savaşı modern Avrupa tarihi açısından son derece önemli bir savaşlar dizisini oluşturmaktadır. Özellikle bu husus Avrupa güç dengesi hesapları açısından ele alınmalıdır (Sander, 2016, s. 129). Ayrıca 1683-1699 uzun savaşlar döneminde önemli bir güç olan Karadeniz'deki kuvvet Rusya'nın kutsal ittifaka katılması dikkat çekicidir (İnalçık, 2017d, s. 134) Bu süreçte kuzeyde Erdel ve Eflak arasında "everlasting treaty" yani sonsuz ittifak/anlaşma imzalanmıştır (Giurescu, 1972, s. 128).

Osmanlı'nın, II. Viyana bozgunundan 1699 Karlofça antlaşmasına kadar geçen süreci sancılı olmuştu. Osmanlı bu zaman diliminde çoklu cephelerde mücadele etme durumunda kalmıştı. 1684 senesinde Osmanlılara karşı Habsburg gönderilğinde "Holy League" kuruldu. Bu kutsal birlik Lehistan, Venedik, Papalık, Bavyera, Brandenburg, Saksonyanın oluşmaktaydı (Sander, 2016, s. 129). Viyana'yı muhasaradan kurtaran kutsal ittifak bu süreci iyi değerlendirip Budin'i de almak için taarruza devam etmişlerdir. Fakat bu taarruz Leh kralı

JonSobieski'nin başarısızlığı ile sonuçlanacaktı. Bir yandan kale savaşları devam ederken bir yandan da barış için 1685 senesinde Erdel prensi Apaffy'nin ve sadrazam Kara İbrahim Paşa'nın arabuluculuk çalışmaları sonuçsuz kalmıştı. Osmanlı batıda en uç noktası Uyvar'ı da kaybedince Hristiyan âleminde büyük sevinç yaşanmıştı. Viyana bozgununu takiben bu olayların yaşanması yani tedrici olarak Osmanlı'nın batıdaki topraklarının Kayser'in eline geçmesi yukarı Macaristan daözellikle Erdel'de de etkisini hissettirmişti. Kayser, Apaffy Mihail ile antlaşma yapmış ve artık Osmanlı'nın değil Kayserin hegemonyasında yönetimine devam etmişlerdi. Burada önemli bir nokta Mihail, Kayserle anlaşma yaparken dini özgürlük konusunda teminat istemişti. Bilhassa kabul edilen dört dini istedikleri gibi icra etme hakları hiçbir şekilde engellenmeyecekti (Zinkeisen, 2011e, s. 89). Zinkeisen da geçen bu anlaşmaya dair Uzunçarşılıda bahis geçmemektedir. Sadece 1687 senesinde Erdel'de Osmanlı egemenliğine dair izler artık yoktu ve bir kaç tahkim edilmiş yer dışında tüm bölge Kayserin eline geçmişti. Kayser, Macaristan'ı garantiye almak içinde oğlu Arşidük Josef'e Macaristan kralı olarak taç giydirdi (Zinkeisen, 2011e, s. 89). Lehistan kralı, kutsal ittifakının içinde kuzeyde Tatarlara ve Boğdana karşı mücadele ediyordu. Rusya ile anlaşmazlık içinde olduğundan ittifakta Rus izinden fazla söz etmiyorlardı.

Osmanlı ise 1687'lerde oldukça zor durumdaydı asiler ile değişen sadaretlerin yanında gözleriniyönetime dikmişlerdi. Asiler IV. Mehmed'in yerine en büyük kardeşi olan Süleyman'ı tahta çıkarmak istiyorlardı. Belgrad'dan Edirne'ye kadar gelmiş asi gruplar padişahın ava olan düşkünlüğü yüzünden devletin sıkıntıları ile ilgilenmediklerini öne sürdüler. Bu sebeplerden 1687 senesinde taht değişikliği gerçekleşti. 1688 senesinde Osmanlı içindeki isyan hareketi sona ermiştir. 1691 yılında II. Süleyman'ın Edirne'de nıkristen ölümü üzerine tahta II. Ahmed çıktı.

II. Ahmed'in tahta cülusunun ardından bir ay sonra kadar sadarete Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa getirilmişti. Paşa hemen batı yönünde seferleri çıkıp bozgunun havasını dağıtmaya çalışmıştır. Bu süreçte ThöklyImreTımışvar muhafazasına tayin edilmişti (Özcan, 2017, s. 98). Petervaradin de asker toplayıp Salankamen ovasına geldi. Paşa burada şehit düştü ve Osmanlı aleyhine sonuçlanan muharebenin sonuçları ağır oldu. 1692 senesinde her iki tarafta salgın hastalıklar yüzünden uzunca bir süre Petervaradin de bekledi (Zinkeisen, 2011e, s. 106). 1695 yılına kadar Petervaradin de karşılıklı mücadeleler yaşanırken Osmanlı tahtında

değişiklik olmuş; II. Ahmed'in yerine II. Mustafa geçmiştirZinkeisen'a göre II. Mustafa atası Kanuni Sultan Süleyman gibi kutsal savaşta bizzat yer almak isteyen cengâverbiriydive Belgrad, Tuna nehrini geçip ve Lipova'yı fethetti. Bazı önemli kaleleri ele geçirmeye başardı ve yeni padişahın bu ilk zaferleri büyük sevinç gösterileri ile karşılandı. Sultan II. Mustafa'ya denk bir rakip olarak görülen çökmekte olan kayserin ordusunu canlandıran ve son vuruşu yapacak olan Savoy prensi Eugen orduyu tekrar canlandırmıştı kısa sürede tekrar askerleri toplayıp 1697 senesinde Varadin'i tehdit etmeye başladı. Tisa nehri kıyısında Zenta da üstün güçteki ordusu ile muharebeye hazırdı. Muharebe alanının yakınında bu mağlubiyete bizzat tanık olan padişah kalanlar ile beraber büyük bir hayal kırıklığı ile Tımeşvar'a ve burada da kalmayarak Belgrad'a geri döndü. Kutsal ittifak, Zenta zaferini erzak sıkıntısından dolayı daha da ileri taşıyamadılar. Eugen zaferini devamını bir dahaki seneye saklamak istedi. Bu muharebe sırasında Erdel, Hırvatistan Slovenya ve Bosna da bireysel akınlar küçük çaplı çatışmalar ile sınırlı kaldı. Zentamuharebesini sonuçları açısından en ağır neticesi barışın tekrar tesisi oldu.

Osmanlı sadaretinde Köprülüler dönemi XVII. yüzyılın son on yılında tekrar kendini göstermişti. Şöyle ki; II. Süleyman Fazıl AhmedPaşa'nın ağabeyi Fazıl Mustafa Paşa'ya sadaret mührünü vermeye uygun görmüştü. O da tıpkı ağabeyi gibi bilime önem veren bilgin bir kişiydi. Savaş sanatından anladığı çok söylenemese bile kısa sürede öğrenmişti. Fazıl MustafaPaşa mali reformlara önem verdi çünkü başarılı bir şekilde savaşları finanse etmenin şartı ekonomik durumun düzeltmek olduğunu düşünüyordu. Sarayın hesapsız harcamalarını kısarak bu kalemden tasarruf etmeye çalışmıştı (Zinkeisen, 2011e, s.199). 1691 yılındakiSalanmaken muharebe alanında uğursuz bir mermi ile ölümü üzerine Osmanlı sadaretinde 1697 yılına kadar yine karışık süreç başlayacaktı.1697 senesinde ise Amcazade Hüseyin Paşa, sadarete gelmiştir. Köprülü MehmedPaşa'nın kardeşi olan Hüseyin Paşa'ya Zenta muharebesinden hemen sonra sadaret mührü verilmiştir. Amcazade Hüseyin Paşa oldukça tecrübeli ve soyunun önemli özelliklerinin ve olağanüstü konumlarına layık bir mirasçı idi. Kara Mustafa Paşa ile Viyana önlerine kadar gitmişti. Karlofça barışı esas olarak Hüseyin Paşa'nın eseri olmuştu (Zinkeisen, 2011e, s. 204). Selefleri Fazıl Ahmed ve Fazıl Mustafa'nın politikalarını üstlenmiştir. Uzun süren savaşlardan dolayı iyice tükenmiş ve morali bozulmuş askeri kuvvetleri tekrar ayağa kaldırıp güçlendirmek için çalışmalarda bulunmuştur. Mali tedbirler ve ordu ruhunun tekrar

canlandırılması zorunluluğu Hüseyin Paşa'nın reformların temel dayanağı olmuştur. 1702 senesine kadar sadaret makamında kalmış sonra azledilmiştir. Köprülüler zamanından Viyana bozgununa kadar Osmanlı maliyesi hemen hemen açık vermeden stabil durumunu sürdürmüş olsa da 1683'den itibaren durum değişmişti. Birden çok cephede mücadele eden Osmanlı savaşları finanse etmekte zorlanmıştı. İltizam sistemi giderek yaygınlaşmış ve zengin mütegalibe sınıflarının türemesine neden olmuştu (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 337).

XVII. yüzyılın sonlarına doğru 1691 senesinde Salankamen savaşı ve 1697 Zenta savaşı ile Osmanlı güçleri Kayserin müttefiklerine yenik düşmüştü. Uzayan savaş şartları her iki tarafıda yıldırmaya başlamıştı. Savaşın son yıllarında savaşa çok ilgisiz kalan tarafların net ve belli bir başarı elde edemeden devam ettikleri için barışı sevinç ile karşılamışlardı. Ayrıca bu sıralarda Osmanlı için iki önemli müstahkem yapı olan Semendire ve Güvercinlik kalelerinin düşmesi Osmanlı açısından işlerinin yolunda olmadığının açık işaretleri idi ve barış antlaşması yapılması taraflara iyi geleceği açıktı. Karlofça sürecinde Avrupa'da İspanya'da veraset savaşları çıkmasına yakın böyle bir antlaşmanın yapılması iki tarafıda rahatlatıacaktı (Utrecht barışı 1713).

Karlofça gerçekte bir dizi antlaşmaya verilen addır ve bir yanda Osmanlı devleti ile öte yanda Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya ile dört ayrı antlaşma imzalandı. Karlofça barış antlaşmasının iki arabulucusu Jakob Colyer ve Lord Paget daha sonra kayser tarafından ödüllendirildi. Karlofça antlaşmasının en önemli maddeleri şu şekildedir: Tımeşvar Banat'ı hariç, Macaristan'ın ve Erdel'in tamamı, Unna nehrine kadar Slovenya ve Hırvatistan'ın büyük bir kısmı bu amaçla tayin edilecek komiserler aracılığıyla düzenlenecek sınırların kesinleşmesinden sonra Kaysere bırakılacaktı. Karşılıklı akınlar talanlar haydukların akınları kesinlikle yasaktı. Sınırdaki karşılıklı çatışmalara kesinlikle izin verilmeyecekti (Zinkeisen, 2011e, s.147). Bu noktada sınır belirleme işi zorluydu; her köyün her palankanın her taşın hatta her parça toprağın bile sonsuz anlaşmazlıklara düşmanlıkların hemen başlatılmasına sebep olabileceğini bu ilişkilerin başından beri anlatılmaya çalışılmıştır. Karlofça antlaşmasının manevi mağlubiyeti maddi kayıplardan fazla idi. Sadece Erdel'in ve Zenta'nın haracından değil ezelden beri Lehistan'ın ve Rusya'nın, Kırım hanlığın yıllık vergi ücretinden de tamamen vazgeçilmek zorunda kalınması Osmanlı'yı etkilemiştir.

Karlofça anlaşması sonuç itibariyle; Viyana bozgunu ile Avrupa'nın göbeğine kadar girmiş olan Türk ordularının son seferidir. Bu kuşatma Kanuni Sultan Süleyman zamanından sonra bir tevakkuf devresi geçiren Osmanlı ordularının Avrupa'yı telaş ve heyecana düşüren istilaların sonu olmuştur. Viyana önündeki bozgunluk devletin asırlardan beri elde ettiği yerleri uzun mücadelelerden sonra on altı senede elden çıkarmıştı. Macaristan, Erdel, Lehistan, Mora gibi geniş bölgeler Bosna ve çevresindeki mühim yerler düşmanların eline geçmiştir. Avusturya ile akdedilen muahede yirmi maddeden oluşmaktadır. Banat veyahut Tımeşvar eyaleti bütün sancakbeyleriyle Tise, Tuna ve Moroş köşesi ile birlikte Osmanlılarda kalıp; Erdel de dahil olmak üzere Macaristan'ın diğer yerleri Avusturya'ya terk edilecekti. Osmanlı, Macaristan ve Transilvanya'nın çok büyük bir bölümünü bırakmış. Tise ve Moroş karasuları kıyılarındaki kalelerini yıkarak silahsızlandırmıştır. Karlofça antlaşması bir devrin bittiğinin ve yeni bir devrin başladığını belirtir. Böylece Osmanlı imparatorluğu ilk kez açıkça bir savaşta kesin olarak yenilmiş bir devlet olarak barış imzalamıştı. Uzun süredir Osmanlı yönetiminde bulunan Darü'lİslam'ın bir parçası sayılan geniş toprakları kâfir düşmana terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu antlaşmanın imzalanması yeni bir siyasi ve diplomasi anlayışının doğmasına zemin hazırlamıştır; tek taraflı bir siyasetten çok ikili diplomasi anlayışının biraz daha önem kazanması ön plana çıkacaktır (Özkan, 2017, s. 154).

Sonuç itibariyle; Osmanlı'nın Venedik savaşı Girit'in ele geçirilmesi Macaristan savaşı, Vasvar barışı, kutsal ittifakın müttefik çabalarına dört yandan on altı yıl boyunca direnmesi, maruz kaldığı tüm bu yıpranmaya rağmen Hristiyan Avrupa âlemine karşı mukavemet gösterebilecek durumda olduğu imkânların sâikleri Osmanlı'nın iç yaşamında yatmaktadır.

4.3.3. XVII. Yüzyılda Macaristan-Osmanlı Arasında Erdel Beyleri

XVII. yüzyılda Erdel yöneticilerine baktığımızda bir önceki yüzyıldan daha etkin ve “bağımsız” rol oynadıklarını görmekteyiz. Erdel'in incelediğimiz yüzyıllarda yöneticileri sayesinde özerk ve nispeten “özgürlükçü” sayılabilecek sosyal ve siyasi tutumlarını hem Osmanlı cihetine hem de Avusturya tarafına hissettirmeyi başarmıştı. Erdel beylerinin izlediği bu politikalar bu yüzyılda Osmanlı'nın aleyhine olacak gelişmelere de yol açacaktır. Bu coğrafyada Erdel'in

oynadığı gerek askeri gerekse diplomatik faaliyetlerin önemini Erdel beylerinin faaliyetlerine istinaden anlayabileceğimiz için aşağıda bazı öne çıkan beylerin oynadıkları rolü izah etmeye çalışacağız. Bunlar sırasıyla; Stefan Boçkay, BethlenGabor, I. Rackozy, II. Rackozy, Apaffy Mihail ve XVII. yüzyılın sonunda önemli iz bırakacak olan Imre Thököly'dir.

4.3.3.1. Stefan Boçkay/Bosckai

Stefan Boçkay XVII. yüzyılın başında Osmanlı'nın Habsburglar ile uzun süren savaşlarında ön plana çıkan bir Erdel voyvodası olmuştur. Stefan Boçkay, 1604 senesinde Nemçe/Avusturya da gösterdiği başarılarından dolayı Erdel prensi tayin edilmiştir. Boçkay, Sekel asıllı Macar asilzadesidir. Osmanlıların yardımına güvenerek serdarı ekrem Lala MehmedPaşa ile Varad, Tokay, Kassa ve Kosiçe gibi kaleleri alarak Uyvarı'nın muhasarasında bulunmuştur. Stefan Boçkay, Peşte karargâhında Osmanlı tarafından merasimle karşılanmış ve kendisine ziyafetler çekilmiştir. Lala MehmedPaşa huzurunda diz çökerek başına üçbin altın ile yapılmış mücevherli krallık tacı kondu, beline kılıç kuşatıldı tuğ ve bayrak teslim edildi serdarı ekremin elini öpüp Erdel voyvodalığına getirildi. Padişahın vassali olarak bundan böyle Türk milletinin tüm dostlarını dostu ve düşmanlarını da düşmanı gibi görmeyi ve buna göre muamele etmeyi padişaha sadakatini asla bozmamayı taahhüt etti. Belli muafiyetler ve kalelerin teslimi ile tabiiyet gerçekleşmişti (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 52). Osmanlı, Stefan Boçkay'ı bölgede yetkili kılarak Erdel sınırındaki sorunları halletmeye çalışmıştır. Stefan Boçkay'ın, Macarları Avusturya'nın baskısından kurtarması üzerine Erdel halkının minnettarlığını kazanmasına sebep olmuştur. Macarların ve Erdel halkının hürriyetlerine müdahale etmeyen Türklere de aynı derece de minnettar kalınmıştı. Avusturya, uzun savaşlar sırasında Erdel voyvodalığına Boçkay'ın gelmesinden rahatsız olmuştu. Bu noktada Avusturya, hem Erdel hem de Osmanlı ile uğraşmanın zorlu olacağını anlamış ve barışa yanaşmaya meyilli olmuştu.

1606 senesinde imparator II. Rudolf ile antlaşma yapan Boçkay yukarı Macaristan ve Erdel prensi olarak kendini kabul ettirmişti. Zinkeisen'a göre Erdel beyleri her iki kuvvet tarafından da bir sindirme aracı olarak kullanılmıştır. Boçkay, Avusturya ile yaptığı Viyana antlaşması ile askeri başarısının yanında diplomatik

başarısıyla da kendini kanıtlamıştır. Avusturya'nın Erdel üzerinde hiçbir hakkı olmadığını tasdik ettirmiş ve ayrıca Protestanlara serbesiyet verilmesini sağlamıştı. Avusturya ile yapılan bu anlaşma gereğince eğer Stefan Boçkay varis bırakmadan ölürse Erdel'i Avusturya'ya bırakacaktı. Daha sonra bu madde Osmanlı ve Avusturya arasında mücadeleye sebep olacaktı (Zinkeisen, 2011e, s. 440).

Avusturya ve Erdel arasında yapılan Viyana anlaşması akabinde Boçkay fazla uzun süre geçmeden 1607 senesinde ölmüştür. Naima'ya göre yemeğine zehir katılmıştı. Erdel prensi Stefan Boçkay'ın ölümü üzerine antlaşma maddeleri gündeme geldi. Altıncı maddeye binaen Boçkay erkek varis bırakmadığı için voyvodalığa kimin geçeceği sorun haline gelmişti. Her zamanki gibi Osmanlı ve Avusturya karşı karşıya kaldı. Erdel soyluları ve Kayserin tarafında olanlar Sigismund Rakoczy'yi seçti. Osmanlı ise Boçkay'ın ölümünden önce yazdığı vasiyetnameye üzerine halef tayin ettiği Valentin Homonai'yi seçti. Bu sırada Macaristan valisi arişidük Mathias idi. Kayser ve Arşidük yine aynı antlaşmaya dayanarak Osmanlı'nın Erdel'e karışmasını engellemek istiyordu. Avusturya yaptıkları antlaşmaya göre Erdel topraklarına saldırmaktan geri durmadı. Osmanlı hemen müdahale edip Boçka'yın halef tayin ettiği Homonanai'yi aday gösterdiyse de diyet meclisi bunu kabul etmeyip Macar beylerinden ve Avusturya aleyhtarı olan Sigismund Rakoczy'i Erdel prensi olarak tayin ettiler. Fakat Osmanlı bunu kabule yanaşmamıştı. 1608 senesinde Erdel ve Macarlardan mürekkep bir heyet Osmanlı'ya gelerek Sigismund Rakoczy'i istemediklerini söylediler. Bu heyetin Avusturya yönetimi karşısı olduğu açıktı çünkü Rakoczy, Avusturya taraftarı idi. Osmanlı bu heyet ile görüşmesinin ardından Batori Gabor'a (Gabriel Batorini) menşur, sancak, topuz ve üsküf gibi voyvodalık alameti hediyeler göndererek Erdel voyvodası ilan etti.

1608 senesinde Erdel prensliği için ihtilaflar kısmen de olsa çözülmüştü. Osmanlı'nın ilk başta desteklediği Batori Gabor, zalim ve mücadelecisi bir kraldı ve adeta Erdel halkına zulm etmekteydi. Erdel beylerinin mallarını haksız yere müsadere ediyor ve karşı gelenleri sürgüne yolluyordu. Osmanlı'ya ise haraç güzarlık hukuku çerçevesinde olan vergisini vermiyordu. Dış ilişkilerinde ise; Saksonlar ile arası açıktı. Eflak voyvodası ile arası bozuktu. Bunlardan başka Temeşvar ve Eğri eyaletlerinin yönetiminin kendisine verilmesini talep ediyordu (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 54). Osmanlı, Batori Gabor'ubu hareketlerinden dolayı

derhal voyvodalıktan alarak Erdel'i Türk taraftarı Bethlen Gabor'un yönetimine bırakmıştır. Fakat bu kararın uygulanması ilginç olmuştur. Osmanlı Batori Gabor'un hadise çıkarmaması için Budin kalesinin bazı yerlerinin tamiri için asker gönderiyor gibi yaparak Batori Gabor'un üzerine yürümüştür. İskender Paşa, Sirem sahasında askerleri toplatınca yönünü Erdel'e çevirerek Eflak ve Tatar kuvvetlerinin de desteğini alarak Bethlen Gabor'u Erdel yönetimine getirmiştir. Batori Gabor ise kaçmak durumunda kalmıştı. İskender Paşa burada diyet meclisini toplamış ve resmen Bethlen Gabor'un görevini tasdik ettirmiştir. Batori ise Varad kalesine sığınmıştı (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 44).

4.3.3.2. Bethlen Gabor

Bethlen Gabor 1580 yılında Marosillye⁹ kalesinde doğmuştur (Zinkeisen, 2011d, s. 699). Yukarıda anlatıldığı üzere İskender Paşa'nın yardımıyla Erdel yönetimine geçen Bethlen Gabor Erdel'e en parlak dönemini yaşatmıştır. Bethlen Gabor yönetimi ele aldıktan sonra çok fazla zaman geçmeden Batori'yi bir tuzağa düşürerek olası Erdel üzerindeki hak taleplerini bertaraf etmek istemişti. 1613 senesinde Batori'yi öldürmüştür. Bethlen Gabor iyi bir yöneticide bulanacak özelliklere sahip bir kişilikti. Yönetimde yerini garantiledikten sonra Osmanlı devletinden bir ahidname isteyerek Erdel'deki varlığını meşrulaştırmak istemişti. Bunun üzerine Bethlen Gabor için, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki ahitnameye benzer nitelikte bir ahidname 1614 yılında hazırlanmıştır. Bu ahidnameye göre; Erdel'e kendi içinde serbesiyet tanınarak voyvodanın otoritesini güçlendirilmiş olup bölgeyi güvenli hale getirmeye çalışmışlardır. Bethlen Gabor, 1614 tarihinde Osmanlı tarafından daha önce de belirtilen ahidnamelerde olduğu gibi sadakati süresince bağlı olduğunu kabul etmişti (Uzunçarşılı, 2019c, s. 495). Ayrıca Osmanlı'ya verilecek haracında düzenli olarak ödeneceği kabul edilmiştir. Bethlen Gabor'un izlediği politikalar kimi zaman hükmedici olduğu kadar kimi zaman da ikiyüzlü bir siyaseti takip etmişti (Zinkeisen, 2011d, s. 263).

Bethlen Gabor'un askeri olarak etkin olduğu bilinmektedir. Osmanlı'nın 1617 senesinde Lehistan üzerine bir sefer düzenlenmesi durumunda İskender Paşa'nın yanına gitmesi emir olunmuş gerekli orduları sağlayıp yardıma gitmişti. Lehliler ile

⁹ Marosillye: Bugün Romanya sınırları içerisinde bulunan ve sonradan Llia adını alan şehir.

yapılan antlaşma neticesinde ordu ile birlikte geri dönmüştü. II. Osman'ın Lehistan ile mücadelesi esnasında Avusturya bölgesinde bazı Macar asilzadeleri Gabor'a tabii olmuşlardı. 1622 senesinde ise Avusturya Gabor'un gücüne karşı bir sefer düzenlemiştir. Bunun üzerine Gabor'un yardımına Bosna eyaletine tayin edilen Sarhoş İbrahim Paşa gelmiş ve Gabor bu kuvvetlerin yardımıyla tekrar başarı kazanmıştır (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 57). Bu gibi hadiselerden yola çıkarak Bethlen Gabor'un askeri açıdan bölgede etkin ve güçlü olduğunu görmekteyiz. Osmanlı'ya haraç gúzarlığının şartları doğrultusunda yapılan bu faaliyetlerin yanında diğer ülkeler ile ilişkilerinde aracı konumunda olduğunu da görmekteyiz. Mesela; 1624 yılında Alman imparatoruna karşı harekete geçmek isteyen Felemenk Danimarka ve İsveç devletleri Osmanlı ile dostluk tesis edip Gabor'u bunun için aracı kılmışlardı (Varkonyi, 2013, s. 701). 1606 senesinde imzalanan Zítvatorok antlaşması yirmi yıllık idi. 1626 senesinde yenilenmesinden Bethlen Gabor da etkili isimlerden olmuştur. 1625'den sonra Avusturya Osmanlı sınırında hudut kavgaları başlamış buna en çok Gabor'un faaliyetleri sebep olmuştur. 1626 senesinde Gabor, İstanbul'a kapı kethüdasına bir mektup göndererek ölümü akabinde yerine oğlu olmadığı için zevcesinin geçmesini istiyordu. 1627 senesinde bu isteğini Osmanlı kabul edip bir ahidname yolluyor (Zinkeisen, 2011c, s. 263). Gürcü Mehmed Paşa hayatta olduğu sürece Bethlen Gabor'un divanı hümayunda en iyi dostu ve hamisi olmuştur. Gabor, Avusturya hanedanının en amansız muhalifi ve dolayısıyla İngiliz elçisinin içinde bulunduğu Protestan grubunun en önemli dayanağı olmuştur. Avusturya ve Osmanlı arasına bir kama gibi giren Erdel voyvodasından daha iyi bir aracı olamazdı.

Bethlen Gabor'un Avusturya hanedanına rakip olarak Avrupa'daki büyük devletlerin siyasetin de rol oynamaya çalışan ve bütün bu karışıklıklar arasında hedefi gerek Osmanlı'dan gerekse kayserden bağımsız bir devlet üzerine kurmaktı (Zinkeisen, 2011d, s. 264). Gabor'un hedefi büyüktü çöken Macaristan krallığını tekrar Mohaç savaşındaki duruma getirmek istiyordu. Bu bağlamda, Bethlen Gabor'un izlediği politikaları birer entrika olarak nitelendirebiliriz (Zinkeisen, 2011d, s. 260). Her ne olursa olsun Gabor'un izlediği politikalarda Erdel'in menfaati gözetilmiştir. Gabor, Kayser ile 1624 senesinde Nikolsburgadlı dar sınırlı bir antlaşma yapmıştır. Bu anlaşma, Erdel voyvodasının bundan sonra Macaristan kralının unvanını almasını ve savaş işaretlerini kullanamayarak, krallığının idaresine müdahaleden tamamen kaçınacağına dairdir (Zinkeisen, 2011d, s. 273).

Gabor ve Kayserin ilişkileri son zamanlara doğru iyice gerginleşmeye başlamıştı. Bunu tetikleyen birçok olaydan en önemlisi kayserin oğlu dük Ferdinand'ın yakında Macaristan kralı olarak taç giymesiyle ilgilidir (Zinkeisen, 2011d, s.287). Diğer bir etken ise kayserin kızı için Gabor'un evlilik başvurusunun geri çevrilmesiydi. Bu Erdel prensinin ikiyüzlü tutumları ve değişken tavırlarına artık Protestanlarda güvenmiyorlardı. İngiliz elçisi Sir Thomas Roe, Bethlen Gabor'u "*patermutationis*" dönekliğin babası yahut "bir yüzünü Türkiye'ye diğer yüzünü yüzünü Hristiyan âlemine çeviren bir uğursuz" olarak nitelendirmektedir (Uzunçarşılı, 2019c, s. 312). Bethlen Gabor 1629 senesinde ölmüştür. Yaşamı boyunca Erdel de yüksek bir kütüphane, matbaa ve okul inşa etmiştir. Erdel, Gabor zamanında en zirve dönemini yaşamıştır. Naima tarihinde "Koca Bethlen" olarak geçmektedir (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 55). Yabancı kaynaklarda "*Man of the Turks*" ya da "*Türkischer Bethlehem*" and "*Mohamedanischer Gábor*" şeklinde geçmektedir (Varkonyi,2013, s.697).

Bethlen Gabor 5 Kasım 1629 senesinde kırk dokuz yaşında hayata veda etti (Uzunçarşılı, 2019b, s.320). Ölümünün ardından her zamanki gibi yine ağır hizip mücadeleleri başladı. Biri Katolik diğeri Protestan olmak üzere iki hizip oluştu. Daha cenaze sırasında prensese karşı Protestanlar ayaklandı. Çünkü Gabor'un eşinin gizlice Katolikliği desteklediklerini ve onun hizibinin güçlü olduğunu düşünüyorlardı. Protestanlar genel vali Stefan Bethlen'i yeni hükümdar seçtiler. Ancak hemen ona karşıda büyük bir muhalif grup olduğundan seçimin kabul edilmesi hususunda kararsız kalındı. Bu yüzden yönetimin Macaristan da zengin toprak sahibi olan György Rackozy'e verilmesi kararlaştırıldı (Zinkeisen,2011d, s.322).Rackozy'nin hayduklardan oluşan güçlü bir maiyeti mevcuttu.

4.3.3.3. I. Rackozy

Bethlen Gabor'un ölümünden sonra yerine zevcesi Katherina Erdel kraliçesi olmuşsa da Bethlen Gabor'un kardeşi naiplik görevi sıfatıyla krallığın işlerini yapıyordu. Fakat Bethlen Istvan kardeşi Gabor gibi değildi bu kısa süre zarfında maiyetindeki Erdel beyleri ile iyi geçinememiş ve kale muhafız kumandanları ile anlaşmazlık içerisinde olmuştur. Bu da karışıklığa sebebiyet vermişti. Bu karışıklık döneminden I.Gorki/György Rackozy, Erdel voyvodası olarak çıkacaktı.

Istvanidareyi bizzat işleri düzeltmesi ve karışıklığı gidermesi adına Rackozy'ye veriyordu. İşlerin yoluna konulup karışıklığın giderilmesinden sonra Erdel'in yönetimini geri istese de Rackozybuna müsaade etmemiştir. Erdel yöneticiliğini tasdik ettirmek adına hemen Osmanlı sultanı IV. Murad'dan bunu tasdik ettiren bir ahidname alıp işleri yoluna koymaya çalışmıştır. Burada ilginçtir ki sekel asıllı Mozeş Szekelli isimli genç bir asi Rackozy'nın krallığından memnun olmayıp Temeşvar beylerbeyi Murad Paşa'nın desteği ile karışıklık çıkarmaya çalışsa da başarılı olamamıştır (Uzunçarşılı, 2019c/II, s.59). Buradaki beylerbeylerinin merkezden bağımsız hareket etmesi açısından ilginç bir durum oluşturmuştur. Erdel civarındaki eyaletlerdeki ya da kalelerdeki beylerin merkeziyetçi yapıdan uzak olduğunu özellikle bu dönemde Rackozy örneğinden anlayabiliriz. Şöyleki; 1630 yılındaki ahidname ile Erdel kralı olan Rackozy 1636 yılına gelindiğinde Budin beylerbeyi Nasuhzade Hüseyin Paşa Iştvan'ı destekleyerek Rackozy'den Erdel'in iadesini istemiştir. Fakat Rackozy yine kendisinin padişaha kulluk ve dostluk konusunda herhangi bir yanlışı olmadığını dile getirerek bu teklifi red etmişti. Budin valisi ile işi olmadığını bildirmiştir. Hüseyin Paşa bu vaziyeti İstanbul'a ileterek Erdel üzerine hareket etmiştir. Varad civarında Rackozy ile karşı karşıya gelmiş ve muharebede her iki tarafta da zedelenip çekilmiştir. Hüseyin Paşa'nın hiç yoktan hükümetin başına böyle bir gaile açmasından dolayı Budin beylerbeyi olarak görevinden azli istenmiştir. Rackozy ise Erdel kralı olarak tanınmaya devam etmiştir.

I. Rakoczy'nin kısa süren Erdel voyvodalığı döneminde diğer dönemlere nispeten hem Osmanlı ile olan hem de Avusturya ile olan ilişkilerin durağan seyrettiği görülmektedir. Bu dönemde Avusturya, Avrupa'yı kasıp kavuran otuz yıl savaşları ile mücadele halindeydi bu yüzden Erdel üzerinde fazla düşememiştir. Osmanlı ise haraçgüzarlık statüsünde olan ilişkisini sükûnetlesürdüremeyede devam etmiştir.

4.3.3.4. II. Rackozy

I. Rackozy'nın ölümü üzerine yerine oğlu II. Rackozy'nin geçmesi çok kolay olmuştu. Çünkü I. Rackozy daha sağlığında oğlu için yerini hazırlamıştı ve bunu diyet meclisine de milletine de kabul ettirmişti. II. Rackozy'nin Erdel yönetiminin başına geçmesi ile tutumu ve politikaları babası gibi olmamıştı. Hudutsuz ve ölçsüz

hareketleri olmuştur. Başlangıçta ne Osmanlı ne de Viyana tarafı II. Rakoczy'nin Erdel tahtına çıkarılmasını kabul etmiştir. Fakat II. Rakoczy akıllı davranıp ülkenin kanunlarını ve yasalarını muhafaza edeceğine yemin ederek zengin toprak sahiplerini hediyeler göndererek kendi tarafına geçirmeyi başarmıştı (Zinkeisen,2011d, s.323). Osmanlı başlangıçtan beri Osmanlı lehıarı Bethlen grubunu destekliyordu. En sonunda Osmanlı II. Rackozy ile anlaşmaya vardı bir sürü çekişmelerinin sonucunda barışı sağlayan antlaşma maddeleri şu şekildeydi:

“II. Rakoczy hem kendi yaşadığı sürece hem de halefi olacak oğlu için Erdel topraklarının sahibi olacak ve ayrıca sultan ülkenin önceki özgürlüklerini ve haklarını yeni bir ahidname ile onaylayacaktı. Stefen Bethlen affedilecek ve kendisi ile taraflarına sağlanacak güvenlikle birlikte daha önce Gabor'a ait toprakları geri alacaktı. II. Rakoczy, sultana 40 bin duka tutarında bir onur hediyesi gönderecekti (Zinkeisen, 2011d, s. 334).”

Bu antlaşma ile Avusturya hanedanı ile Osmanlı arasındaki ilişkiler birazda olsa dinlenme noktasına gelmişti. II. Rackozy, Kaysere verdiği antlaşmaya da tabii kalmayıp Lehistan'ın meselelerine karışması neticesinde Kayser ile yaptığı antlaşmayı bozmuştu. Lehistan ve Erdel'in evvelden beri birbirlerine yardımcı dikkat çekmekteydi. Mesela burada da İsveç ve Kazaklar tarafından sıkışan Lehistan hemen Erdel'den yardım istemişti. Ama bu yardım için yapılan antlaşmadan kısa süre geçmeden İsveç kralının dolduruşuna gelip II. Rackozy, Lehistan tacı üzerinde hak iddia etmeye başlamıştı. 1657senesinde ne Kayser ne de Osmanlı tarafını dinlemeyerek Lehistan üzerine sefere çıkıyor ve Krakov'a kadar ilerlemişti.

II.Rackozy'nin idealleri büyüktü. En büyük hayali Leh kralı olmaktı (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 63). II. Rackozy'i bu hayalini gerçekleştirmek için İsveç kralı ile anlaşmış ve Lehistan üzerine sefere çıkmıştı (bkz. Ek:1). Bunun için Eflak ve Boğdan voyvodalarından da yardımını istemişti. Osmanlı hükümeti ise kendi hududu üzerinde İsveç ve Erdel'in birleşmiş kuvvetlerinden oluşan bir krallığı barındırmak istememişti. Kırım hanına bu durumu istemediğini bildirip II. Rackozy'nin bu hayaline engel olmasını istemiştir.

IV. Mehmed'in isteğı üzerine harekete geçen Kırım hanı Giray büyük bir ordu ile II. Rackozy'nin üzerine yürümüştü (bkz. Ek:4). Giray han ordu kuvvetlerini ikiye bölmüştü. Bir grubu Erdel'i yağmalaması için görevlendirmiş diğer grubu ise bizzat II. Rackozy'nin üzerine yürümesini istemişti. II. Rackozy Lehistan

seferindeyken Erdel'e memur kıldığı Kemeni Yanoş, Tatarlara esir düşmüştü. Kısa bir süre sonra bu esaretten kurtulup derhal Erdel üzerine geldi ve Erdel yönetimi için hak iddia etti. Kemeni Yanoş ise Avusturya taraftarı olup; onların himayesi altındaydı. Halkın isteğini de toplayan Kemeni Yanoş'u kral, Erdel'de yaşanan karışıklıktan da yararlanarak diyet meclisinin kararı ile kısa süreliğine de olsa Erdel voyvodası olarak seçtirdi.

II. Rackozy'nin bu pervasızca hareketleri neticesinde Osmanlı hükümeti Köprülü Mehmed Paşa'yı buraya gönderdi. Sadrazam önce Erdel'e tabii olan Eflak ve Boğdan voyvodalarını azledip yerine yenilerini seçtirdi (1658). Köprülü Mehmed Paşa 1658 senesinde Erdel üzerine hareket meselesini ele alınca Lehistan'a destek amaçlı on iki bin kişilik kuvvet yolladılar (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 64). Burada başarı elde eden Köprülü aynı zamanda III. Mehmed zamanında Erdel kralına geçen Yanova kalesini de almıştı. Bu saldırılar neticesinde II. Rackozy Nemçe hududundaki bir kaleye sığınmıştı. Erdel aman dileyerek hareketeson vermişti. Erdel'in yeni kralı ise II. Rackozy'nin defterdarlığını yapan BarçkayEkoş olmuştu. Yeni kral ile gerekli antlaşmalar yapılarak Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki hudut geçerli kılınmıştı. Bütün bu antlaşmalara rağmen bölgede bir türlü barış sağlanamıyordu. II. Rackozy rahat durmuyor gizliden gizliye halkı kışkırtmaya ve karşı faaliyetlerine devam ediyordu. II. Rackozy, böyle bir dönemde Kırım hanının kuvvetlerine esir düşmüştü. Bundan sonra oradan kurtulmayı başarıp Nemçe dolaylarında karışıklık çıkarmaya devam etse de pek fazla bir etkinlik gösterememiştir.

II. Rackozy'nin yaptığı bu davranış üzerine Osmanlı isyan ve itaatsizlikten dolayı II. Rackozy'nin Erdel'den çıkarılmasına ve yerine yeni birinin seçilmesine karar vermiştir. Erdel de yine her zamanki gibi yeni prens seçimi öncesi tam bir gruplaşmalar dönemi yaşanıyordu. Bir grup, II. Rackozy yanlısı olup onun affedilmesini istiyorlardı diğer tarafta ona karşı olarak göstermelik bir aday olarak Rhedey'i ön plana çıkarıyordu. Bu sırada Yanova kalesinin Budin beylerbeyi tarafından istenmesi ve hemen ardından da II. Rackozy'nin bunu olumsuz karşılayarak Erdel'deki üç millet soylularından bir genelge ile hemen kendisini tekrar yasal hükümdar seçtirilmesini sağlayıp Osmanlı'ya karşı kendilerini birleştirdiklerini bildirdi.

Rhedey grubu buna karşı çıktı. Rhedey grubu daha çok Osmanlı yanlısı olup aralarında hemen meclis toplayıp II. Rackoczy'den teslim olmalarını istiyorlardı. Bu talepleri sert biçimde geri çevrilince bu iki grup arasında tek yol olan savaş başlamış oluyordu. II. Rackoczy'nın grubu daha güçlü olduğu için Rhedey grubu karşı gelememişti. Sonuç olarak, Rhedey'in meclisi dağıtıldı ve tahtta hak iddia etmeyeceğine dair yemin ettirilip mülklerine geri gönderildiler. II. Rackoczy tekrar Osmanlı'ya karşı kararlı bir direniş sergilemiş oldu (Zinkeisen, 2011d, s. 614).

Osmanlı bunun intikamını almak üzere kimseye sormaksızın Ahatius Barcsai/Barçkay Ekoş'u Erdel prensliğine getirtti. Osmanlı himayesindeki Erdel'de artık daha sert tedbirler alınmaya başlamıştı ki Anadolu'daki Abaza Hasan Paşa ayaklanması çıkmıştı. Köprülü Anadolu'daki bu isyanın bastırılması üzerine görevlendirilince Yanova'nın muhafazasını ve Erdel meselesini acilen Kenan Paşa'ya emanet etti. Barcsai/Barçkay ise kendisine verilen prenslikten hoşnut değildi kendisinin zorluklarla mücadele edecek yapıda biri olmadığı açıktı. Hatta Barçkayve II. Rackoczy'nin el altından başarısızlıkla sonuçlanan uzlaşmacı yazışmalarının olduğu şaiyaları da mevcuttur. Bu sırada II. Rackoczy, yukarı Macaristan'a çekilmiş tekrar konumu sağlamlaştırmaya çalışıyordu.Varadkalesi sorunu yüzünden Osmanlı'nın isteği üzerine Barçkay istemesede II. Rackoczy'e karşı kılıç çekmek zorunda kaldı. Her iki taraf Haçovada karşı karşıya geldi. II. Rackoczy aynı zamanda iyi bir siyasetçiydi. Bu savaşta hemen Eflak ile ittifak kurmuştu.Fakat Osmanlı'da durumu ciddiyetle karşılamış olup Köprülü Mehmed Paşa tarafından olası ittifakların önlemleri çoktan alınmıştı. Bu olaylar yaşanırken Avusturya'nın tutumu ise Erdel işlerinde daimi surette oynadığı rolden farklı değildi. II. Rackoczy'nin son isyan hareketi sırasında arkadan arkaya Erdel de tahrikât yapıyordu (Uzunçarşılı, 2019c, s. 384). Kayser II. Rackoczy'eel altından da olsa hep destek vermişti (Zinkeisen, 2011d, s. 625).

Seydi Ali Paşa Erdel'e girdikten sonra Erdel yönetiminin başında Barçkay bulunuyordu. Barçkayile bazı müstahkem kalelerin üzerine Varad gibi gitmekle görevlendirildiler. Erdel tahakkümü için bu kaleler önemliydi. Ve Seydi Ali Paşa 1660 senesinde bu müstahkem kaleleri almayı başarmıştır (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 66).

Seydi Ali Paşa 1660 senesinde Sibiu (Hermannstadt) kuşatmayı kaldırmak üzere yola çıkmıştı. Bu Erdel'in yüzyıllardır Hristiyan Osmanlı kanına doymuş

topraklarında yapılan en olağandışı muharebelerinden biriydi. II. Rackozy sanki kahramanca bir ölümün peşindeydi. Sıcak çatışma içinde yaralanmıştı. Varad'a bir kaç sadık adamının sayesinde dönüyor ve 14 gün sonra burada ölmüştür. Uzunçarşılı da Varad da yirmi beş gün sonra öldüğü kayıtlıdır (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 65). Sonuç olarak II. Rackozy'nin büyük hedeflerle başladığı yolculuğu 1660 yılında otuz dokuz yaşında son bulmuştur. Yaptığı ölçsüz hareketlerinin neticesi olarak da başı kesilerek İstanbul'a yollanmıştır.

4.3.3.5. Apaffy Mihal

II. Rakoczy'in ölümünün hemen ardından Erdel yönetimi bir kez daha Barçkay'a verilmişti. Fakat diyet meclisi seçime gittiğinde 1661 senesinde Yanoş Kemeny'i Erdel yönetimine seçmişti. Bu durumda Barçkay hemen Erdel yönetiminden feragat etmiştir. Barçkay Erdel yönetiminden feragat edip buradan kaçmıştı fakat Kemeni Yanoş her ihtimale karşı onu bulup öldürttü. Aynı zamanda Kemeny olası bir iç savaşı önlemek ve Osmanlı'nın henüz bu kararı onaylamamasından ötürü batıdaki komşularından Kayser'den yardım istemiştir. Barçkay'ın öldürülmesinden sonra Yanoş, Serdar Köse Ali Paşa'ya müracaat edip Erdel'deki yönetiminin tanınmasını istemiştir. Serdar Ali paşa'nın yaklaşımı ilk başta ılımlı olsa da gereken şartları yerine getirmediği için Yanoş'dan oğlunun rehin edilmesini istemiş bu şekilde arzusunun kabul olacağını iletmiştir. Serdar Ali Paşa, Yanoş'dan herhangi bir cevap alamadığı için Erdel üzerine tekrar yürümüştü. Burada Yanoş'a tabii tüm kaleleri zapt ettikten sonra Macar soylularının da güvendiği Apaffy Mihali'yi Erdel yönetimine seçirmiştir (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 67). Apaffy'in biat aldığı meclisten sonra Osmanlı, iki bin Türk ve üç bin Eflaklı'yı Apaffy'nin korunması için Erdel de bırakmıştır (Zinkeisen, 2011d, s. 634).

Serdar Ali Paşa'nın ve Erdel asilzadelerinin de güvendiği Apaffy Mihal 1661 senesinde Erdel voyvodası tayin edilmişti. 1662 senesinde Kemeni Yanoş bu durumu hemen kabullenmeyip ilk fırsatta gerekli kuvvetleri toplayıp Apaffy Mihal üzerine yürümüşse de gerçekleşen mücadeleler Yanoş'un ölümü ile sonuçlanmıştı.

Kısaca Kemeni Yanoş'dan bahsetmek gerekirse kendisi Erdel coğrafyasında önemli mücadelelerde bulunmuş bir komutandı. Kemeni Yanoş 1607 yılında doğmuş hem I. Rakoczy hem de oğlunun seferlerinde bulunmuştu. Tatarlara 1657 senesinde

esir düşmüş 1659 senesinde de ellerinden kaçmayı başarmıştı. 1660'da ise diyet meclisi tarafında Erdel kralı ilan edilse de bu durum fazla uzun sürmemişti. Avusturya imparatoru Leopold'un himayesi de onu kurtaramamıştı. 1662 senesinde Apaffy Mihail ile giriştiği mücadeleler sonucu öldürülmüştür.

Apaffy Mihail uzun bir süre Erdel krallığında bulunmuş ve bu süre zarfında Osmanlı yönetimine senelik haracını vermeyi aksatmamıştır. Apaffy Mihail statüsünün gereği olarak Osmanlı devletinin askeri kuvvete ihtiyacı olduğu zamanlarda 1663 senesinde Avusturya muharebesinde Uyvar kalesi üzerine askeri kuvvetlerinden yollamıştır. Bu sırada Fazıl Ahmet Paşa, Erdel kralı ile ilişkiyi iyi tutmuştur. Orta Macar halkının, Avusturya etkisinden kurtulmasını Erdel voyvodası vasıtasıyla yapmaya çalışmıştır. Ahmed Paşa, Belgrad da Erdel kralına olan güveninin nişanesi olarak Apaffy Mihail'a samur kürk giydirmiştir.

1664 senesinde Avusturya- Osmanlı arasında imzalanan Vasvar antlaşması Erdel lehine olmuştur. Avusturya, Erdel krallığından aldıkları kaleleri teslim edecekti. Ne Osmanlı ne de Avusturya kuvvetleri Erdel de bulunmayacaktı. Erdel bir tür tarafsız bölge olarak kalacaktı. Fakat buna rağmen Vasvar antlaşmasından sonra Macaristan da kalan Alman birlikleri olmuştur. Bu birlikler Protestan halka karşı bir takım baskılar uygulamıştır. Bu durum Erdel de, halklar arasındaki düşmanlıkların en büyük kolu milli nefret ve dini fanatizmi arttırmıştı (Zinkeisen, 2011e, s.61). 1666 senesinde Apaffy Mihail Erdel de yaşanan bu baskılara dayanamayarak Osmanlı'dan yardım istemişti. Osmanlıda haraç karşılığında Erdel'i himaye etmeği kabul etmiş ve hemen askeri kuvvet yollamışlardı.

1683 yılına gelindiğinde Apaffy Mihail Osmanlı'nın Viyana kuşatması için gizlice imparator Leopold'a mektup göndermiş bu muhasaraya gönüllü olmadığını fakat mecburiyetten sefere iştirak ettiğini yazmıştır. II. Viyana kuşatmasında bozguna uğrayan Osmanlı, Budin önlerine gelen Erdel kralını memleketine dönmesine müsaade etmiştir. Apaffy Mihail yaşlılığını öne sürerek Erdel krallığından çekilmek istemiş ve yerine oğlu II. Apaffy Mihail geçmiştir (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 70).

II. Viyana kuşatması hezimetinden sonra Erdel bir süre kendi kaderine terk edilmişti. II. Apaffy Cizvit papası ile gizli antlaşma yapıp Avusturya kuvvetlerinin Erdel'e girmesini kabul etmiştir. Osmanlı Erdel'in kendilerine sadakatine

güveniyordu. 1687 senesinde Avusturya'nın burayı terk etmesi için antlaşma yapıldı. Aslında bu antlaşma ile Avusturya'nın Erdel'den çıkarılması daha da imkânsız hale gelmişti. Erdel artık tamamen Avusturya hakimiyetine geçmişti. 1690 senesinde II. Apaffy Mihail'in vefatından sonra yerine Imre Thökly geçmiştir.

4.3.3.6. Imre Thökly

Avusturya, II. Apaffy ölümü üzerine Erdel de boşalan yönetimi Teleki Mihail'e vermek istemiştir. Teleki'ler, Erdelli önemli bir aile olup Macaristan için pek çok devlet, ilim, din adamı, sanatkâr yetiştirmiştir. Tekeli Mihail (1634-1690) aynı zamanda Apaffy Mihail'in baş müşavirliğini yapmıştır (Takats, 2011, s. 327). Avusturya'ya ve onların baskıcı anlayışlarına karşı bir kısım Erdel asilzadesi ise Thökly Imre'nin Erdel yönetiminde söz sahibi olmasını istiyorlardı. Bunun üzerine Tuna muhafızı Çerkes Ahmed Paşa, Tatar kuvvetlerinden ve Eflak voyvodalıklarından kuvvet toplayarak Erdel krallığına Imre Thökly'i oturtmuşlardı. Avusturya'nın desteklediği Tekeli ise öldürülmüştü.

Imre Thökly'inin maceralarla dolu yaşamına ait bilgilere Janos Komaromi'nin "*Türkiye Günlükleri*" adlı eserinden de ulaşılabilir (Şevket vd., 2016). 1657 yılında dünyaya gelen Thökly'nin yaşamı mücadeleler ile geçmişti. Babasının yukarı Macaristan'da evlilik yoluyla elde ettiği geniş toprakları vardı. 1668 yılında Habsburgların elinde bulunan toprakları da elde ettiği için Orta Macar kralı unvanı almıştır. Yılbaşı münasebeti tebriği için Viyana'ya gittiğinde Kutsal Roma Germen imparatorluğu, Imre Thökly ve maiyetinin Katolik mezhebine geçmesini istemiştir. Fakat Thökly mezhep değiştirmeye yanaşmayarak buna karşılık vicdan hürriyetine müdahale etmeyen Osmanlılara müracaat etmişti (Uzunçarşılı, 2019c, s.434). Habsburglar ise buna karşın kendi egemenliklerine karşı geldikleri gerekçesi ve Macar topraklarını koruyamamasından ötürü Thökly'nin tüm mal varlığına el konulmuştu (Şevket vd., 2016, s.7). Bundan dolayı Imre Thökly Erdel'e kaçtı. Anlaşılacağı üzere bu dönemde Erdel, Habsburg egemenliğinden kaçan mülteciler ile doluydu. Bu kaçan gruplar ideolojik açıdan da bir savaş niteliği taşıyan Kuruz hareketini başlatacaklardı (Şevket vd., 2011b, s. 68). Kuruz kelimesi XVII. yüzyılda Macaristan coğrafyasında Habsburg egemenliğine karşı mücadele verenleri tanımlamak için kullanılmıştır. Özellikle bu hareketin takipçilerinin Vasvar

antlaşmasından sonra arttığı söylenebilir. Kuruz hareketi Erdel yönetimince de desteklenmiştir. Osmanlı'da harekete başta olumlu yaklaşılsa sonradan desteklemiştir. Thökly Imre 1675 senesinde Fazıl Ahmet Paşa'ya bir elçi yollasa da Osmanlı, Avusturya ile olan muahedeye bağlı kalıp barışı bozmak istemiyordu. Bu yüzden Thökly'nin müraacatını geri çevirdi. Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatının ardında Kara Mustafa Paşa, Thökly İmre'nin Osmanlı himayesine girmesini sağlayıp hareketlerine destek vermiştir (Uzunçarşılı, 2019c, s. 435). Thökly, Osmanlı'nın koluğu altına girip orta Macaristan kralı unvanı ile berat ve ahidnameler almıştı. 1682 senesinde Thökly ve Osmanlı arasında on dört maddeden müteşekkil bir antlaşma yapıldı. Thökly'e padişahın himayesi altında yukarı Macaristan'daki hükümdarlık payesi verilmişti. Bu antlaşmanın en önemli maddeleri ise; Protestanlara, Luthercilere ve Kalvinistlere tam dini özgürlük verilmesi ve hiç arttırılmayacak yıllık haraç mevzusu maddeleridir (Zinkeisen, 2011e, s. 65). ThökyImre Osmanlı idaresine de güvenerek işi ileriye götürmüştü. Gönderdiği kıymetli Macar altınlarıyla Kara Mustafa Paşa'yı memnun etmeye çalışarak II. Viyana kuşatması için onu cesaretlendirmiştir. Kara Mustafa Paşa ve ThöklyImre iyi anlaşıyordu. Thökly'eyapılan yardımlar orta Macar topraklarını geri alınarak irs yoluyla sahibi olan ThöklyImre'ye verilmesi imparator Leopald'u büyük telaşa düşürüyordu (Uzunçarşılı, 2019c, s. 436). 1657-1705 yılları arasında Avusturya hükümdarlığı yapan I.Leopald koyu Katolik olduğundan Protestanlığı yok etmeye uğraşıyordu. Macaristan, Erdel prensliğine bırakılan yerler ve Avusturya'nın elinde kalan kuzey Macaristan olmak üzere ikiye ayrılmıştı (Orcan,2005, s.7).

1690 yılında Apaffy Mihail'in ölümüyle Osmanlı'nın desteği ile Erdel hükümdarı olmuştu. Kırım hanının, II. Apaffy Mihail'in ölümünün ardından ImreTökley'in Erdel kralı yapılması macerasına ilişkin söylediği gerçekçi yorum ve uyarıları; "Bu sevdadan feragat edin. Erdel İslam hududundan uzak memlekettedir koruyamazsınız; Budin elde bulunmayacağı müddetçe Erdel elde tutulamaz. Son pişmanlık fayda etmez. Düşmanımız şöyle dursun sairleri bile bize güler." Osmanlı dikkate almamış Erdel için sonuna kadar mücadele etmiştir (Uzunçarşılı, 2019c/II, s. 72). Gerçektende Kırım hanının bu gerçekçi tutumu ve tespiti doğrudur özellikle II. Viyana kuşatmasından sonra Osmanlı'nın Erdel ve orta Macaristan çevresinde hakimiyeti azalmış verdiği mücadelelerde etkin rol üstlenememişti. Bundan dolayıdır ki Imre Thökly'nin Erdel'deki hakimiyeti Habsburg baskınlığa mağlup olmuştur.

Özellikle Zenta muharebesinden sonra Thökly, Osmanlı'ya iltica etmek zorunda kaldı. 1696 senesinde gerçekleşen Zenta muharebesi Erdel'in tamamen elden çıkması anlamına gelecekti. 1699 Karlofça antlaşması bir bakıma bu savaşın resmi bir neticesiydi (Afyoncu,2013, s.279). Sonuç olarak; 1699 senesinde imzalanan Karlofça antlaşmasına kadar Erdel yüz elli sene Osmanlı hakimiyetin de kaldıktan sonra tam olarak Avusturya hakimiyetine geçmiştir.

Imre Thökly'nin 1699 Karlofça antlaşmasından ölümüne 1705 senesine kadar geçen süreci Osmanlı topraklarında mülteci statüsünde geçmiştir. 1705 senesinde ölümünün ardından Katibi Komaromi tarafından İzmit'teki bir Ermeni mezarlığına defnedilmiştir. Mezarı 1906 yılında Macaristan'a taşınarak Kesmark'a gömüldü (Şevket vd.,2016, s. 10).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Erdel/Transilvanya coğrafyası 1699 Karlofça antlaşmasına kadar ki tarihi süreci içerisinde hem Osmanlı hem de Avrupa açısından stratejik ve önemli bir yer teşkil etmiştir. Erdel, 1526 Mohaç Meydan savaşına kadar Macaristan krallığına tabii olmakla beraber özerk yapısını her zaman korumayı başarmıştır. Bu başarısı, Macaristan krallığının kuzey doğu sınırında yer almasından ve doğrudan bir bağlılık kurmak yerine dolaylı bir yönetim anlayışının tercih edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayıdır ki Erdel'in kendine has bir yönetim anlayışı olmuştur.

Karpat dağları ile çevrili Erdel'in kimi zaman hakim otoritelere karşı çıkış hareketlerinin kaynağını oluşturmaları bölgenin farklı bir konumda ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede ortaçağ hakim otoritesi; feodalite rejiminin çöküşünde etkili olan köylü ayaklanmaları ile sistem karşıtı hareketlere destek veren ve bu hareketlere katılan Erdel -1525 köylü ayaklanması gibi- Macaristan krallığını zor duruma sokmuştur. Sonuçları açısından her ne kadar başarısız isyan hareketleri olsalar da ortaya çıkış nedenleri ve bu coğrafyadaki bıraktığı izler ve etkileri açısından önemlidir.

XVI. yüzyılda Macaristan krallığı ve Osmanlı'nın etkin karşılaşma sahaları Macaristan krallığı aleyhinde gelişmiştir. Özellikle Macaristan krallığının doğu serhad kısmını oluşturan Erdel coğrafyası Osmanlı'nın bu ilerleyişinden istifade etmeyi ve kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Şöyle ki; Osmanlı'nın balkan fütuhatını tamamlayıp batı yönünde genişlemeye başlamaları ile karşılaştıkları ilk güçlü ve örgütlü Hristiyan kuvvet Macaristan krallığı olmuştur. Bu durumda coğrafi konumu gereği Erdel, kimi zaman Osmanlı'ya karşı bir kalkan görevi görmüş kimi zamanda Macaristan krallığına karşı duruş sergileyip Osmanlı lehinde tutumlar sergilemiştir. Her iki güce karşı da ikircikli bir tutum göstermişlerdir. Aslında Erdel'in bu tutumlarının altındaki sâik kendi menfaatlerini gözetmeleridir. Bu yüzden kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş; ne her zaman Macaristan krallığı ile bütüncül hareket etmiş ne de tamamen Osmanlı yanlısı olmuştur.

XVI.yüzyılda Osmanlı'nın, Avrupa arenasına girip Viyana önlerine kadar ilerlemesi kamuoyunda “Türk korkusu” algısının oluşmasına neden olmuştur. Osmanlı'nın, Avrupa ile mücadeleleri sadece sıcak temaslar ile sınırlı kalmamıştır. Bunun yanında diplomatik yollara da başvurmuşlardır. Bu noktada da Erdel coğrafyası yine önemli vazifeler görmüştür. Erdel, bu elçilik heyetlerin de köprü görevi üstlenmiş ve uzlaşmaların sağlanmasında aracı konumda olmuştur. Mohaç Meydan savaşından sonra özellikle Habsburg ile karşı karşıya kalacak Osmanlı için yapılan diplomatik anlaşmalarda Erdel coğrafyası üzerinden de maddelere yer verilmesi bölgeye verilen önemi göstermektedir.

XVII. yüzyıla gelindiğinde ise daha bağımsız bir Erdel görmekteyiz. II. Rakoczy'nin Lehistan'ı ele geçirip birleşik bir ülke kurma ideali üzere sefere çıkması ne Osmanlı ne de Habsburg'un onayı alınmadan yapılmıştı. Bu yüzyılın başında hem Habsburg hem de Osmanlı tarafı uzun süren savaşların neticesinde kendi içlerine dönmüşken Erdel daha otonom hareket etmiştir. Özellikle Erdel yönetiminde olan kişilerin tutumları ve ideallerine baktığımızda; Mohaç öncesi eski Macaristan krallığı zamanlarına dönmek istediklerini görmekteyiz. Bunun yanı sıra Erdel, Katolik Avrupa karşısında dini baskılar altında kalmış XVI. yüzyılda sağlanan 1555 Augusburg antlaşmasına rağmen dini baskılanmadan kurtulamamış bölgeyi de temsil eder. XVII. yüzyılda Erdel dini baskılardan kaçan kimselerin yuvası haline de gelmiştir. Bu coğrafya; Protestan, Lutheryan ya da Kalvinist bir çok grubu içinde barındırmıştır. Buna karşın Erdel de bu grupların himaye görevini Osmanlı üstlenmiştir. Erdel Osmanlı'nın tabiiyetini kabul edip; voyvodalık sistemi altında yaşamaya başladıktan sonra bu grupların dini özgürlüklerine dikkat edilmiştir.

Osmanlı'nın Erdel üzerindeki tahakkümünün 1699 senesinde imzalanan Karlofça anlaşmasına kadar sürdüğünü görmekteyiz. Osmanlı, XVI. yüzyıldan Erdel'in kaybına kadar geçen sürede bu bölge için elinden gelen gayreti gösterip sahip çıkmaya çalışsa da XVII. yüzyılda kutsal ittifak ile yapılan uzun savaşlar neticesinde bölgedeki hakimiyetlerini kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2013). Zenta. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 44, 279-281.
- Akdağ, M. (1963). *Büyük Celâli karışıklıklarının başlaması*. Erzurum: Ankara Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akın, H. (1987). XV. yüzyıl Latince Macar kroniği Chronica Hungarorum'un Türk tarihi bakımından değeri, *Belleten*, 51, 667-757.
- Barkan, Ö.L. (1955). Osmanlı İmparatorluğu bütçelerine dair notlar. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17, 1-4.
- Barkey, K. (2021). *Eşkiyalar ve Devlet Osmanlı Devlet merkezileşmesi*. Zeynep Altok (Çev.). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Barta, G. (2008). Gritti Ludovicus'un Macar Valiliği (1531-1534), Vural Yıldırım (Çev.). *Belleten*, s.263-251. <https://doi.org/10.37879/belleten.2008.251>
- Berce, Y.M. (1987). *Revolt and revolution in early modern Europe: An essay on the history of political violence*. Manchester University Press.
- Bilge, S.M. (2010). *Osmanlı'nın Macaristanı*. İstanbul: Kitapev Yayınları.
- Busbecq, O.G. (2011). *Türk mektupları, Kanuni döneminde Avrupalı bir elçinin gözlemleri (1555-1560)*. Derin Türkömer (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cantemir, D. (1973). *Dimitrie Cantemir, Historian of South East European & Oriental civilizations*. Romania: Association Internationale D'Etudes Du Sud Est Europeen First Edition.
- Chauhan, Y. (2011). Bêla IV. *Britannica Encyclopaedia*. (<https://www.britannica.com/biography/Bela-IV>, Erişim Tarihi: 11.04.2022).
- Cook, M.A. (1976). Population pressure in rural anatolia (1450-1600). *The Journal of Economic Hiistory*, 36(2), 460 – 461.
- Curipeschitz, B. (1989). *Yolculuk günlüğü 1530*. Özdemir Nutku (Çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Çelebi, E. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi VI./I*. Seyit Ali Kahraman (Haz.). İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Daloğlu, P. (2021). Reform ve muhasebe ilişkisi: martin Luther ve Thomas Müntzer ya da muhasebenin başlangıcı eseri üzerine bir inceleme, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, s.333-346.

- David, G. (2001). Istolni Belgrad. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C.23, 403-405.
- Dilbaş, G. (2020). Feodal Macaristan’da Toplumsal Yapı ve Macar Tarihindeki İlk Ayaklanma: Erdel Köylü Ayaklanması (1437-1438), *ESOGÜ Tarih Dergisi*, 3(1), 6-44.
- Eckhart, F. (2010). *Macaristan tarihi*. (İbrahim Kafesoğlu, Çev.). Ankara:TTK.
- Emecen, F. (2005). Mohaç Muharabesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.30, 232-235.
- Emecen, F. (2014c). *Osmanlı Sultanları I*. İstanbul:İsam.
- Emecen, F. (2015a). *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve yükseliş tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları.
- Emecen, F. (2016b). *Fetih ve kıyamet 1453*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Emecen, F. (2016d). *Osmanlı sultanları II*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Engels, F. (2018). *Alman Köylü Savaşı*. Okay Gönensin (Çev.). İstanbul:Yordam Yayınları
- Faroghi S. (2016). *Türkiye tarihi 1603-1839 III. geç Osmanlı İmparatorluğu*. Fethi Aytuna (Çev.). İstanbul:Kitap Yayınevi.
- Faroghi, S. (1977). Rural Society in Anatolia and the Balkans During the Sixteenth Century, *Turcica*, IX/1, 161-195. Paris.
- Fodor, P. (1991). Ottoman policy towards hungary 1520-1541. *Journal Article*, 45, 71-345.
- Fodor, P. (2016). *Pal Fador. İmparatorluk olmanın dayanılmaz ağırlığı*. Özgür Kolçak (Çev.). İstanbul:Yeditepe.
- Giurescu, C.C. (1972). *Chronological history of Romania, editura enciclopedica*. Romania: Bucharest.
- Goffman, D. (2014). *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*. Ülkün Tansel (Çev.). İstanbul:Kitap Yayınevi.
- Gökbilgin, M.T. (2019). *Avrupa’da iktidar mücadelesi Osmanlı-Macar ilişkileri*. İstanbul: Kronik.
- Gökbilgin, M.T. (y.y.). Korvin Mathias’ın Bayezid II. mektupları tercümeleri ve 1503 Osmanlı-Macar muahedesinin Türkçe metni. *Belleten*, 22, 369-381.
- Güler, E. (2018). Osmanlı hakimiyeti döneminde Türk-Macar kültürel ilişkileri. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), s.1-13.
- Held, J. (2017). The peasant revolt of babolna 1437-1438. *Journals*, 36, (1), 25-38.

- İnalcık, H. (2016c). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağı (1300-1600)*. Ruşen Sezer (Çev.). İstanbul:Yapı Kredi.
- İnalcık, H. (2017d). *The ottoman empire and europe*. İstanbul:Kronik.
- İnalcık, H. (2020a). Kuruluş ve İmparatorluk sürecinde Osmanlı: Devlet, Kanun, Diplomasi. İstanbul:Timaş Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2020b). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İşbilir, Ö. (2002). Kuyucu Murad Paşa. *TDVİA*, C. 26, 507-508.
- Jelavic, B. (2009). *Balkan tarihi I: 18. ve 19. yüzyıllar*. İhsan Durdu (Çev.). İstanbul: Küre Yayıncılık.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi IV*. Nilufer Epçeli (Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kantemir, D. (1998). *Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş ve çöküş tarihi-I*. Özdemir Çobanoğlu (Çev.). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Karpat, K. (1994). Eflak. *TDVİA*, C.10, 466-469.
- Karpat, K. (1995). Erdel. *TDVİA*, C.11, 280.
- Karpat, K. (2019). Osmanlı Devletinin Kısa Sosyal Tarihi. Muharrem Varol (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Komaromi, J. (2016). Imre Thököly'nin Katibi Komaromi'nin Türkiye Günlükleri. Hüseyin Şevket& Çağatay Çapraz (Çev.). Ankara: Gece.
- Lazar, I. (1989). *Hungary A Brief History*. Albert Tezla (Çev.). Budepest.
- Maxım, M. (2008). Romanya. *TDVİA*, C. 35, s. 168-172
- Molnar, M. (2001). *A concise History of Hungary*. Anna Magyar (Çev.). Cambridge University. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107050716>
- Murphey, R. (1999). *Ottoman Warfare 1500-1700*. New Jersey: Rutgers University press.
- Obolensky, D. (1991). Bogomils. In *The Oxford Dictionary of Byzantium*. : Oxford University Press. Retrieved 22 Jun. 2022. (Erişim Tarihi: 25.05.2022).
- Orcan, G. (2005). *Macaristan prensi Imre Thököly* Yayımlanmamış Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tazi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, A. (1992). Boğdan. *TDVİA*, C.6, .269-271.
- Özcan, A. (2017). *Osmanlı sultanları III*. İstanbul: İSAM Yayınları.

- Özcan, A.T. (2013). Macaristanlı Georgius'a göre XV. yüzyıl Türkiye'sindeki Heterodoks kesim. *Diyalog*, 2, 110-120.
- Özkan, S.H. (2017). *Osmanlı Devleti ve diplomasi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Parker, G. (2006). Askeri devrim: Batı'nın yükselişinde askeri yenilikler 1500-1800. Tuncay Zorlu (Çev.). İstanbul:Küre Yayınları.
- Phillips, C. (2017). *Battle of Mohi/Sajo River*. Britannica Encyclopaedia.(<https://www.britannica.com/event/Battle-of-Mohi>, Erişim Tarihi:25.05.2022).
- Rasonyi, L. (1938). Ortaçağda Erdelde Türklüğün izleri. *Belleten*, 2(5-6), 107-122.
- Rasonyi, L. (2006). *Doğu Avrupa'da Türklük*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Rodriguez, E. (2021). *Golden Bull of 1222*. Britannica Encyclopaedia.(<https://www.britannica.com/event/Golden-Bull-of-1222>, Erişim Tarihi: 26.05.2022).
- Rodriguez, E. (2018). *Dacia History*. Britannica Encyclopaedia.(<https://www.britannica.com/place/Dacia>, Erişim Tarihi: 27. 05.2022).
- Rycaut, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğunun halihazırının tarihi (XVII. Yüzyıl)*. Halil İnalçık& Nihan Özyıldırım (Çev.). Ankara: TTK.
- Sakin, O. (2015). *Bir Osmanlı askerinin hatıratı 1688-1700*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sander, O. (2016). *Anka'nın yükselişi ve düşüşü*. Ankara: İmge Yayınları.
- Scott, T. (1979). *The peasants war a historiographical review*. Cambridge University Press. Pp. 693-720.
- Soykut, M. (2003). *Historical Image of the Turks in Europe:15th Century to the present:Political and civilisational aspects*.İstanbul:The Isis press.
- Şevket H. ve Çapraz Ç. (2011). XVII. yüzyıl Macar Millet anlayışının ideolojik içeriği açısından bir örnek: Kuruz Hareketi ve Askeri potansiyeli. *Karadeniz Araştırmaları*, c. (28). s.67-84.
- Tabakoğlu, A. (1985). Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1985). XVII. ve XVIII. yüzyıl Osmanlı Bütçeleri. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41, s.1-4.
- Takats, S. (2011). *Macaristanda Türk âleminde çizgiler*. Sadrettin Karatay (Çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1978). Osmanlı Devleti maliyesinin kuruluşu ve Osmanlı Devleti Hazinesi, *Belleten*, 165(42), s.67-85.

- Uzunçarşılı, İ.H. (2019a). *Osmanlı tarihi I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2019b). *Osmanlı tarihi II*. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2019c). *Osmanlı tarihi III*. Ankara: TTK Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2019c/II). *Osmanlı tarihi III*. 2.Kısım. Ankara: TTK Yayınları.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupa'sında feodal sisteme bir bakış. *Mukkadime Dergisi*, 1(1), s. 1-18.
- Valensi, L. (1994). *Venedik ve Bab-ı Ali: Despot'un doğuşu*. A.Turgut Arnas (Çev.).İstanbul:Bağlam.
- Varkonyi, A.R. (2013). Gabor bethlen and his european presence. *Journal Article*, 2, 695-732.
- Wratislaw, B. (1996). *16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan çizgiler*. Süreyya Dilmen (Çev.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yıldırım, V. (1987). XIX. yüzyıla kadar Macar Edebiyatında Türkler. *DTCF Dergisi*, 31(1-2), s. 459-478.
- Yusufoğlu, H. (1995). *Osmanlı-Macar ilişkileri başlangıcından Ankara Savaşına kadar*. Ankara: Sam Yayınları.
- Zinkeisen, J.W. (2011a). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi (1453-1574) II*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Zinkeisen, J.W. (2011b). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi (1573-1623) III*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Zinkeisen, J.W. (2011c). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi (1623-1669) IV*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Zinkeisen, J.W. (2011d). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi (1669-1699) V*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- http-1:
- https://en.wikipedia.org/wiki/Gy%C3%B6rgy_D%C3%B3zsa#/media/File:GeorgheDoja.jpg (Erişim Tarihi: 01.02.2022).
- http-2:
- https://en.wikipedia.org/wiki/Tripartitum#/media/File:Tripartitum_1574.jpg (Erişim Tarihi: 04.02.2021).
- http-3:
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/istolni-belgrad> (Erişim Tarihi: 20.03..2022).
- http-4:

https://tr.wikipedia.org/wiki/II._J%C3%A1nos#/media/Dosya:Suleiman_I,_Isabella_Jagiellon_and_the_child_John_Sigismund_Z%C3%A1polya_in_Buda.jpg (Erişim Tarihi: 22.05.2022).

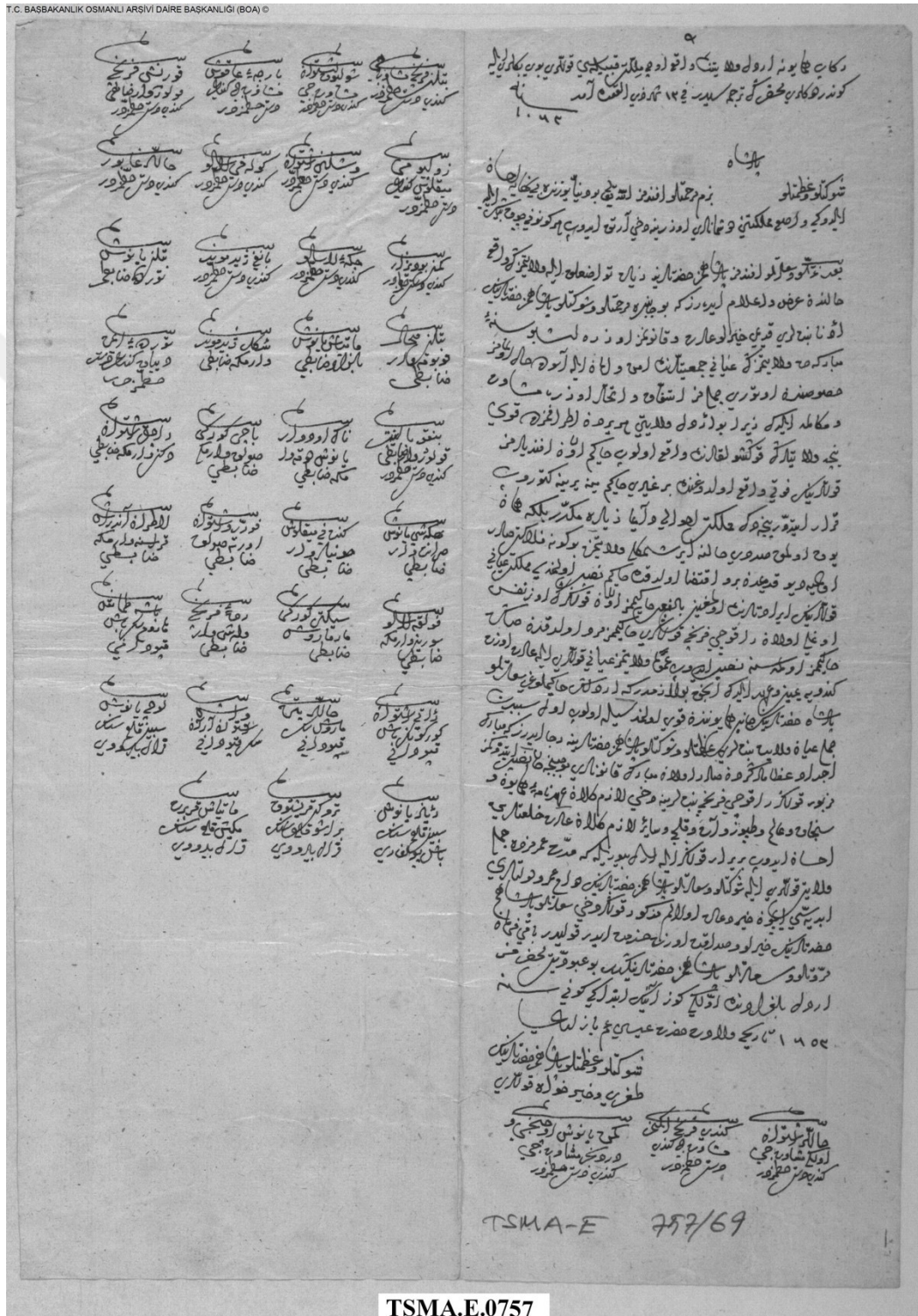
EK 1: II. Rakoczy Lehistan Saldırısı İle Alakalı

[illegible]

EK 3: Sultan IV. Mehmed'in Arzı.

Bir karışıklığa meydan vermemek için Erdel Hakimi vefat etmeden evvel yerine geçecek halefin seçilmesi gerektiğinden yerine oğlu Rakoçi'nin geçmesine dair.

TSMA.E.0757

Lehistan seferini önlemesi için Kırım hanını görevlendirmesine dair.

TSMA.E.0560

EK 5: 1512-1594 Senelerine ait Eflak, Sırbistan, Bulgar ve Romanya Haritası

